

VESIPEILIN VUOSISADAT

Selvitys Oulujoen suiston historiasta ja arvoista

Näkymää Tuiran Lassinkallioilta kohti suistoa. Vasemmalta Linnansaari Tähtitorneineen, Ämmänväylän silta, Raatinsaari ja Tuiranväylän silta.

Oulun kaupunki tilasi paikallisilta taiteilijoilta maisemamaalaukset Merikoskesta ennen voimalaitoksen rakentamista.

*Aukusti Koivisto, Merikoski 1939. Öljyväri kankaalle, 123,8 x 184,2 cm
Oulun taidemuseon kokoelmat.*

Teoskuva: Mika Friman

Kansi Saana Askola

VESIPEILIN VUOSISADAT

Selvitys Oulujoen suiston historiasta ja arvoista

OULU | *Yhdyskunta- ja
ympäristöpalvelut*

Oulun kaupunkisuunnittelu

A225

ISSN 0357-8194

Oulun yhdyskuntalautakunta 8.6.2021

ESIPUHE

Oulun kaupunki on syntynyt Oulujoen suistoon, meren ja joen yhtymäkohtaan. Vuosisatojen ajan vesireitit mahdollistivat kaupungin kasvun ja kehittymisen muun muassa tervakaupan ja lohen myötä. Sillat, rautatie ja voimalaitosrakentaminen mahdollistivat uusia yhteyksiä vesistöjen yli. Vuosikymmenten myötä maankohoaminen ja täytöt muuttivat suistoa, rakennettiin uutta liikunnalle ja kulttuurille. Yksi asia kuitenkin säilyi, vesipeilien ja rantojen tärkeys kaupunkilaisten sydämissä.

Tässä selvityksessä on haluttu nostaa esiin suiston rakentamisen historia ja kulttuurihistoriallinen merkitys Oululle. Suistoalue sellaisena kuin sen tunemme sisältää kaupungin merkittävimpiä luonto- ja kulttuuriympäristön arvoja. Vaikka useassa oululaisessa suvussa muistetaan edelleen hämmennys Merikosken pauhun vaimennuttua, arvioidaan voimalaitosympäristötkin nykyään valtakunnallisesti arvokkaiksi.

Toivon, että tämä selvitys lisää ymmärrystä suistoalueen arvoista. Toivottavasti se myös innostaa lukijoita hankimaan omakohtaisia kokemuksia ainutlaatuisesta Oulujoen suistosta!

Päivi Laajala
kaupunginjohtaja

SISÄLLYSLUETTELO

Esipuhe	3
Sisällysluettelo	
Johdanto	6
Selvityksen sisältö ja tarkoitus	
Selvityksen laatimisen vaiheet	
Selvitysalue	
Suisto kartoissa	10
Teemat	16
Maankohoamisilmiö	
Tulvat	
Vesireitit	
Kalastus	
Kauppa	
Hallinto	
Teollisuus	
Sillat	
Matkailu	
Energia	
Virkistys	
Tunnistetut arvot	30
<i>Maiseman merkitys ja arvot</i>	
<i>- Veera Sanaksenaho ja Johanna Jylhä</i>	
<i>Kulttuuriympäristön tunnistetut arvot</i>	
<i>Oulujokisuiston arkeologisesta kulttuuriperinnöstä</i>	
<i>- Mika Sarkkinen</i>	
Kohdealueet	40
Historiallinen keskusta	
Linnansaari	
Pikisaari	
Hupisaaret	
Kuusiluoto - Hollihaka	
Merikoski	
Voimalaitos	
Raatti - Kuusisaari	
Monumentaalikeskus	
Meritulli - Kiikeli	
Hartaanselkä	
Hietasaari	
Rommakonselkä	
Lähteet	120

JOHDANTO

Selvityksen sisältö ja tarkoitus

Oulujoen suistoalue on valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä. Se on historiallisesti ja maisemallisesti keskeisintä Oulua kaupungin ainoine keskiaikaisine rakennelmineen ja vanhoine teollisuusympäristöineen. Suiston siluetti vesipeileineen on merkittävä oululaiselle identiteetille. Alueen arvot ovat sekä rakennus- että kulttuurihistoriallisia.

Tämän selvityksen tarkoituksena on nostaa esille ainutlaatuisen suistoalueen rakentumisen historia ja kulttuurihistorialliset arvot. Ajankohtaiseksi selvityksen tekevät lukuisat suistoon osoitetut hankealoitteet. Oulun kaupunginvaltuusto hyväksyi Oulun keskustavision 2040 keväällä 2017, ja sen yhtenä toimenpiteenä erillisen vision laatimisen suiston alueelle. Suistokaupunkivision laatimisessa tämän selvityksen materiaali on toiminut tausta-aineistona. Visio osoittaa suiston kehittämisen yhteisen tahtotilan ja tavoitteet tulevaisuuteen. Tämä selvitys puolestaan osoittaa ja avaa eri osa-alueiden historiaa, nykytilaa ja arvoja.

Paikallisesti merkittäviä rakennetun ympäristön kokonaisuuksia on Oulussa arvioitu Arvokkaita alueita -raporteissa, joista ensimmäinen valmistui 1999. Viimeisin valmistui 2015 Uuden Oulun yleiskaavan perusselvityksenä käsittäen keskeisen kaupunkialueen. Arvokkaita alueita Oulussa 2015 -raportissa Oulujoen suistoa on kuvailtu mm. avainsanoilla intensiteetti, kerroksisuus, alkuperäisyys / kulttuurihistoriallinen merkitys, symboli- tai avainkohde ja opetus- ja tutkimusarvo.

Suiston alueella on valtakunnallisesti merkittävän rakennetun kulttuuriympäristön kohteita. Näitä museoviraston valmistelemia ja valtioneuvoston 2009 hyväksymiä ns. RKY -alueita on tämän selvityksen alueella useita: Kaupunginajan varren puistovyöhyke, Oulujoen suistoalueen historiallinen kokonaisuus, Oulun rantakorttelien julkinen kaupunkitila, sekä Oulun vanha monumentaalikeskus ja Franzéninpuisto.

Selvityksessä on tarkastelu erikseen suiston 13 osa-alueita. Nämä osa-alueet on rajattu luontevina rakennetun ympäristön kokonaisuuksina, jotka sisältävät rakennettua ympäristöä, vesialueita ja puisto- tai viheralueita. Osa-alueista esitellään niiden historia, ominaispiirteet, nykytila, arvot ja suositukset jatkosuunnitteluun. Selvitys keskittyy rakennettuun ympäristöön, eikä luontoympäristön arvoja siten käsitellä.

Kun kyseessä on Oulun kaupungin syntyhistorian kannalta keskeisin alue, on materiaalia ja yksityiskohtia rajattomasti. Usein on ollut vaikea valita, mitä nostaa esiin ja mitä jättää pois. Tarkoituksena on ollut nostaa esiin suiston eri osa-alueiden ominaispiirteet siten, että ne on tulevassa suunnittelussa mahdollista ottaa huomioon.

Kulttuuriympäristö tarjoaa loputtomasti mahdollisuuksia voimavarana, ja identiteetin rakentajana, ei vain ammattilaisille, vaan myös tavallisille oululaisille.

Panoraama Oulusta ennen vuotta 1871. PPM

Selvityksen laatimisen vaiheet

Selvityksen laatiminen on aloitettu Oulun kaupungin Kulttuuriympäristötyöryhmän aloitteesta. Tämä kaupunginhallituksen nimeämä työryhmä on toiminut laaja-alaisesti oululaisen kulttuuriympäristön hyväksi jo 1990-luvun alusta alkaen. Kun suiston osa-alueille kohdistui useita erilaisia hankkeita, nähtiin tärkeäksi laatia selvitys, jossa tarkastellaan laajan alueen arvoja kokonaisuutena.

Oulun kaupunginvaltuuston vuonna 2017 hyväksymässä Oulun arkkitehtuuriohjelmassa on esitetty useita toimenpiteitä kulttuuriympäristön arvojen huomioimiseen liittyen. Ohjelman mukaan kulttuuriympäristön arvot tulee tunnistaa ajantasaisin inventoinnein, ja suunnittelun ja päätöksenteon pohjaksi edellytetään ajantasaista kulttuuriympäristön arvottamista.

Kaupunginvaltuuston vuonna 2017 hyväksymässä Suistokaupunkivisiossa nostettiin laajasti esille suiston arvoja. Visiossa määriteltiin kartalla arvokkaat/merkittävimmät vesipeilit, muut vesipeilit, tärkeät näkymät ja maiseman solmukohdat. Suistokaupunkivisiossa jo esitetty määrittely merkittävimmistä vesipeileistä on otettu tämän selvityksen lähtökohdaksi.

Selvityksen laatiminen aloitettiin keväällä 2017. Arkkitehtioppilas Saana Askola työskenteli kaavoitusyksikössä harjoittelijana vuoden ajan kevästä 2017 alkaen. Hän kokosi aineistoa useista eri lähteistä ja valmisteli selvitystä. Harjoittelujakson puitteissa työ ei ehtinyt valmistua, ja vuonna 2018 pääpaino kaavoituksessa asetettiin Suistokaupunkivisioon laatimiselle siten, että tämän selvityksen aineisto oli käytössä.

Työtä on ohjannut Kulttuuriympäristötyöryhmän jäsenistä koostuva ohjausryhmä täydennettynä Oulun yliopiston arkkitehtuurin yksikön edustajilla. Ohjausryhmä on kokoontunut

yhteensä kahdeksan kertaa. Arvottamistyöpajoja on pidetty neljä, syksyllä 2017 ja keväällä 2019, sekä kolme syksyllä 2020.

Selvityksen lopullisen sisällön kokosi ja ulkoasun suunnitteli kaavoitusarkkitehti Pia Krogus. Kartat on laatinut kaavoitusassistentti Satu Huovinen.

Ohjausryhmän kokoonpano:

- Paula Paajanen, yleiskaavapäällikkö, Yhdyskunta- ja ympäristöpalvelut, kaavoitus
- Pia Krogus, kaavoitusarkkitehti, YYP, kaavoitus
- Uki Lahtinen, asemakaava-arkkitehti, YYP, kaavoitus
- Veera Sanaksenaho, maisema-arkkitehti, YYP, katu- ja viherpalvelut
- Jari Heikkilä, kaupunginarkkitehti, Rakennusvalvontavirasto
- Janne Rajala, kaupunginarkkitehti, Rakennusvalvontavirasto
- Mika Huhtala, rakennuttajapäällikkö, Oulun tilapalvelut
- Pasi Kovalainen, kulttuuriperintötyön johtaja, Pohjois-Pohjanmaan museo
- Anna-Maija Ylimaula, professori, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin yksikkö
- Özlem Özer-Kemppainen, yliopisto-opettaja, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin yksikkö
- Bertta Röning, arkkitehtiharjoittelija, YYP, kaavoitus
- Saana Askola, arkkitehtiharjoittelija, YYP, kaavoitus

Asiantuntijajäsenet:

- Mika Uolamo, kaavoitusarkkitehti, YYP, kaavoitus
- Johanna Jylhä, maisema-arkkitehti, YYP, kaavoitus

Sara Wacklinin piirros esittää Oulua ennen vuoden 1822 paloa.
KUVA Sara Wacklin, Sata muistelmaa Pohjanmaalta.

SARA WACKLIN, SATA MUISTELMAA POHJANMAALTA

Sara Wacklin muistelee vuonna 1844 julkaistussa teoksessaan Oulua viisikymmentä vuotta sitten - eli 1790-luvun Oulua - näin:

”Useimpien näiden ”sadan muistelman” näyttämöä koristaa koski, joka villin kauniina kuohuu lukuisten pensaitten ja ruohon kattamien saarten lomitse, vanha linnanraunio, joka sijaitsee joen syleilemän saaren keskellä, pellot, niityt ja metsät sekä vihdoin Pohjanlahti kaupungin ulkopuolella kohoavine saaristoineen, jonka lomasta avautuu lempeillä laineillaan valtavia laivoja ja niiden kuljettamia rikkauksia keinuttava ulkosatama.

Ensin luomme kuitenkin silmäyksen itse kaupunkiin. Varsinaisesti se on rakennettu joen ja Kempeleen lahden väliselle niemelle, ja sen alueella on useita mäkiä. Myös muutamat joen saaret ovat asuttuja. Kaupungin läpi virtasi pieni Juurusoja niminen puro, joka laski mereen. Kaupungin talot olivat puusta rakennettuja kahta lukuunottamatta. Nämä olivat hovineuvos Nylanderin talo Ison Torikadun varrella ja kauppias Henrik Wacklinin pihalla sijaitseva navetta. Kaksikerroksisia taloja lienee ollut kymmenkunta, mutta talot olivat silti yleensä tilavia, ja moneen liittyi niin sanottu yrttitarha, joka tuotti talouteen sellaisia vihanneksia, jotka tässä ilmanalassa saattoivat lyhyen kesän aikana menestyä.

Jyrkin ja komein kaupungin lukuisista mäistä oli Pokkisen törmä, josta avautui kaunis näköala. Lähinnä jalkojen juuressa kohisi koski, eräs ison kosken haara, ja vastapäätä oli Linnasaari kauniine raunioineen. Sen yli näkyivät Maaherransaari, Raatinsaari

ja Kuusisaari. Viimeksimainitusta hiukan vasemmalle sijaitsi Pikisaari. Salmen takaa, saarien välistä näkyi Hietasaaren matala niemeke, jonka hiekasta siellä täällä jokin pensas ojenteli oksiaan ja jonne muutama puurykelmäkin oli uskaltanutun pureutumaan.

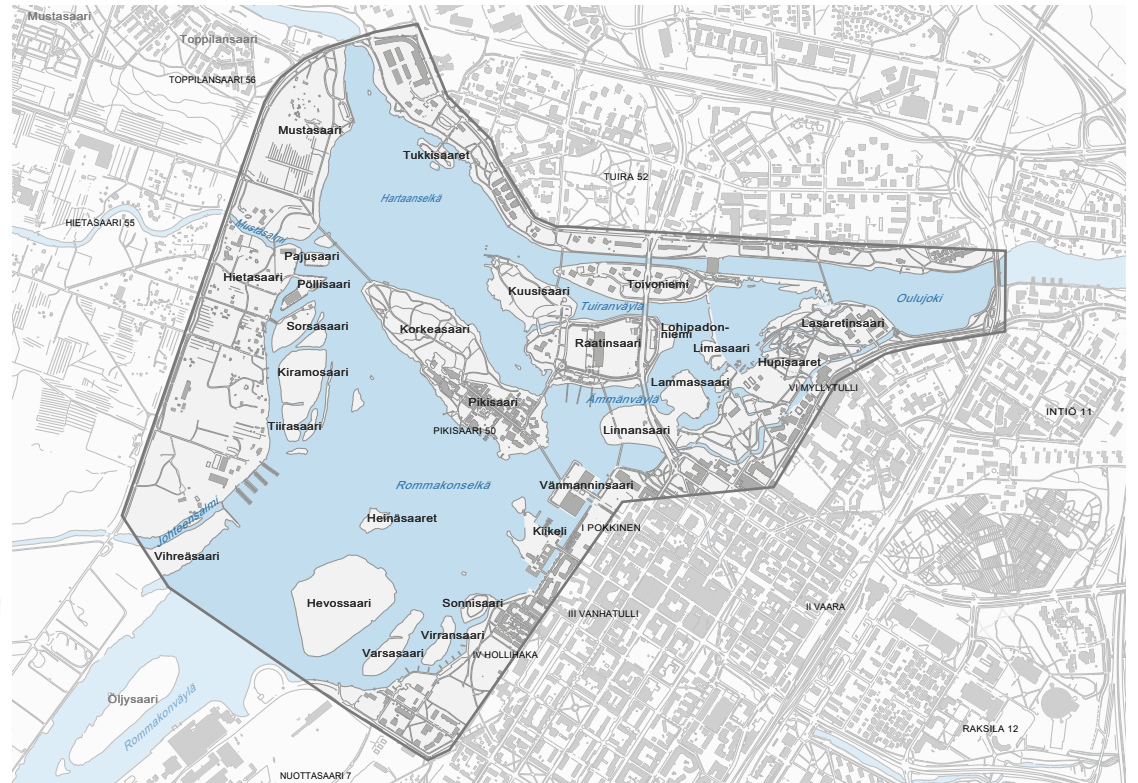
Hietasaaren takaa avautui näkyviin ulkosatama, jonka uljaana kaunistuksena miltei aina oli useita laivoja. Linnansaaresta vasemmalle ja aivan sen vieressä olivat molemmat Kiikelinluodot makasiineineen eli ranta-aittoineen. Näiden vieressä oli myös täyteen makasiineja rakennettu Hahtiperä. Sitä olisi voinut nimittää esikaupungiksi, vaikka siellä ei asunutkaan ketään saapuvien tai lähtevien tavaroiden runsauden keskellä. Siellä sijaitsi pakkahuone, kaksikerroksinen puurakennus rantalaitureineen. Hahtiperän ja Pikisaaren välistä näkyivät Kempeleen lahti ja Oulunsalo vanhoine kirkkoineen. Kauimpana taivaanrannalla saattoi kirkaalla säällä erottaa Marjaniemen majakan. Oikealla näkyi iso koski juuri siinä kohdassa, jossa se päättyi Lohipatoon, joka myös oli eräs kaupungin vaurauden lähteitä. Näköpiiriä rajoittivat tällä suunnalla metsäiset vaarat.”

Selvitysalue

^ Sijainti Suomessa ja Oulun kaupungissa.

> Selvitysalueen rajaus

Tässä selvityksessä tarkastellaan Oulujoen suiston rakennettua kulttuuriympäristöä, historiaa ja arvoja. Selvitysalue mukailee Arvokkaita alueita Oulussa 2015 -inventoinnissa paikallisesti arvokkaaksi tunnistettua Oulujoen suisto-alueutta sekä Suistokaupunkivision rajausta.

SUISTO

Joen ja meren yhtymäkohtaa kutsutaan suistoksi. Se syntyy, kun virtaava jokivesi kuljettaa mukanaan hiekkaa ja lietettä. Mereen laskiessaan joen virtaus pysähtyy, ja sen mukanaan kuljettama maa-aines vajoaa pohjaan ja alkaa kasautua. Suiston kohdalla joki tavallisesti levenee ja mataloituu. Muodostuvien saarien ja matalikkojen väliin jää suuhaaroja joista joen vesi purkautuu mereen. Suistossa muutos on jatkuvaa. Mataloituminen on jatkuvaa, saaret kasvavat ja vesiuomat saattavat vaihtaa paikkaa. Suisto laajenee hitaasti kohti merta ja työntää joen ja meren rajaa jatkuvasti ulommas.

VESIPEILI

Peili (eli kuvastin) on heijastava pinta, joka on niin tasainen, että se muodostaa kuvajaisen. Vesipeilillä tarkoitetaan vesialueen heijastavaa pintaa. Erityisesti tuulettomalla säällä veden tyyni pinta heijastaa ympäröiviä rakennuksia tai puustoa. Tehokeinoa on käytetty hyväksi arkkitehtuurissa ja maisemasuunnittelussa vuosituhansien ajan. On myös arvioitu, että varhaisimmat ihmisen käyttämät kuvastimet olivat todennäköisesti vesiastioita, joiden tyyni pinta heijasti valoa peilin tavoin.

Alvar Aalto nosti Koskikeskus -suunnitelmassaan vesipeilit keskiöön ja käytti niitä arkkitehtonisena tehokeinona maisemassa. Merikosken kuohut asettuivat vesipeileiksi.

SUISTO KARTOISSA

Karttoja ja ilmakuvia tutkimalla muodostuu kuva suiston ja kaupungin historiasta. Ensimmäisissä Oulua kuvaavissa kartoissa nykyisellä Pokkitörmällä sijaitseva kaupunki on vielä pieni ja suisto on suuri. Suiston rooli kaupungin kehittämisessä oli olennainen. Joen ja meren yhtymäpaikka tarjosi hyvät liikenneyhteydet, antoisat kalavedet, suotuisat olosuhteet kaupanteolle ja eväät kaupungin kasvuun. Asutus Pokkitörmällä kasvoi, levisi ja myös uusiutui. Nykyään kaupunki ulottuu koko suiston ympärille.

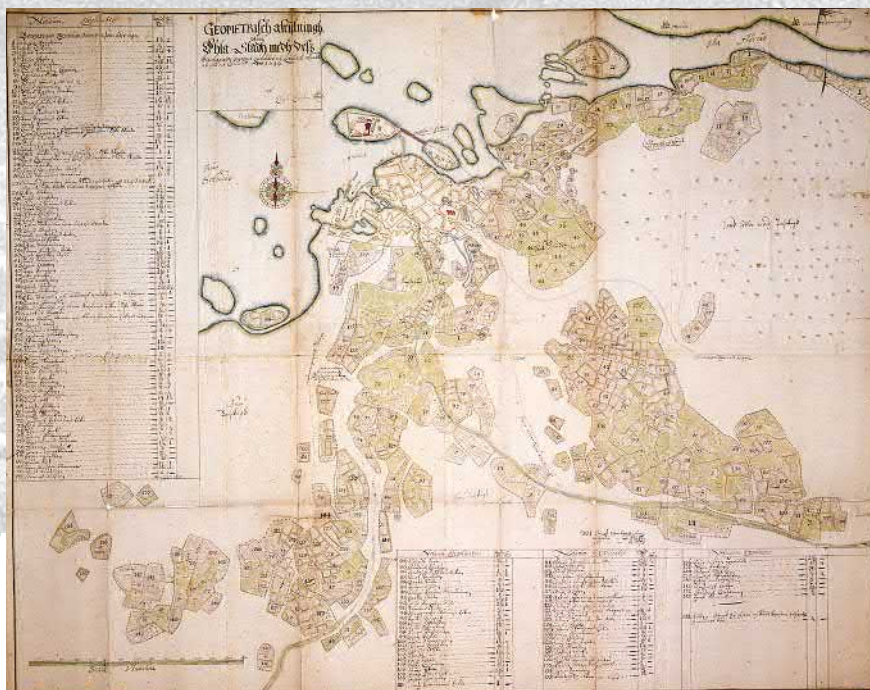
Ensimmäisissä Oulua 1600-luvulla esittävässä kartoissa kuvataan mantereella sijaitsevaa kaupunkia edustalla olevine saarineen. 1700-luvun kartoissa alkaa näkyä koko suisto sekä vuoden 1724 tulvassa syntynyt Toppilansalmi sinne siirrettyine satamineen. Kaupunkirakenteen lisäksi karttoihin on piirretty kulkuyhteydet. Suiston ylittävä lauttareitin ja talvitiien merkitys on lakannut siltojen rakentamisen ja rautatien myötä.

Karttoja ja ilmakuvia vertaamalla huomaa maisemaa muokanneen maankohoamisilmion vaikutukset. Sen myötä pinnan alta on noussut hajanaisia luotoja ja matalikkoja, jotka sittemmin ovat yhdistyneet suuremmiksi saariksi. Ilmion lisäksi maa-alueita on kasvatettu myös täyttömailla. Tämä kasvu jatkuu edelleen.

Oulun seutua 1856. Kalmbergin kartasto.
www.vanhakartta.fi

KARTTALINKKEJÄ

- Karttatie on Oulun paikkatietopohjainen karttapalvelu. Voit valita mm. erilaisia karttanäkymiä, paikkatietoja, asemakaavoja sekä ilmakuvia. Karttatie löytyy osoitteesta <https://kartta.ouka.fi>
- Oulun historialliset kartat on julkaistu nettisivulla www.ouka.fi/oulu/kadut-kartat-ja-liikenne/oulu-historialliset-kartat
- Maanmittauslaitos on julkaissut historiallisten ilmakuvien arkiston osoitteessa <https://kartta.paikkatietoikkuna.fi>
- Maanmittauslaitoksen <https://vanhatkartat.fi> -palvelussa voit tarkastella vanhoja paperikarttoja.

1649 Claes Claesson

Kaupungin alueen ensimmäisen kartoituksen suoritti maanmittari Claes Claesson ”kuninkaallisen majesteetin käskystä”. Kartassa on kuvattu tulliaidan ympäröimä kaupunkialue ja sen ulkopuolella olevat lahjoitusmaapellot. Kartan oikeassa yläkulmassa on kuvattu Oulujoki, joka kaupunkia lähestyessään ensimmäisenä kohtaa nykyisen Lasaretinsaaren. Kaupunki sijaitsee Pokkitörmällä, joen ja Kaupunginojan välissä. Edustalla sijaitsevat Linnansaari sekä Plaatansaari, Pikisaari on jäänyt osittain kartan nimen alle. Suistosta on kuvattu vain osa. Kartalla näkyvällä alueella on useita saaria, josta osa on nykyisellään muuttunut osaksi manertaa tai ne ovat yhdistyneet toisiinsa.

1756 M.G. Fillmer kaupungin lahjoitusmaan raja

Kartalla on esitetty koko suisto. Hietasaarilla Toppilansaaren ja Mustasaaren välissä on leveä Holstinsalmi, Toppilansaaren erottaa mantereesta uudehko Toppilansalmi. Rommakonväylä on leveä ja kaupunki näkyy merelle saakka. Nuottasaari on nimensä mukaisesti vielä saari. Kaupunkialue on laajentunut rantaa pitkin etelään. Hupisaarille on noussut uusia maa-alueita.

Kartta on laadittu maanmittari J. Wikarin vuosina 1742–1748 tekemiin kartoituksiin perustuen. Kartan on laatinut maanmittari M.G. Fillmer.

1802 P. Nymansson

Nykyiset Pikisaari ja Raatinsaari koostuvat saariryhmistä. Kaupungin rantaviiva koukertelee nieminä ja lahtina. Hietasaarilla Toppilansaren ja Mustasaaren välinen Holstinsalmi on alkanut muuttua vesijätömaaksi. Tuira ei vielä kuulu kaupunkiin, suiston yli johtaa lauttareitti/talvitie. Tervahovi sijaitsee Toppilansalmessa. Nuottasaaren erottaa mantereesta vesiuoma.

1909 kaupungin asemakartta ympäristöineen

Merikosken sillat vihittiin käyttöön vuonna 1869. Junarata etelästä Toppilan satamaan valmistui vuonna 1886 ja pohjoiseen sitä jatkettiin 1903.

Tuira on liitetty kaupunkiin. Hietasaari ja Toppila on palstoitettu.

Kolmesta erillisestä saaresta on muodostunut Raatinsaari. Pikisaaren viereinen Korkeasaari on kasvanut. Asemakaavassa kaupungin rantaa on suoristettu.

1929 Oulun varuskunta-aluekartta

Tuira on alkanut rakentua vuoden 1914 piirretyt asemakaavan mukaisesti. Rommakonväylälle on noussut uusia saaria.

Mitattu 1926, mitannut ja piirtänyt V. Ursin. Yleisesikunnan topografikunta, 1929.

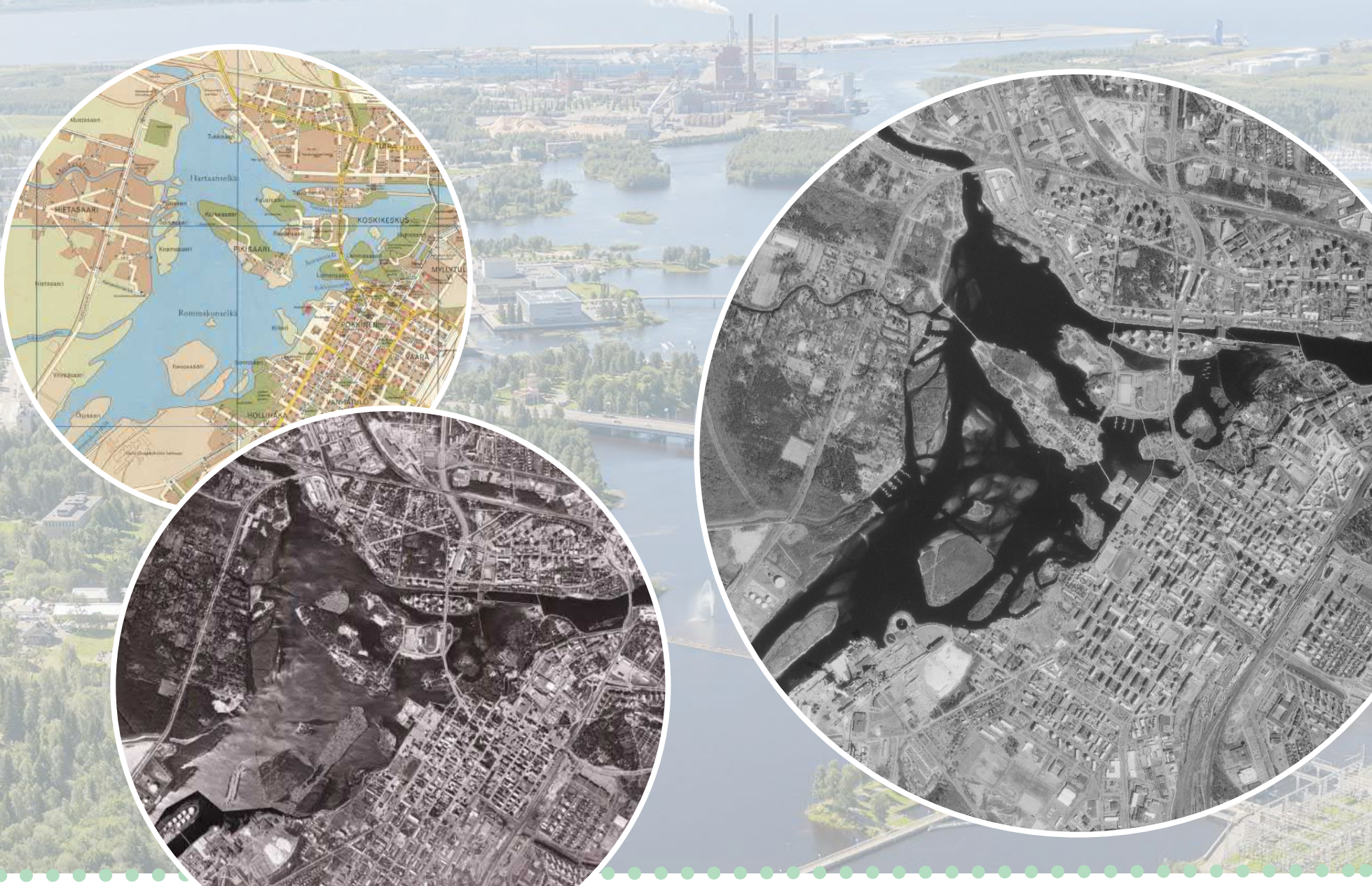
1939 ilmakekuva 1940 asemakartta

Merikoski on vielä luonnontilassa. Hartaanselkä ja Rommakonselkä ovat täynnä tukkilauttoja ja toimintaa. Nuottasaarelle on noussut tehdas. Hietasaaren edustan matalikot ovat nousseet saariksi.

1961 ilmakekuva 1962 yleiskartta

Merikosken voimalaitos on toiminnassa. Voimalaitoksen alakanava on erottanut Toivoniemen saareksi. Suiston saaria on laajennettu täyttömailla, mutta myös maankohoamisilmiö on kasvattanut saaria ja rantoja. Korkeasaari on yhdistetty Pikisaareen ja saarelle johtaa Raatinsaarelta silta. Myös Hietasaarelle on siltayhteys.

KUVA Maanmittauslaitos paikkatietoikkuna 2021

1972 matkailukartta
1980 ilmakuva

Monumentaalikeskus alkaa nousta Vänmanninsaarelle. Tuiran saneeraus on alkanut. Tukinuitto Oulujoella on päättymässä.

1996 ilmakuva

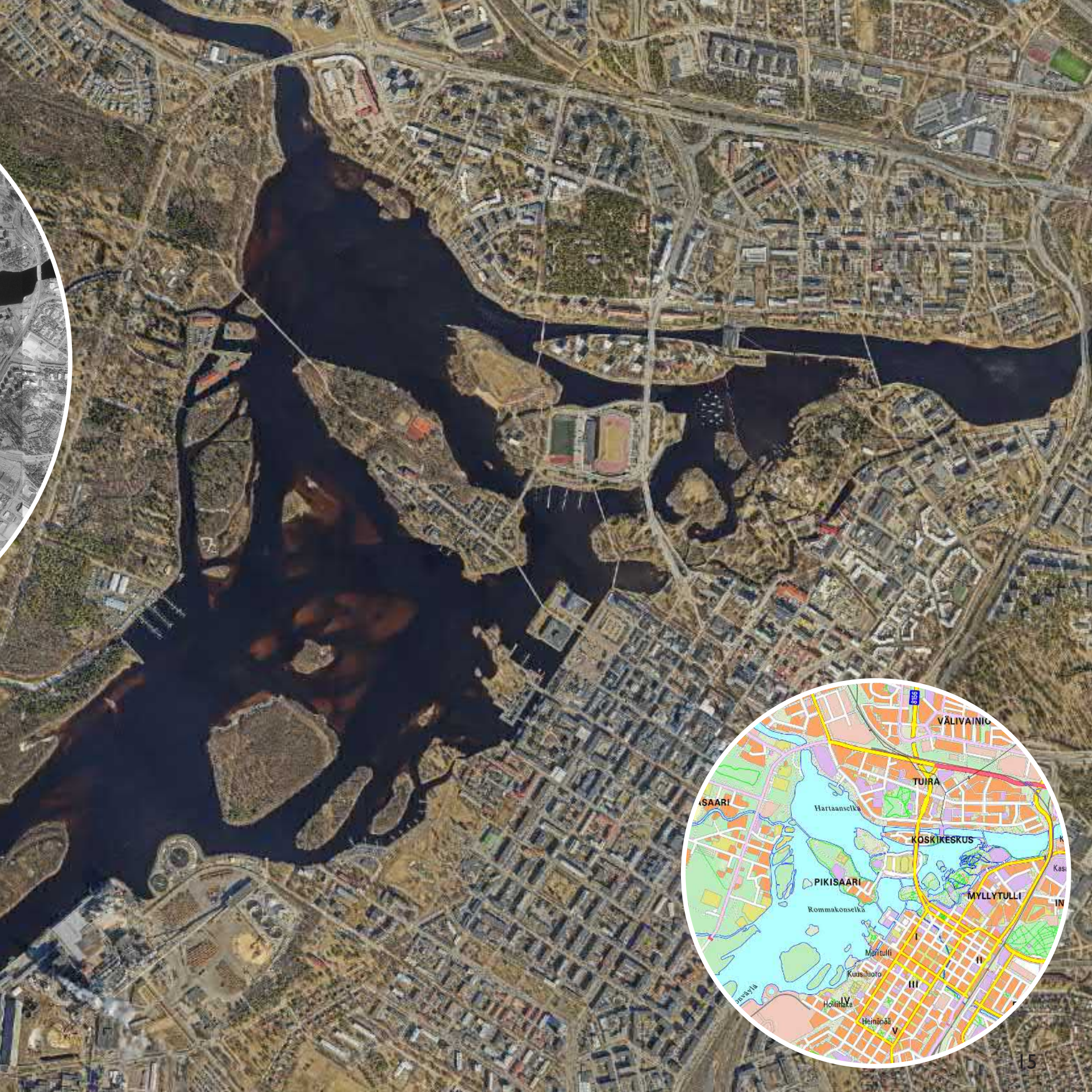
Tervaporvarin kävelysillat sekä sillat Vänmanninsaarelta Pikisaareen ja Pikisaaresta Hietasaareen ovat valmistuneet.

Rommakonselän matalikot erottuvat vaaleina alueina veden pinnan alta. Hietasaaren Vihreäsaari on kasvanut ja Rommakonväylä on kaventunut.

KUVA Maanmittauslaitos paikkatietoikkuna 2021

2020 ilmakuva >
2021 opaskartta >

Suisto vuonna 2020.

TEEMAT

Kulttuuriympäristö on muotoutunut ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksessa. Kulttuuriympäristö heijastaa alueen arvoja ja kertoo paikkakunnan historiasta ja kehittämisestä.

Suistoa ja sen historiaa voidaan tarkastella useiden eri teemojen kautta. Teemat liittyvät suiston monipuolisiin käyttötarkoituksiin kautta historian. Teemat kytkeytyvät myös Oulun kehitykseen, sekä laajemmin valtakunnallisiin kehityspolkuihin ja koko suomalaisen yhteiskunnan kehittämiseen.

Oulun kauppakamari lahjoitti Oulun kaupungille kaupungin 400 -vuotisjuhlan kunniaksi taiteilija Sanna Koiviston Ajan kulku -veistoksen. Se on realistinen katsaus Oulun kaupungin historiaan, ja ilmentää hausalla tavalla myös suiston historiaan ja kehitykseen peilautuvia teemoja.

Tässä selvityksessä on seuraavilla sivuilla nostettu esiin yksitoista eri teemaa, jotka olennaisesti kuuluvat Oulujoen suiston historiaan ja ovat muokanneet suiston sellaiseksi kuin sen tänään tunemme. Teemasivuilla on nostettu esiin teeman näkyvyyttä Oulun ja suiston historiassa, sekä sitä, mitä kyseisestä teemasta on edelleen näkyvissä.

Sanna Koivisto, Ajan kulku 2005.

Veistoksen graniittialustan päällä olevat pronssiset pienoisveistokset kuvaavat kaupungin elinkeinoelämän historiaa ja kehitystä. Veistokset esittävät sekä tunnettuja että anonyymejä hahmoja. Kavalkadin aloittaa oikeutetusti Ruotsin kuningas Kaarle IX, joka perusti Oulun kaupungin vuonna 1605. Teoksessa nähdään lisäksi hahmoja vuosisatojen ja -kymmenien varrelta kronologisessa järjestyksessä: pastori, vaimo, maatyöläinen, turkismetsästäjä, kalastaja, satamamies, tervatynnyrinpyörittäjä, porvari, merikapteeni, mamselli, kalapojat, meripoika, ammattimies, vähäosainen, hienostorouva, palomies, tarkk'ampujapataljoonan upseeri, torimummo, posteljooni, timpuri, autonkuljettaja, toimistotyöläinen, kauppias, perheenäiti, naistohtori, mekaanikko, paperityöläinen, tiernapoika, opiskelijatyttö ja liikemies. Saattueen päättää muurin päässä istuva lapsi, joka luottavaisesti suuntaa katseensa tulevaisuuteen.

Teemat:

MAANKOHOAMISILMIÖ

TULVAT

VESIREITIT

KALASTUS

KAUPPA

HALLINTO

TEOLLISUUS

MATKAILU

SILLAT

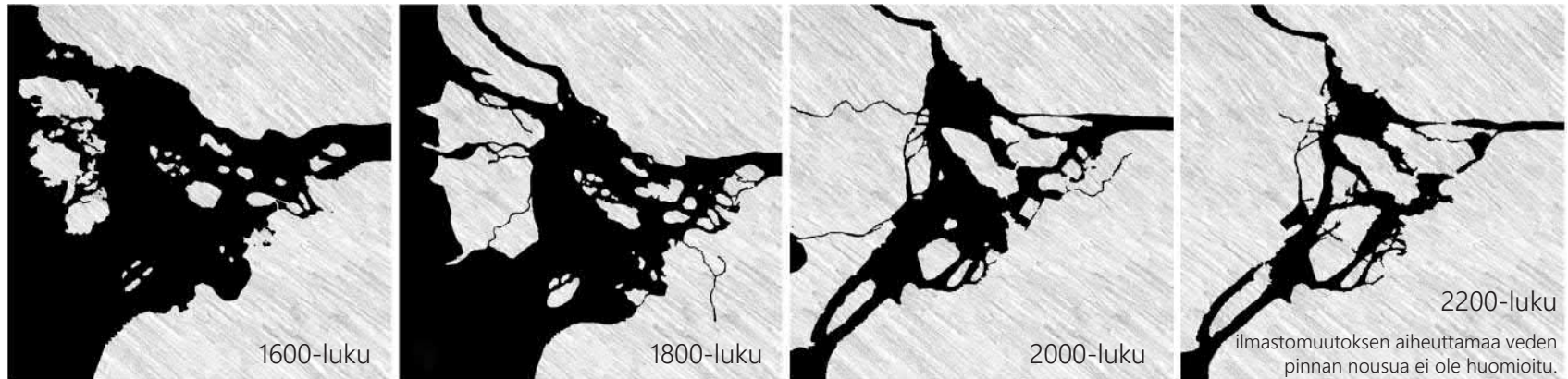
ENERGIA

VIRKISTYS

Oulun vaakunassa on lohi sekä linna. Vaakunan on suunnitellut Oulun kaupunginarkkitehti Martti Heikura vuonna 1953.

MAANKOHOAMISILMIÖ

10 000 vuotta sitten päättynyt jääkausi muuttaa Perämeren ja Oulun aluetta edelleenkin. Jääkaudella 18 000-20 000 vuotta sitten enimmillään yli kolme kilometriä paksu jäävaippa painoi maan vaippaa voimakkaasti alaspäin. Jääkauden päätyttyä maankuori alkoi palautua takaisin jääkautta edeltäneeseen tilaan. Vaikka kohoamisvauhti on hidastunut, Oulun-Kokkolan merialueella maa kohoaa edelleen 80-90 cm sadassa vuodessa.

Maankohoamisen vaikutus näkyy rantojen mataloitumisena, rantaviivan siirtymisenä ja uusien saarien syntymisenä. Loivilla rannoilla rantaviiva pakenee merta kohti vauhdilla, jyrkemmillä rannoilla kohoamista ei niin selkeästi huomaa. Oulun kaupunki perustamisvaiheessa vuonna 1605 meriveden pinta oli noin 3,5-4 metriä korkeammalla kuin nyt. Oulujoen suistoa mataloittaa maannousemisilmiön lisäksi joen mukanaantuoman maa-aineksen kertyminen suistoon.

Loivilla rannoilla maankohoamisilmiön vaikutus on suuri. Kuva Tukksaaren ohi Hartaanselälle.

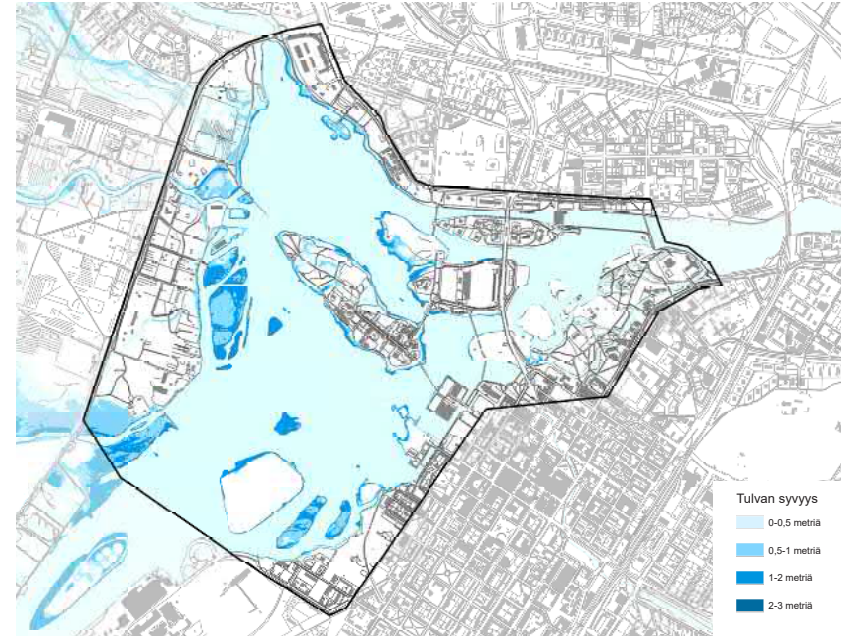
*Kartta Bertta Röning, Arkkitehtuurin diplomityö.
Oulun yliopisto, Arkkitehtuurin yksikkö 2018.*

TULVAT

Vesistön äärellä oleva kaupunki on altis tulville. Rannoille on vältetty rakentamista, mutta oikukkaat luonnonilmiöt ovat silti usein aiheuttaneet monenlaista harmia. Korkealle nousevaa merivettä tai patoutuvaa jokea ei voi hallita. Joskus äkillinen tulva on saattanut aiheuttaa jotain yllättävää ja vaikuttaa kaupungin vaiheisiin. Toppilan kanava syntyi 1724 marraskuussa äkillisen tulvan seurauksena. Tuolloin marraskuinen joen patoutuminen nostatti jokivedet ennen näkemättömiin korkeuksiin. Lopulta tulva purkautui ojaan, josta joki löysi uuden väylän raivaten mennessään maata niin, että Toppilan kanava syntyi. Oulun satama päätettiin siirtää sinne, sillä aikaisempi satama oli mataloitunut.

Jäidenlähtö joesta on aikoinaan ollut jännitysnäytelmä. Koskaan ei ole voinut tietää ennalta miten joki jäiden lähtiessä käyttäytyy. Pahimmillaan jäät ovat vieneet mennessään rantojen rakennuksia ja siltoja ja nostanut veden kaupunkiin saakka. Jokakeväistä jäiden lähtöä on odotettu ja sitä on jääty seuraamaan.

Joen patoaminen on rauhoittanut joen ja veden määrää pystytään nykyisin säätelämään. Veden voimasta muistuttavat ohjuksutukset, jolloin voimakkaasti virtaava vesi saattaa nousta Hupisaarten rantareiteille. Meriveden korkeuteen ei voi vaikuttaa, mutta sen ja patoturvallisuuden tulvariskien ennakoinniseksi on laadittu laskelmia ja tulvaennusteita. Tämä ohjaa rantojen rakentamista suistonkin rannoilla.

Meriveden nousemisesta aiheutuvaa tulvaa kuvaava kartta.

7.5.1889 jäät veivät Ämmänväylän sillan mukanaan. PPM

^Rantakadun ja Hallituskadun kulmassa olevan talon seinään on kiinnitetty laatta osoittamaan vuoden 1878 tulvan korkeutta.

v Merikosken ohjuksutukset aiheuttivat veden tulvimisen kävelytielle elokuussa 2012. KUVA Sanomalehti Kalevan lukijakuva 10.8.2012

KUVAUS VUODEN 1847 TULVAVAHINGOSTA:

"Vastikään tapahtuneen tulvan johdosta on 14 perhettä, joukossa useita leskiä ja lapsia Kuusiluodossa kärsineet ankaria vahinkoja. Osittain asuintalot ovat asumiseen kelvottomia, kun talojen perustukset, multapenkit, lattiat ja tulisijat ovat vahingoittuneet. Ulkokuoneet ovat huomattavalta osalta aaltojen ruhjomia ja pois viemiä. Tuntuva vahinko on koitunut sen johdosta, että on hävinnyt irtaimistoa ja koottuja elintarvikevarastoja, joten nämä perheet odottavat mitä synkimmin mielin ankaraa vuodenaikaa. Jotta edes jossakin määrin voitaisiin helpottaa heidän huoliaan ja hätäänsä ja voitaisiin tehdä mahdolliseksi sen, että heidän asuntonsa voitaisiin tehdä asumiseen kelpaaviksi, täytyy vedota yleiseen hyväntekeväisyyteen, jollaista vetoomusta ei ole tarvinnut oululaisille turhaan esittää. Ne, jotka haluavat osallistua auttamiseen, voivat antaa varojaan, jotka maistraatti jakaa tarvitsevien kesken. (K.Hautala, 1975. Oulun kaupungin historia III, s. 66.)

VESIREITIT

Oulu on perustettu reittien solmukohtaan. Oulujoki yhdisti rannikon Kainuun, Sotkamon ja Vienan kautta Jäämerelle saakka, Perämeri maailman merille. Perämeren kiertävä Pohjanmaan rantatie johti Oulun kautta Turusta Tukholmaan. Tavarankuljetusta lisäsi reittejä pitkin siirtyi kulttuurivaikutteita, tietoa ja taitoja.

Kesällä matkustaminen ja tavarankuljetus oli sujuvaa vesitse. Oulujoki oli runsasvetinen joki, joka ei kuivunut kesällä vaan oli kulkukelpoinen koko sulan ajan. Talvella päästiin talviteillä jäätä ja lunta pitkin hevosen vetämänä. Kesällä maata pitkin kulkeminen oli työläämpää, sillä maantieverkosto alkoi kehittyä ja laajeta ratsupoluista maanteiksi vasta 1800-luvun aikana. Vuodenajat rytmittivät liikennettä rautateiden tulon saakka. Rautatie yhdisti Oulun Etelä-Suomeen vuonna 1886, ja sitä jatkettiin Oulusta pohjoiseen 1903.

Tervavene Merikoskessa. Taustalla Lasaretiinsaari ja Hupisaarten näköalatorni. Jokea reunustaa vetomöljä. PPM

Suiston vesillä on ollut vilkasta. Oulun ensimmäinen satama sijaitsi Hahtiperällä, nykyisen Rantakadun alkupäässä. Mataloitunut satama siirrettiin 1700-luvulla Toppilansalmeen, josta tavaraliikenne kauppatorille ja ranta-aittoihin hoitui suistoa pitkin pienemmillä aluksilla ja losseilla. Ennen siltojen rakentamista suiston monille saarille ja joen yli pääsi yhteysalusten ja soutuveneiden kyydissä, talvella jäätä pitkin. Oulujoen ylittävät sillat vapauttivat liikenteen keleistä riippumattomaksi.

Vesiliikenne suistossa on pääsääntöisesti huviveneilyä. Vesiväylien liikennettä ohjaavat viitat ja linjataulut ovat näkyvä vesireittien elementti suistossa. Suiston monet sillat yhdistävät saaret maata pitkin kulkevien reittien ketjuun. Voimalaitos katkaisee yhteyden joelle.

Tervavenettä vedetään Lasaretiinsaaren möljiä pitkin. PPM

KOSKENLASKU

Merikoski oli yksi Oulujärveltä alkunsa saavan Oulujoen suurista koskista, joiden vaaralliseen laskeamiseen tarvittiin valan vannonut ja kosken tunteva laskumies. Oulujokea pitkin saapuva vene rantautui Nokkalan rannassa sijainneeseen koskenlaskijoiden tukikohtaan, josta laskumies astui kyytiin suuren laskumelansa kanssa ja ohjasi veneen Merikosken kuojuun läpi. Rantautuminen tapahtui tavallisesti Väriin rannassa Tukkisaaren itäpuolella Tuirassa. Täältä laskumies palasi jalan tukikohtaansa ja tervavene jatkoi Toppilan salmessa sijainneeseen Tervahoviin purkamaan lastiaan. Palatessa vene kiskottiin vastavirtaan joen etelärantaan rakennettua möljiä pitkin vetäen.

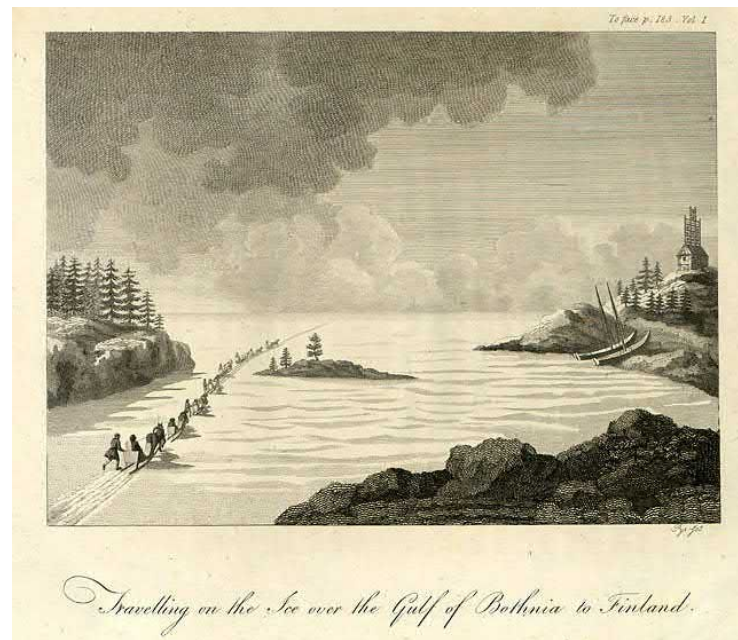

Näkymä Rautasillalta Koskenlaskulle. PPM

Jähti Kauppatorin rannassa, vierellä soutuveneitä. PPM

Pohjanlahden ylitys jäitä pitkin. Kuvituskuva italialaisen Giuseppe Acerbin matkakertomuksesta. Acerbi viivähti matkallaan vuonna 1799 myös Oulussa. KUVA Joseph Mawman, 1802. Finna

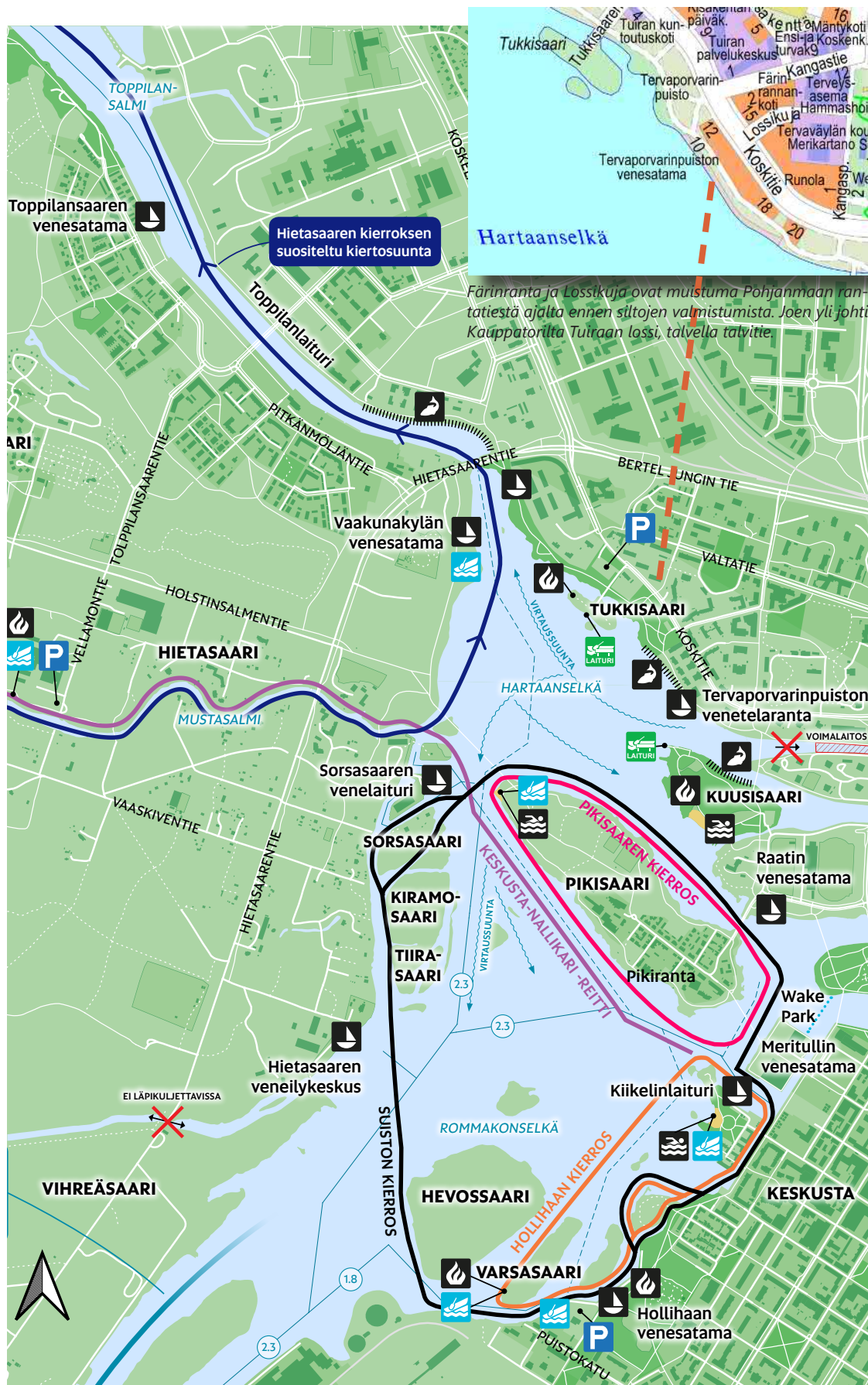
Linjataulut ohjaavat merenkulkijoita vesiväylillä.

> Suistoon on helppo päästä tutustumaan meloen. Karttaan on merkitty melontareittien lisäksi mm. venesatamat, grillaus- ja kalastuspaikat sekä veneväylät syvyyksineen. Oulujoen suiston melontareitit -kartta 2021, OUKA

Suisto on pienveneilijöiden, melojien ja SUP-lautailijöiden suosiossa.

Talvisin jäälle syntyy kävelyreittejä.

KALASTUS

Oulujoki oli aikoinaan tuottoisa ja tunnettu lohijoki. Kalastus joessa oli sopimuksin säädeltyä, järjestelmällistä ja sitä verotettiin. Joesta pyydetty lohi tunnettiin maailmalla. Se muodostui tärkeäksi vientiartikkeliksi, 1700-luvulla sitä vietiin Ruotsiin ja 1800-luvulla Pietariin. Lohi oli myös matkailun vetovoimatekijä. Englannista saapuneet ensimmäiset virkistyskalastajat eli lohilordit saapuivat joelle 1870-luvulla.

Lohen pyynti rytmitti elämää, ja se näkyi suiston maisemassa. Lohipato lyötiin eli rakennettiin Merikosken poikki joka vuosi siten, että tervavene pääsi sitä varten jätetystä aukosta läpi. Rakentaminen alkoi kesäkuun puolenvälin jälkeen, uiton päätyttyä. Lohipadon pyydykset koettiin kahdesti päivässä. Saalis käsiteltiin Lohipadonniemellä Raatin itäkärjessä. Pato purettiin syksyllä ja sen materiaalit varastoitettiin Lohipadonniemen tukikohtaan.

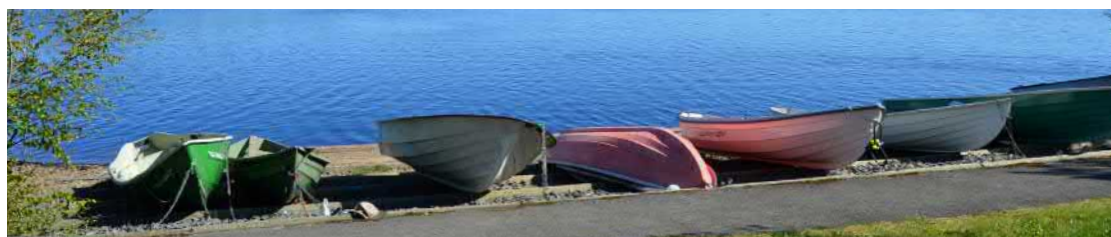
Suiston ympärille nousseet teollisuuslaitokset, ruopaukset, uivot sekä ylikalastus vähensivät kalakantoja 1800-luvulta lähtien. Lopulta teollisuuden ja uiton merkitys nähtiin tärkeämmäksi kuin kalastus. Oulujoen lohenpyyntiyhtiö purettiin 1920. Merikosken voimalaitos katkaisi lohen nousun kokonaan.

Vuonna 2003 valmistunut Merikosken kalatie Hupisaarilla mahdollistaa nousukalojen pääsyn voimalaitoksen ohi jokeen. Viime vuosina tehty Hupisaarten purojen kunnostus on houkutellut taimenet taas nousuun ja kudulle.

Kalastus on edelleen merkittävä ja näkyvä virkistysmuoto suistossa. Lippoajat, uistelijat ja pilkkijät ovat tuttu näky Hartaanselällä ja sen soutuveneiden kirjomilla rannoilla. Merta edemmäs kalaan ei tarvitse lähteä, kun antoisa lohiapaja sijaitsee kaupungin keskellä!

Lohipato Merikoskessa vuonna 1908. KUVA U.T.Sirelius, Museoviraston kuvakokoelmat

Uistelijoiden veneet.

Kalastus on siirtynyt Merikoskesta suistoon. Hartaanselkä on ainutlaatuinen, kaupungin keskellä oleva kalastuspaikka.

OULUJOEN LOHI

Ruotsin vallan ajalta on säilynyt lausahdus "Jälmarejädä, Siljans lake och Uleålx äro bland de bästa fiskar i sjöar tags", joka vapaasti suomennettuna tarkoittaa "Hjälmarin hauki, Siljan made, Oulujoen lohi, mainiot kalat, siinäpä vesiemme maikkeimmat palat".

KAUPPA

Oulun satamasta tuli virallinen kauppapaikka vuonna 1531. Merkitykseltään se muodostui Pohjanlahden tärkeimmäksi. Kaupunki perustettiin kuningas Kaarle IX käskystä vuonna 1605.

Kaikki kauppa oli tehtävä kaupungissa torilla. Kauppaa käytiin kahteen suuntaan maaseudun talonpoikien ja Tukholman kauppahuoneiden kanssa. Tavarointa sai viedä ainoastaan Tukholmaan, josta kauppaa tehtiin ulkomaille. Suora ulkomaankauppa mahdollistui vuonna 1765, jolloin Oululle myönnettiin tapulikaupunkioikeudet. Se oli käännekohta kaupungin ja koko sen kauppa-alueen kehityksen kannalta. Laivanrakennus, kauppahuoneet, tervahovi ja porvariskulttuuri alkoivat vaurastuttaa koko kaupunkia. Kaupan vaikutuksesta Oulu oli alusta lähtien kansainvälinen. Henkiset ja maalliset vaikutteet välittyivät kaupanteon ohella.

Kaupan merkkejä suiston rakennetussa kulttuuriympäristössä olivat varsinaisen kaupungin lisäksi esimerkiksi satama, torit, aitat ja makasiinit, tulliportit sekä kauppahuoneet. Osa rakennuksista ja rakenteista on yhä olemassa ja Kauppatorilla käydään kauppaa edelleen. Torilla kaupankäyntiin liittyneistä rakennuksista kaupahallin lisäksi muistona on Pakkahuoneenkadun nimi. Jäljellä olevat aitat ja makasiinit on koottu torinrannalle. Tervaporvarit ja laivanvarustajat rakennuttivat kotinsa, puotinsa ja huvilansa keskeisille paikoille kaupunkiin ja suistoon. Vuoden 1882 kaupunkipalon jälkeen rakennetut Rantakadun porvaritalot ovat komea rivi Kauppatorin taustana.

Kauppahalli täytti 120 vuotta vuonna 2021. Rakennuksen on suunnitellut Arkkitehtitoimisto Karl Lindahl & Walter Thomé.

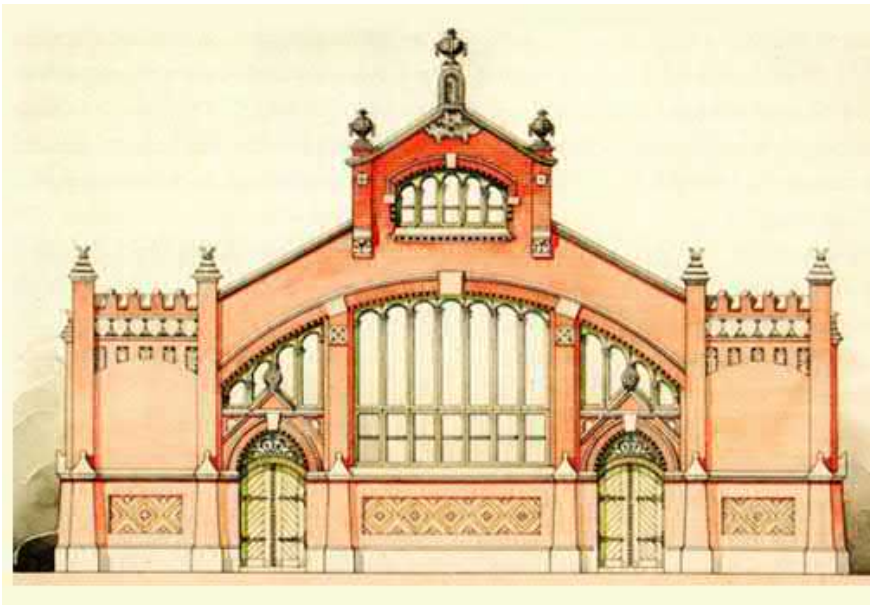

^ Venevalkama Kauppatorin rannassa. Taustalla Rantakadun porvaritaloja. PPM

> Aikoinaan Oulun satama- ja torialueella oli satoja ranta-aittoja, joissa kauppiat varastoivat tuotteitaan. Jäljellä olevat aitat ovat käytössä puoteina.

v Kauppatori on torikaupan lisäksi monen tapahtuman paikka. Taustalla Rantakadun rakennukset ja aittoja. Kuva vuodelta 2010.

HALLINTO

Suiston kulttuuriympäristössä Oulun asema Pohjois-Suomen keskuksena on ollut näkyvä osa maisemaa kaupungin perustamisesta lähtien. Puolustuksellinen, sivistyksellinen ja hallinnollinen asema on edellyttänyt rakenteita ja rakennuksia, joita eri aikakausilta on edelleenkin jäljellä. Ne kuvaavat kaupungin historiaa ja asemaa uusien monumenttien taustalla.

Kuningas Kaarle IX:n määräys Oulun kaupungin perustamisesta vuonna 1605 sisältää kuvauksen siitä, mitä suistossa näkyy. Pokkitörmää vastapäätä olevalla saarella oleva varustus määrättiin purettavaksi ja paikalle piti rakentaa linna. Kaupunki tuli perustaa siihen paikkaan, mihin uusi kirkko hiljattain oli rakennettu, mantereelle vastapäätä linnaa.

Kirkko oli kaupungin keskus. Oulun seurakunta perustettiin pian kaupungin perustamisen jälkeen vuonna 1608. Tärkeimpiä yleisiä rakennuksia kirkon ja koulun ohella oli raatihuone, joka oli hallinnon ja oikeudenhoidon keskuspaikka. Ensimmäinen koulutalo eli pedagogio rakennettiin Pokkitörmälle vuonna 1612. Koulussa opetettiin luku- ja kirjoitustaitoa, jota kaupunkiin asettunut seurakunta, porvaristo ja virkamieskunta tarvitsivat. Oppilaita tuli koko Pohjois-Suomen alueelta Ouluun kouluun. Koulu muutettiin yliopistoon johtavaksi triviaalikouluksi vuonna 1682.

Oulun kaupungista tuli Oulun maaherran ja läänin hallintokaupunki vuonna 1776. Maaherran residenssi sijaitsi mm. Lasaretinsaarella, jota kutsuttiin tuolloin Maaherransaareksi.

Oulun vuoden 1822 palon jälkeen Pokkitörmän keskeisimmälle paikalle osoitettiin vuoden 1825 asemakaavassa tori, jonka ympärille ja lähistöön sijoituivat tärkeimmät kaupungin asemaa osoittavat arvorakennukset; kirkko torneineen, Lääninhallitus, raatihuone ja Lyseo. Tori muutettiin puistoksi 1880-luvulla ja se on edelleen kaupunginmonumentaalinen keskus. Kaupungintalo toimii entisessä Seurahuoneen talossa.

Suiston alueelle sijoittuu merkittäviä kulttuurilaitoksia, joista osalla on myös Pohjois-Pohjanmaalla alueellinen asema. Museot Myllytullissa sekä Vänmanninasaaren kirjasto sekä kaupunginteatteri luovat Oululle merkitystä kulttuurikaupunkina. Kirkon torni erottuu historiallisen keskuksen maamerkinä osapuilleen samalla paikalla kuin yli 400 vuotta sitten.

Magnus von Wrightin maalaus Oulun kävelypuisto vuodelta 1861 sijoittuu nykyiseen Snellmanipuistoon. Valkoinen silta ylittää Kaupunginojan kuten nykyäänkin. Kirkko oli puukaupungin korkein ja näkyvin rakennus. Keskellä kuvaa Oulun lyseo.

^ Oulun tuomiokirkko on suiston ja historiallisen keskuksen maamerkki Franzénipuiston reunalla. Puiston ympärillä ovat Oulun lyseo ja Lääninhallitus. Kuvassa kirkon tornin vasemmalla puolella on Vänmanninsaaren uusi monumentaalikeskus.

> Näkemys Oulun linnasta. Sulo Ovaska 1955.

TEOLLISUUS

Nykyistä suiston maisemaa katsoessa harvemmin tulee ajatelleeksi miten paljon teollisuutta sen ympärillä on sijainnut. Pienistä pajoista teollisuuslaitoksiin sijainti kaupungin laidalla, veden äärellä on ollut tärkeää. Vettä pitkin saa isojakin määriä raaka-ainetta tai valmiita tuotteita liikkeelle. Toisaalta virran mukaan on ollut helppo päästää jätteet. Teollisissa prosesseissa veden ja energian saanti vedestä, höyrystä tai sähköstä on usein oleellista. Veden äärellä, puukaupungin kupeessa paloturvallisuus oli huomioitu. Kaupungissa tai esikaupunkialueella asuilla työläisillä on ollut suistoon lyhyt matka töihin.

Suistossa on teollista perintöä pitkältä ajalta. Niistä vanhimmat, Pikisaaren ja Plaatansaaren 1600-luvulta peräisin olevat muinaisjäänökset, ovat luonteeltaan teollisia. Silhuettiin piirtyvät piiput, työn ja tehtaiden äänet, tervan, pien, puun ja sellun hajut ovat lähes kadonneet ja uittojen peittämät vesipeilit kirkastuneet. Teollisuuden merkkejä on silti suiston ympäristössä edelleen runsaasti. Monet vanhat punatiiliset tehdasrakennukset Myllytullissa ja Pikisaarella ovat saaneet uutta käyttöä kulttuuri-, asuin- tai opetusrakennuksina. Alueen nimistössä on muistumia entisistä tehtaista.

Nykyisin Nuottasaaren tehtaan höyryt, valot ja kolke luo suistolle komean taustan. Merikosken voimalaitos Koskikeskuksineen on osa Oulun tunnettua maisemaa. Suisto on muuttunut teollisuusympäristöstä maisematekijäksi ja virkistysalueeksi.

Nuottasaarelle rakennettiin Oulu Oy:n sulfaattiselluloosatehdas 1936. Stora Enson tehtaassa valmistetaan nykyisin kartonkia. Punainen tiilipiippu purettiin muutama vuosi sitten. Kuva on vuodelta 2017.

Kaleva 4.7.1908 (Åström)

Läitto 12.12.1920 (Merijal ja Merikosken tehtaat)

Mikä on syynä siihen, että
Veljekset Åström'in
 OULUSSA
 Tuotteet ovat kaikkialla niin hyvin tunnetut?
 Syynä siihen on:

1. on että **Veljekset Åström** hankkivat ainoastaan ensiluokan tavaroita.
 2. on että erittäinkin **Veljekset Åström'in** antura- ja juhtinahka ovat kestävinä pohjanahkaa mitä on olemassa.
 jälleennyjjen ja kuluttajien kannattaa paremmin ostaa **Veljekset Åström'in** anturanahkaa, kuin jotakin halpaa, huonoa tavaraa. Tätä nahkaa käytettäessä ei tarvita kalosseja, sillä nahka on vedenpitävää.

Veljekset Åström'in
 uusi ajanmukaisesti varustettu päällysnahkateltas valmistaa: Boksinahkaa, Päällysnahkaa ja Lakeerinahkaa y. m. parasta lajeista.
Veljekset Åström'in hyvin tunnetuita Koneremmejä ja Satulasepän tavaroita suositetaan.

Pajunparkkia
 ostetaan rajattomien määrän mahdollisimman korkeisiin hintoihin.

Veljekset Åström Osakeyhtiö, Oulu.
 (1 36104)

Tietomaan tornista, eli Veljekset Åström Oy:n nahkatehtaan vesitornista otetut kuvat vuosilta 1934 ja 2016. Tehtaan rakennukset on muutettu museoksi, toimiltoiksi ja asunnoiksi. MV/Finna/JOKA ja OUKA

oy. MERIJAL Ab.
 Oulu

Suosittelut hyvien tunnetuista valmisteistaan, kuten
 Karamelleja, Sakkariinisokeria, Vaniljasokeria, Kaakaota sokeroitua sekä sokeroimatonta, Mausteita joka lajia, Putinkipulveria, Hiivapulveria, Talouskahvia y. m. y. m.

Saatavana kaikissa hyvinvarustetuissa kauppoissa.

Merikosken Saippuatehdas Oulussa
Merikosken Pikitehdas Oulussa

Merikosken Extraprima saippua
 Merikosken Prima saippua
 Merikosken T. S. saippua
 Merikosken pyykinpuhureita
 Merikosken terveysaippua

Merikosken suurlaippua
 Merikosken talvipöytä
 Merikosken pikitehdas
 Merikosken Särpöitä
 Merikosken hienoja tervaa

MERIKOSKEN TEHTAAT
 OULUSSA

SILLAT

Kaupungin kohdalla Oulujoen ylittävän siltayhteyden rakentamista suunniteltiin pitkään. Yhteys päädyttiin pohdintojen jälkeen toteuttamaan Pokkitörmältä suiston saarien kautta Tuiraan. Tämä edellytti yhteensä kolmen sillan rakentamista Pokkisenväylän, Ämmänväylän ja Tuiranväylän yli. Siltojen rakennusurakka valmistui vuonna 1869. Rakennuttamisesta vastasi kaupungin ja yksityisten liikemiesten muodostama Oulun siltojenrakennusyhtiö eli Uleå elfs brobyggnadsbolag -yhtiö, joka keräsi rakennus- ja huoltokustannukset siltamaksuilla. Sillan ylityksestä perittiin maksu vuoteen 1930 asti.

Pohjanmaan radan valmistuminen vuonna 1886 tarkoitti rautatien ulottamista Ouluun ja Toppilan satamaan saakka. Tuolloin Koskenniskalle valmistui uusi silta, jota erityisesti Myllytullin teollisuuslaitosten työntekijät alkoivat hyödyntää. Joen pohjoispuolelle Tuiraan, Laanilaan ja Hinttaan alkoikin nousta tiivistä työläisäsatusta. Kaareva rautasilta on nykyisin liikenneväylänä ja junat ylittävät sen kylkeen rakennettua uudempaa terässiltaa pitkin.

Merikosken voimalaitoksen rakentamisen yhteydessä osa Merikosken silloista uusittiin. Lisäksi syntyneen Alakanavan yli Toivoniemeltä Tuiraan rakennettiin silta. Siltojen uusi linjaus toteutettiin Alvar Aallon Koskikeskussuunnitelman mukaan. Uusi kevyenliikenteen yhteys syntyi patoaltaan pohjalta jääneen Lassinkallion kohdalta Lasaretinsaarelle. Voimalaitostyömaalta liikeneviä louheita ja maamassoja hyödynnettiin myös siltayhteyksien luomisessa Raatista Pikisaareen ja Toppilansalmen yli.

Merikosken siltojen rinnalle rakennettiin kevyen liikenteelle tarkoitettut Tervaporvarin sillat vuonna 1985. Yhteys Kauppatorilta Linnansaaren, Raatin, Kuusisaaren ja Toivoniemen kautta Tuiraan on suosittu pyöräilijöiden ja kävelijöiden reitti. Sillat Kauppatorilta Vänmanninsaaren ja Pikisaaren kautta Hietasaareen valmistuivat 1996.

<< Vuonna 1912 Merikosken siltojen väliseltä tieltä nousiin silloille. Kuva on otettu Raatinsaarelta kohti kaupunkia, Taustalla mm. kirkontorni, lyseo, kylpylaitos ja Tähtitorni. PPM

< Liikenne on varsin rauhallista vuonna 1901 Tähtitornista otetussa valokuvassa. Ämmänväylän ylittävä teräsristikko-silta korvasi vuoden 1890 tulvassa tuhoutuneen puusillan. PPM

^ Vuonna 1938 Merikosken silloilta avautui esteetön näkymä Rommakonselän yli Nuottasaarelle saakka. Nykyisin näkymän katkaisee kaksi kävelysiltaa. Vasemmalla Linnansaari, oikealla Pikisaari. KUVA Otso Pietinen, Finna

Tuiranväylän ylittävä puusilta vuonna 1950. PPM

Merikosken sillat 2010. Edustalla Raatti.

MATKAILU

^ Merikosken siltojen uusi linjaus toteutettiin Alvar Aallon Koskikeskus -suunnitelman mukaan. Huonokuntoiset sillat korvattiin uusilla. Kuva 1960-70 -luvulta. PPM

v Siltoihin kiinnitetty valotaide elävöittää hämärtyvää suistoa.

RUPULAAKI

Merikosken ylittävien siltojen rakentamista perustettiin siltarakennuksen rahoittava Uleå elfs brobolaget -yhtiö. Yhtiö peri siltojen ylittämistä siltamaksun. Oululaisten suussa nimi väännyi rupulaakiksi.

Pohjoiseenkin ulottuneet tutkimusmatkat edelsivät huvimatkailua, joka alkoi isommassa mittakaavassa Oulujoella 1800 -luvun lopulla. Tunnetuimpia Ouluun ulottuneita matkoja on italialaisen tutkimusmatkailijan Giuseppe Acerbin retki pohjoiseen vuonna 1799. Tunnetuksi sen teki seikkailusta julkaistu kuvitettu matkakertomus.

Oulu oli risteyspaikka, josta oli pääsy itään, pohjoiseen ja etelään. Kaupungissa oli hyvä viivähtää ennen seuraavaa taipaletta. Oulujoki oli matkailun kansainvälinen vetovoimatekijä. Englantilaiset lohilorit matkasivat Oulun kautta jokivarteen lohestamaan 1870-luvulla. Tavallisten ihmisten matkustaminen hovin vuoksi alkoi Oulujoella 1800-luvun lopulla. Oulujoki oli osa rengasmatkojen reittiä, joka huippenuksena pääsi laskemaan tervaveneen kyydissä koskia.

Turistiliikenne Oulujoen koskilla.

Ollut tänä kesänä vilkkaampi kuin ennen.

Varsinkin saksalaiset ovat ihastuneita koskenlaskuun.

Saamamme tiedon mukaan on tämän kesän aikana matkustajaliikenne Kajaanista koskia myöten Ouluun ollut huomattavan vilkasta. Sinä aikana, nim. elokuun loppuun mennessä, jolloin koskiveneet väliittivät liikennettä koskilla, on Kajaanista vesitietä Ouluun matkustanut 1,749 matkailijaa. Viime kesään verraten on matkustajaluku lisääntynyt noin 250:llä.

Kaikesta päättäen tulee turistinlinja Kajaani—Vaala—Oulu ensi kesänä saamaan vieläkin suuremman huomion osakseen, saksalaisten taholta erikoisesti. Tänä kesänä on nim. käynyt reittiin tutustumassa useita saksalaisia sanomalehtimiehiä ja heidän saksalaisissa sanomalehdissä julkaisemansa selostukset reitistä ovat olleet erittäin kiinnostavia.

Litto 13. syyskuuta 1924

Matkailijayhdistyksen koskivene 1930-luvulla. PPM

Merikoski ja Hupisaaret

OVAT OULUN HUOMATTAVIMMAT MATKAILUNÄHTÄVYYDET.

Tiedustelimme Suomen Matkailijayhdistyksen edustajalta Oulussa, neiti Ester Nikkiselältä, minkälaisia mahdollisuuksia Oulun kaupungilla on esiintyä matkailukaupunkina? Kysymykseemme vastasi neiti Nikkinen pitäen Oulua enemmän läpikulkupaikkana kuin varsinaisena matkailun päätepaikkana. Pääasiallisesti vain idästä päin saapuvat matkailijat pysähtyvät Oulussa.

Oulun nähtävyyksistä mainitsi haastateltavamme erikoisesti kirjallisuuden avulla kuuluisaksi tulleen Merikosken ja sen eri haarojen yli kulkevat sillat. Myös kosken rannalla sijaitsevat Hupisaaret ovat kesän kauneimpana aikana miellyttävä nähtävyys. Tiedustellessamme, onko esimerkiksi matkailijayhdistyksen puolesta tehty minkäänlaisia aloitteita Hupisaarten hiljalleen tapahtuvan rappeutumisen estämiseksi ja saarten kaunistamiseksi, vastasi neiti Nikkinen kieltävästi. Kun Oulussa ei ole paikallista matkailijayhdistystä, ei tuollaisiin toimenpiteisiin ole ryhdytty. Se kuuluneen ensisijassa puutarhailutakunnalle. Myöskään ei Suomen Matkailijayhdistys ole tehnyt Oulu-propagandaa.

Mikäli matkustajat tarvitsevat oppaita, on niitä saatavana Oulusta. Matkailijoiden majoittamiseen on riittävästi hotelleja. Tätä nykyä on Oulussa noin 700 matkailijayhdistyksen jäsentä ja Kemissä noin 150 jäsentä.

Pohjolan työ 27.5.1939 nro 119.

Postikortteja Oulusta. PPM

Oulun sähkölaitos 50-vuotias.

Ansiokas juhlaulkaisu
ilmestynyt.

Ins. K. I. Junnelius.

Kuluvan joulukuun 8 päivänä tuli kuluneeksi tasan 50 vuotta siitä päivästä, jolloin sähkövalo ensimmäisen kerran valaisi Oulun katuja. Vaikkakaan silloin kokeilutarkoituksessa tehty yritys ei heti täydellisesti onnistunut, niin on sitä kuitenkin pidettävä Oulun kaupungin sähkölaitoksen toiminnan alkuna ja niin ollen katsottava sähkölaitoksen toimineen puolisataa vuotta. Valaistukseen jo alunperin kunnallisena laitoksena olleen sähkölaitoksen syntyä ja vaiheita päätti sähkölaitoksen johtokunta helmikuussa 1938 pitämässään kokouksessa toimituttaa yhtenäisen selostuksen laitoksen kehityksestä kuluneitten 50 vuoden aikana. Julkaisun toimittamisen antoi johtokunta jäsenenä, insinööri K. I. Junneliuksen tehtäväksi.

Varsin komea, 256 suurikokoista sivua käsittävä julkaisu on nyt valmistunut nimellä »Oulun kaupungin sähkölaitos 1889—1939». Perusteellisesti ja asiallisesti julkaisussa selostetaan kaupungin ensimmäisen Kiikelistä sijainneen sähkölaitoksen perustamisvaiheita ja sen teknillistä puolta samoin kuin sähkövalaistuksen kehitystä Kiikeliin voima-aseman aikana. Edelleen selostetaan tarkasti nykyisen sähkölaitoksen synty ja sen alkupeittäinen rakenne, kehitys y.m. sähkölaitoksen yhteyteen kuuluvia asioita. Julkaisuun liittyy lisäksi selostus Merikosken suurvoima-aseman rakennussuunnitelmista sekä suuri joukko sähkölaitoksen kehitystä valaisevia taulukoita ja erinäisiä liitteitä.

Julkaisun edustava ja sähkölaitoksen kehitystä valaiseva kuvitus, jonka hankinnassa sähkölaitoksen johtaja insinööri V. Lehto on ollut apuna, on erikseen mainittava. Se puolestaan kohottaa julkaisun arvoa tuntuvasti.

Virtaavan veden tuottamaa energiaa on suiston alueella hyödynnetty jo varhain. Vesirattaat siirsivät veden liikkeen putaisiin ja virtapaikkoihin rakennettujen myllyjen ja tamppien käyttövoimaksi. Höyryvoima toi mukanaan raskaampaa teollisuutta ja suurempia prosesseja. Höyryvoiman varassa olleet rautatie, pajat ja tehtaat piipuineen muuttivat suistonkin maisemaa.

Oulun ensimmäinen sähkövoimalaitos sijaitsi Kiikelinsaarella. Kaupunki rakennutti suuremman voimalaitoksen Oulujoen sivu-uomaan Lasarettinväylään vuonna 1903. Voimala tuotti sähköä vedestä sekä höyrystä. Voimakas teollistuminen edellytti suurempaa sähköntuotantoa. Teollisuus toi mukanaan elinkeinoja, työpaikkoja ja vaurautta. Vesilain uudistus vuonna 1939 mahdollisti Oulujoen patoamisen ja Merikosken hyödyntämisen kokonaisuudessaan energiantuotantoon. Suiston ja Merikosken maiseman massiivinen muutos toteutettiin patoamalla joki ja ohjaamalla vesi pois Merikoskesta Toivoniemen halkaisevaan alakanavaan. Padon yläpuolella vedenpinta nostettiin ja yläkanava muodostui. Maiseman muutos oli perusteellinen.

^ Vanha kuva Oulun Hupisaarilta kesältä 1895: rouva Margareta Lindgrenin omistama sarkatamppi. KUVA MV/ JOKA Kaleva

> Sähkölaitos siirtyi Kiikelistä Lasarettinväylälle 1903.

< Oulun sähkölaitos täytti 50 vuotta vuonna 1939. Kaleva 15.12.1939

v Merikosken voimalaitos koostuu voimalaitosrakennuksen lisäksi mm. patoaltaista, kanavista ja patorakennelmista tulvaluukkuineen. Edustalla Rautasilta, keskellä Lassinkallionsilta ja taustalla Merikosken voimalaitos.

VIRKISTYS

Veden liike ja äänet, luonnonilmiöt, veden yli aukeava maisema - ihminen hakeutuu mielellään veden äärelle ja suistossa on siihen mainio mahdollisuus. Suiston saarille matkataan veden yli, ikään kuin kaupungin ulkopuolelle.

Suisto on kautta aikojen tarjonnut ympärivuotista virkistystä niin luonnonvesissä kuin myös palveluiden parissa. Uimalaitokset, huvilat, kylpylät, ravintolat ja liikuntapaikat ovat suiston rakennettuja elementtejä jo vanhaan. Tanssiapaikat, keilaradat, näköalatornit ovat muuttuneet festivaaleiksi, stadioneiksi ja oleskelupaikoiksi. Kalastajat, uimarit, lenkkeilijät ja veneilijät kuuluvat suiston maisemaan.

Maukasta kahvia ja virvokkeita tarjoillaan

Tähtitornin kahvilassa

Linnansaarella

joka päivä kello 9 ap.—10 ip.

^Tähtitornissa on ollut tarjolla kahvia 1910 -luvulta lähtien. Kalevan ilmoitus vuodelta 1916.

v Linnansaaren kylpysauna mainosti aineettomia joululahjoja jo vuonna 1893. Oulun ilmoituslehti.

Ilmoitusta.

Hyödyllinen joululahja.

Tilauspilettejä 10 %
ja suuremmallakin alennuksella
Kylpysaunaan Linnansaarella
myydään Kylpysaunassa tästä
päivästä lähtien. Oulussa Joulukuun 15 p:nä 1893.

Johtokunta.

^ Iltatunnelma, taustalla Linnansaari ja Tähtitorni. PPM

v Nuorten veneretki suistossa. PPM

vv Onkijoita Pokkisenväylällä, 1960-luku. UL

v Tuiran uimarannalla on talvellakin uintipaikka.

vv Illanviettoa KiiKelissä.

TUNNISTETUT ARVOT

*Arvokas rakennettu
ympäristö on
kaupungin
vetovoima- ja
identiteettitekijä.*

Suiston kulttuuriympäristö sisältää niin maisemallisia, rakennettuja kuin arkeologisia elementtejä. Alueelta on tunnistettu valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti on tunnistettu arvoja.

Suistolle ominaista on veden yli aukeavat maisemat. Kulttuurimaisema sisältää sekä luonnonmaisemaa että kaupunkimaisemaa.

Rakennettu ympäristö pitää sisällään rakennusten lisäksi rakennelmia ja rakenteita.

Muinaisjäännöksiä tutkitaan arkeologian keinoin. Herkkään alueeseen kohdistuvien rakennustöiden yhteydessä tarkistetaan mahdollisesti esiin tulevat historialliset kerrokset ja suoritetaan arkeologinen kaivaus. Kaivausten perusteella tehtävä tutkimus lisää tietoa suiston varhaisesta historiasta.

KULTTUURIYMPÄRISTÖ

Kulttuuriympäristö tarkoittaa ihmisen toiminnasta sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta syntynyttä ympäristöä. Siihen kuuluu kulttuurimaisema, rakennettu kulttuuriympäristö ja muinaisjäännökset.

Kulttuuriympäristö pitää sisällään sekä aluekokonaisuuksia että yksittäisiä kohteita. Kulttuuriympäristöä ovat niin tavalliset arkiympäristöt kuin erityistä tunnustusta saaneet ja suojellut alueet ja kohteet.

Vaikka kulttuuriympäristö voi uusiutua ja kehittyä ajan kuluessa ja tarpeiden muuttuessa, on muutoksia tehtäessä hyvä pitää mielessä jo olemassa olevan ympäristön arvot.

Maiseman merkitys ja arvot

Oulujoen suistolla on kulttuurihistoriallisia sekä maisema-, luonto- ja virkistysarvoja. Suistomaisema on muuttunut aikojen saatossa hyvin paljon niin maankohoamisen kuin aikansa maankäytön ja elinkeinojen myötä. Tukinuiton vuosikymmeninä jokiuomat olivat metsätaloudelle tärkeitä kuljetusreitit. Tukkeja laskettiin jokea pitkin Hartaanselälle, jossa niistä muodostettiin tukkilauttoja ja lopulta hinattiin Nuottasaareen. Jokiuoman patoamisella, voimalaitoksen rakentamisella ja vedenkorkeuden säätelämisellä on ollut merkittäviä vaikutuksia suistomaisemaan. Merikosken voimalaitos patosi joen vuonna 1947. Nykyään suiston vesialueella kalastetaan sekä harrastetaan eri vesiruuhelulajeja. Ranta-alueiden reiteillä ulkoillaan ja kuntoillaan sekä vietetään vapaa-aikaa.

Maankohoamisen vaikutukset ovat suistoalueella merkittäviä. Rantaviiva siirtyy kauemmas ja uusia maa-alueita sekä saaria paljastuu veden alta. Oulujoen suistolla on suuri maisema-arvo sekä iso merkitys kaupunkilaisten virkistyskäytölle. Lisäksi suistoalueella avautuu merkittäviä näkymiä vesipintojen yli. Jotta suiston vesialueista voitaisiin nauttia samaan tapaan jatkossakin, on tehtävä ruoppauksia. Myös vesipeilien säilyttäminen vaatii samoja toimenpiteitä. Kuivina kesinä on jo havaittavissa, kuinka vesiliikennettä haittaavia luotoja muodostuu suistoalueelle. Mustasalmi kasvaa umpeen tulevaisuudessa, ellei sitä pidetä avoimena. Umpeenkasvua nopeuttaa vesivirtojen mukana kulkeutuvan maa-aineksen kasautuminen kapean salmen reunoille ja pohjaan. Ranta-alueet ovat osittain rakennettuja, mutta suuri osa on kasvillisuuden reunustamia. Rantojen umpeenkasvu

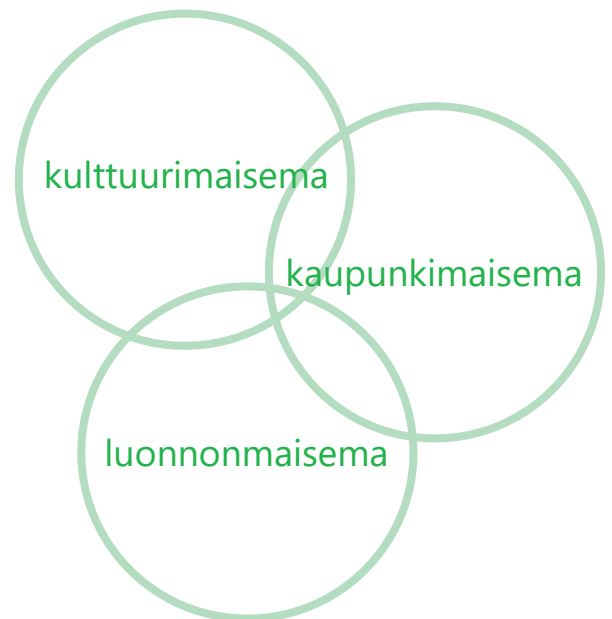
tapahtuisi nopeasti, ellei rantojen pensaikkoja raivattaisi säännöllisesti. Osa ranta-alueista pidetään luonnontilaisina, mutta tärkeät näkymät ja virkistysalueet pyritään pitämään avoimempina, jotta näköyhteys suistoalueelle säilyy.

Rakentamisen vaikutuksia

Suiston rantojen rakentaminen on muuttanut maisemaa ja rakentaminen jatkuu edelleen. Rantojen rakentamista on harkittava tarkkaan sekä huolehdittava myös viheralueverkoston ja suiston arvojen säilymisestä. Vesipeilien äärellä muutokset heijastuvat avoimen vesipeilin kaikille laidoille. Siksi on tärkeää tarkkailla suistomaisemaa laajoina kokonaisuuksina.

Nykyisin kiinnitetään entistä enemmän huomiota virkistysalueiden saavutettavuuteen. Eli kuinka kaukana virkistysalueet sijaitsevat asukkaista. Kaupungissa, jossa rakentaminen on tiivistä, tulisi ranta-alueiden olla julkisia ja virkistyskäytössä. Ranta-alueista nauttimiseen tulisi olla kaikilla oikeus. Myös rantaan pääsy tulisi mahdollistaa kaikille. Ihmiset ovat luontaisesti hakeutuneet vesistöjen läheisyyteen, aiemmin käytännön syistä (liikuminen, elanto), nykyisin enemmänkin viettämään vapaa-aikaa. Rantareitit ja uimarannat ovat yleensä sijoittuneet maisemallisesti hienoille paikoille. Suiston arvo maisemassa on aikanaan ollut sen tarjoamissa käyttömahdollisuuksissa. Nykyäänkin suiston arvo perustuu vahvasti alueen käyttöön. Kauniista maisemasta päästään nauttimaan, mikä vuorostaan lisää intoa lähteä alueelle virkistäytymään.

Tyynenä iltana maisema heijastuu vesipeiliin.

Oulujoen rannoille sijoittuu paljon kulttuurihistoriallisesti arvokkaita alueita, kuten Hupisaaret, Lasaretinsaari, Tähtitorni, Kauppatorin aitat, Pikisaari ja Merikosken voimalaitos. Koko Oulun keskusta on sijoittunut maisemalliseen solmukohtaan, jossa joki haarautuu mereen ja muuttuu suistomaisemaksi. Kaupunki rakennettiin alueen korkeimmalle kohdalle ja kirkko sen maamerkiksi.

Onko maisemalla muitakin merkityksiä?

Maiseman merkitystä ja arvoa voi lähteä pohtimaan hyvin monesta näkökulmasta. Valtakunnalliselta tasolta, paikalliselta tasolta tai aivan yksilöllisistä arvoista. Asukkaiden kuunteleminen ja osallistaminen alueiden suunnittelussa onkin juuri siksi tärkeää. Maisemalla voi olla merkitystä asukkaille, jos se edistää yhteisöllisyyttä tai vaikkapa tuo luontokokemuksia. Tietty maisema voi olla myös merkittävä paikallisidentiteetin kannalta. Esimerkiksi Porvoon vanha kaupunki, ja Turun Aurajoki ovat tunnettuja kaupunkikuvassa. Mikä on Oululle ja oululaisille maisema, joka kertoo paikallisidentiteetistä? Onko se Oulujoki ja suisto?

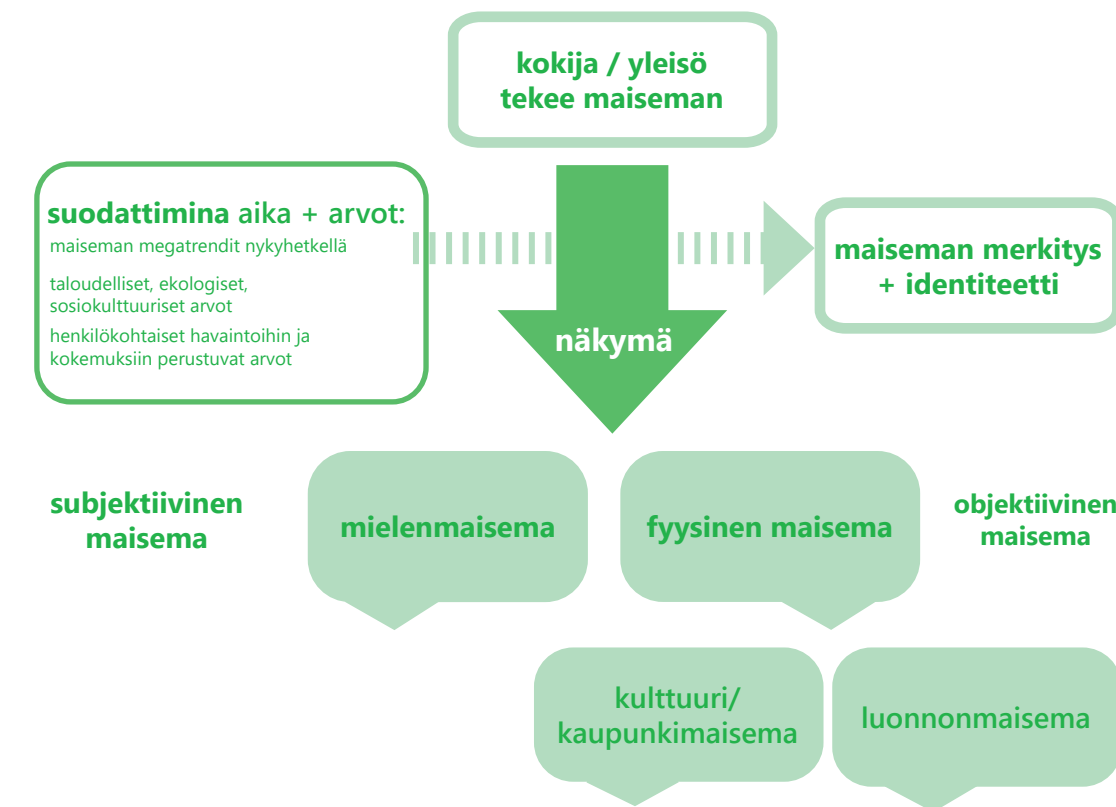
Suiston maiseman merkitys korostuu sen keskeisen sijainnin ansiosta. Monenlaisten paineiden ristitulessa on entistäkin tärkeämpää pitää alueen arvoista kiinni, tuoda niitä esiin ja olla niistä ylpeitä.

Mikä on arvokasta ja merkityksellistä?

Rakentamisen määrän lisääntyessä on tarvittu lisää työkaluja maiseman arvottamiseen ja sen suojeluun. Eurooppalainen maisemayleissopimus ja maankäyttö- ja rakennuslaki velvoittavat ottamaan maiseman ja kaupunkikuvan arvot huomioon maankäytön suunnittelussa. Valtakunnallisella ja maakunnallisella tasolla on määritelty arvokkaita maisema-alueita; ne kuvaavat maaseudun edustavimpia kulttuurimaisemia.

Maankäytön muutostilanteissa laaditaan usein maisemaselvityksiä, jotta saadaan kartoitettua kohteen omat maiseman ominaispiirteet: arvokkaat maisemapuut, tilaa rajaavat puuryhmät, historiasta kertovat puutarhakasvit, merkittävät näkymät, keskeiset maamerkit, avoimet maisemaniityt, olennaiset viheryhteydet eli virkistysreitit ja ekologiset yhteydet jne.

Maisema käsitetään lähinnä tilallisena muodostumana. Maisemaan vaikuttavat myös luonnonympäristö ja kulttuuriympäristöt, joka tulee ottaa huomioon maisemaa arvotettaessa. Esimerkiksi Natura 2000 -verkoston avulla pyritään Euroopan unionin tasolla turvaamaan luontodirektiivissä määriteltyjen luontotyyppien ja lajien

elinympäristöjä. Museoviraston valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen (RKY) inventoinneilla pyritään monipuoliseen kokonaiskuvaan maamme rakennetun ympäristön historiasta ja kehityksestä. Myös vihreän maiseman terveydelliset hyödyt sekä kasvillisuuden ilmastonmuutosta hillitsevät vaikutukset on tieteellisesti tunnustettu.

Maiseman ja sen sisältämien arvojen määrittely ei ole yksiselitteistä, ja vaikka useampia menetelmiä on olemassa, määrittelyyn ei ole yleispätevää kaaviota, vaan kauneus on katsojan silmissä. Maiseman arvottamista tehdään kuitenkin koko ajan. Jokainen tekee arvottamistyötä tiedostamattaan. Arvostus tiettyä paikkaa kohtaan voi perustua esim. tutkittuun tietoon, yksittäiseen kommenttiin tai omiin havaintoihin ja kokemuksiin. Viranomaistyössä tehtävässä arvottamisessa pyritään sanoittamaan arvoja ja perustelemaan niitä sekä tuomaan alitajuisetkin arvot (se vaan on niin hieno) näkyviin ja keskusteltavaksi.

Oulujoen suistoa koskevissa kyselyissä korostuvat kerta toisensa jälkeen alueen luonto-, maisema- ja virkistyselliset arvot, alueen vihreys, kauneus ja viihtyisyys.

*Veera Sanaksenaho ja Johanna Jylhä
maisema-arkkitehdit*

MAISEMAN ARVOTTAMINEN JA SUOJELU

- Eurooppalainen maisemayleissopimus (2000) on ensimmäinen maisemaa käsittelevä kansainvälinen sopimus. Sopimuksen on allekirjoittanut 35 maata. Sopimuksen tavoitteena on maisemien suojelun, hoidon ja suunnittelun edistäminen sekä eurooppalainen yhteistyö maisema-asioissa. Suomessa sopimus ja siihen liittyvä laki ovat olleet voimassa 1.4.2006 lähtien.
- Valtakunnalliset alueiden käyttötavoitteet (2000) velvoittavat edistämään maisema-arvojen vaalimista suunnittelussa ja viranomaistoiminnassa.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL) edellyttää rakennetun ympäristön ja maiseman huomioon ottamista kaikilla maankäytön suunnittelun tasoilla.
- Maankäyttö- ja rakennusasetus edellyttää, että MRL:n mukaisesti kaavan vaikutuksia selvitettyä arvioidaan myös suunnitelman toteuttamisen välilliset ja välittömät vaikutukset mm. kaupunkikuvaan ja maisemaan.

KULTTUURIYMPÄRISTÖN TUNNISTETUT ARVOT

Kulttuuriympäristö tarkoittaa ihmisen toiminnasta sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta syntyneitä ympäristöjä. Siihen kuuluvat kulttuurimaisema, rakennettu kulttuuriympäristö ja muinaisjäänne.

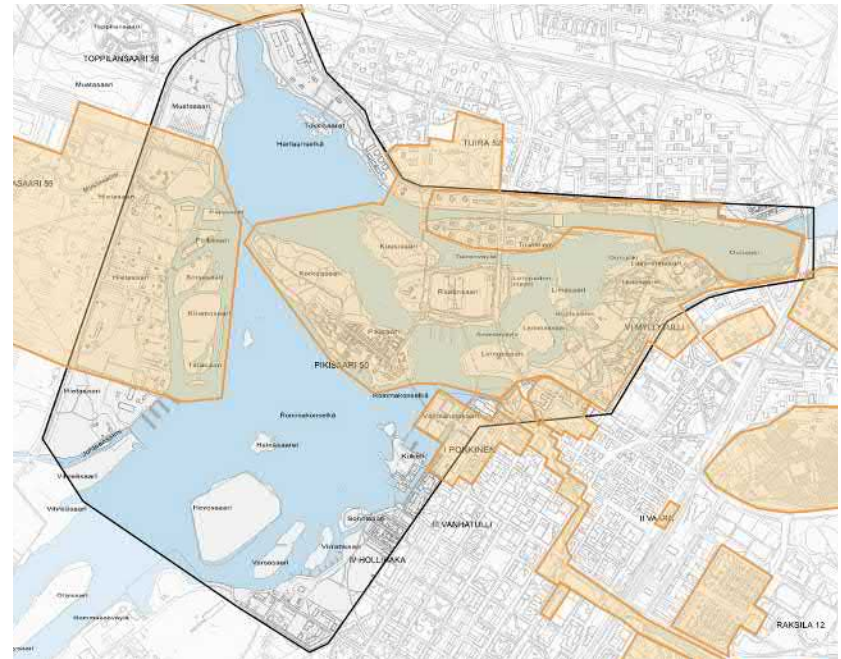
Kulttuuriympäristöä ovat niin tavalliset arkiympäristöt kuin erityistä tunnustusta saaneet ja suojellut alueet ja kohteet. Rakennettu kulttuuriympäristö koostuu ihmisen tekemistä eri-ikäisistä rakennelmista ja rakenteista kuten teistä, silloista, rakennuksista, kanavista, puistoista ja puutarhoista. Rakennettu kulttuuriympäristö pitää sisällään paitsi yksittäiset rakennukset myös suuremmat yhdyskuntarakenteen kokonaisuudet kuten kylät tai teollisuusympäristöt.

Rakennettua kulttuuriympäristöä arvioidaan inventointien perusteella eri tasoilla. Valtakunnallisesti arvokasta rakennettua kulttuuriympäristöä (RKY) kuvaava inventointi on Museoviraston laatima ja valtioneuvoston hyväksymä. Se antaa monipuolisen kokonaiskuvan maamme rakennetun ympäristön historiasta ja kehityksestä. Maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt (MRKY) on osoitettu Pohjois-Pohjanmaan liiton suorittaman inventoinnin perusteella lainvoimaisessa 2.vaiheen maakuntakaavassa. Oulussa laaditaan kaavoituksen ja maankäytön suunnittelun tueksi inventointeja ja rakennushistoriaselvityksiä (RHS). Selvitysten perusteella tarkastellaan rakennetun ympäristön arvoja. Arvot pyritään turvaamaan yleis- ja asema-kaavojen merkinnöillä ja määräyksillä.

Rakennuksia suojellaan ensisijaisesti asemakaavalla. Lakia rakennusperinnön suojelemisesta voidaan käyttää, kun kohteessa on sellaisia piirteitä joiden säilymistä ei kaavoituksella varmistaa. Suiston alueella on lukuisia lailla tai asemakaavassa suojeltuja kohteita.

Arkeologista kulttuuriperintöä turvaava Muinaismuistolaki rauhoittaa kaikki kiinteät muinaismuistot Suomessa.

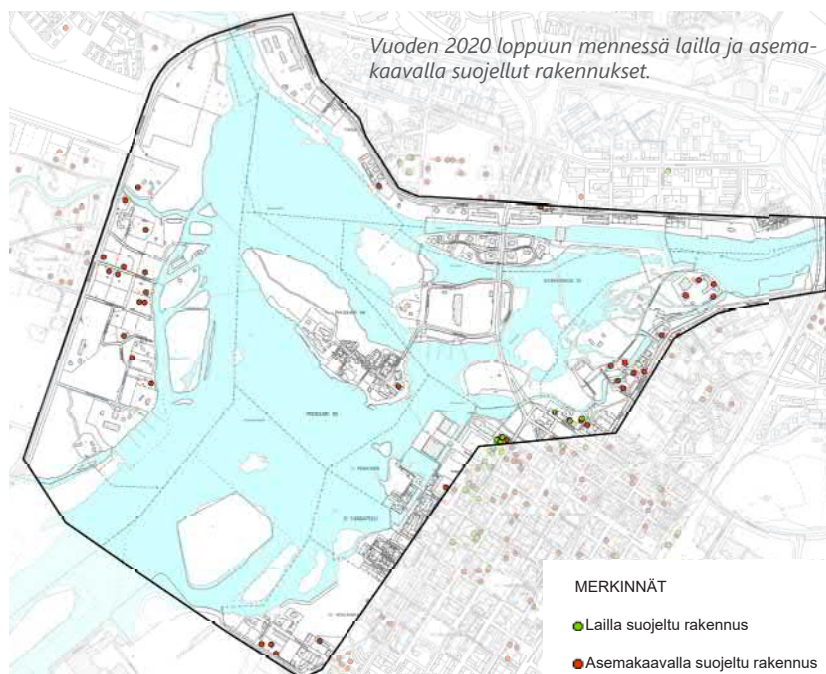
Tunnistettuja arvoja on suistossa määrällisesti paljon ja tiheässä. Useilta aikakausilta merkkejä sisältävä kaupungin rakennettu historia on suistossa merkittävä. Suiston kulttuuriympäristö sisältää kaupungin rakennetun muistin ja on siten elävä historiankirja.

Valtakunnalliset arvot (RKY)

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY on Museoviraston laatima inventointi, joka on valtioneuvoston päätöksellä otettu maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi inventoinniksi rakennetun kulttuuriympäristön osalta 1.1.2010 alkaen.

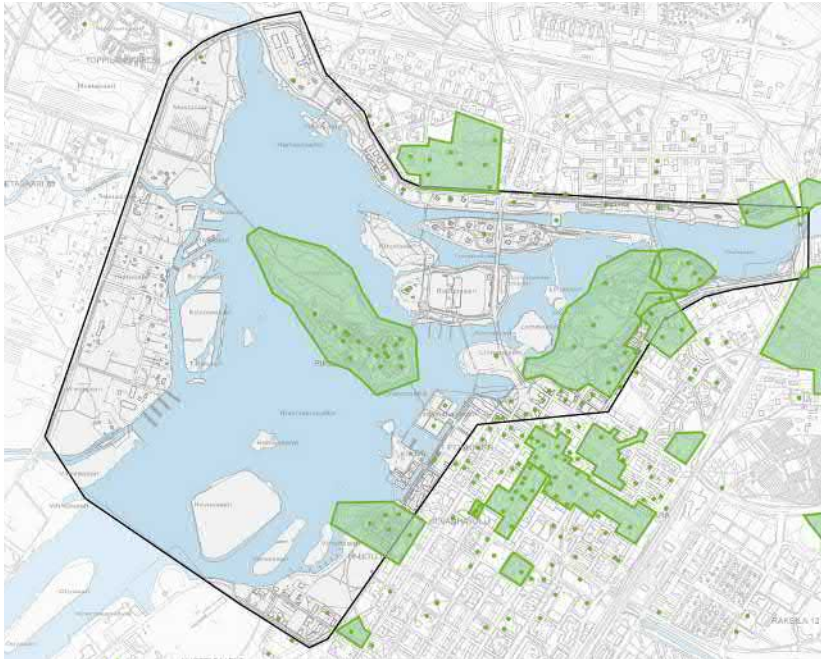
Koko Oulun kaupungin alueella on 27 valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöksi luokiteltua RKY kohdetta. Näistä kuusi sijaitsee Oulun suisto-alueella ja kolme suiston tuntumassa.

SUISTON VALTAKUNNALLISESTI MERKITTÄVÄT KULTTUURIYMPÄRISTÖT RKY2009

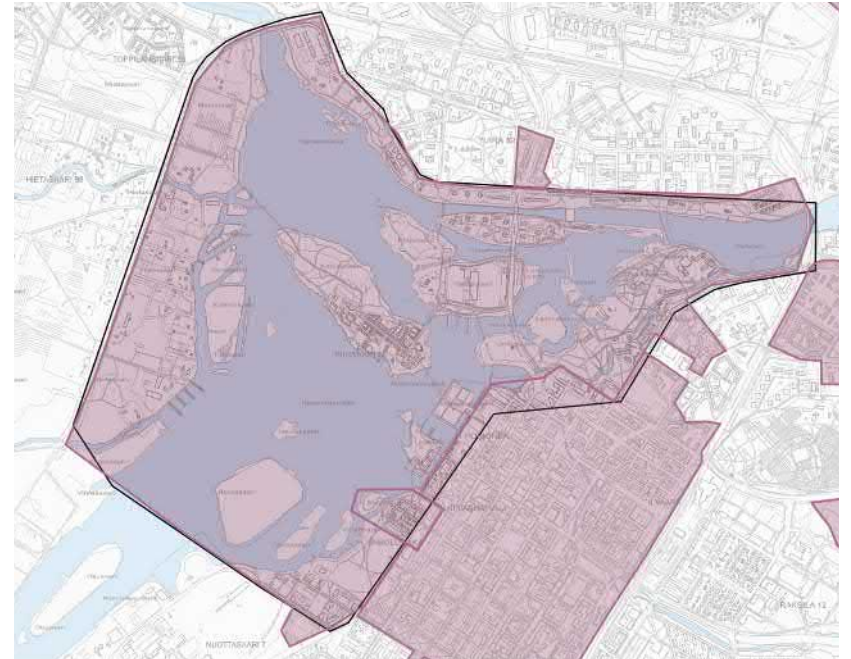
- Hietasaaren huvila-alue
- Kaupunginvarren puistovyöhyke
- Oulujoen ja Sotkamoinen reitin voimalaitokset
- Oulujoen suistoalueen historiallinen kokonaisuus
- Oulun vanha monumentaalikeskus ja Franzénin puisto
- Oulun rantakorttelien julkinen kaupunkitila

- Oulun tarkka-ampujakasarmi
- Oulun vankila
- Toppiatan satama ja teollisuusalue

Maakunnalliset arvot (MRKY)

Maakunnallisesti arvokkaat alueet ja kohteet määriteltiin Pohjois-Pohjanmaan liiton laatimassa Pohjois-Pohjanmaan rakennettu kulttuuriympäristö 2015 päivitysinventoinnissa MRKY2015. Inventointi hyväksyttiin Pohjois-Pohjanmaan 2. vaihemaakuntakaavan aineistona 7.12.2016. Maakuntakaavan mukaan Oulun alueella maakunnallisesti arvokkaita alueita on 64 ja kohteita 674. Maakunnallisesti arvokkaiden alueiden ja kohteiden sijainnit on esitetty oheisella kartalla.

Paikallisesti arvokkaat kohteet ja alueet

Arvokkaita alueita Oulussa 2015 -inventointi laadittiin Uuden Oulun yleiskaavan perusselvityksenä. Kaupunginhallitus merkitsi 27.4.2015 inventoinnin tiedoksi ja ohjeellisena jatkosuunnittelussa noudatettavaksi. Inventoinnissa Oulujoen suistolle annettiin suositus, jonka mukaan suistoaluetta rantoineen ja vesipintoineen tulee kehittää julkisena tilana siten, että avoin maisema ja osin puistomaiset tai luonnontilaisen kaltaiset rannat säilyvät. Suunnittelussa tulee huomioida alueen historialliset arvot ja suosia kevyen liikenteen yhteyksiä.

Suiston alueelle on lisäksi laadittu useita pienialaisempia inventointeja ja selvityksiä.

MAAKUNNALLISESTI ARVOKAS RAKENNETTU KULTTUURIYMPÄRISTÖ MRKY2015

suistossa sijaitsevat maakunnallisesti arvokkaat aluekokonaisuudet:

Kuusiluoto
 HupisaartenPlaatansaaren puistoalue
 Lasarettinsaari (Sairaalasaari)
 Åströmin nahkatehdas
 Pikisaari
 Lehtoranta
 Tuiranpuisto

PAIKALLISESTI ARVOKAS RAKENNETTU KULTTUURIYMPÄRISTÖ

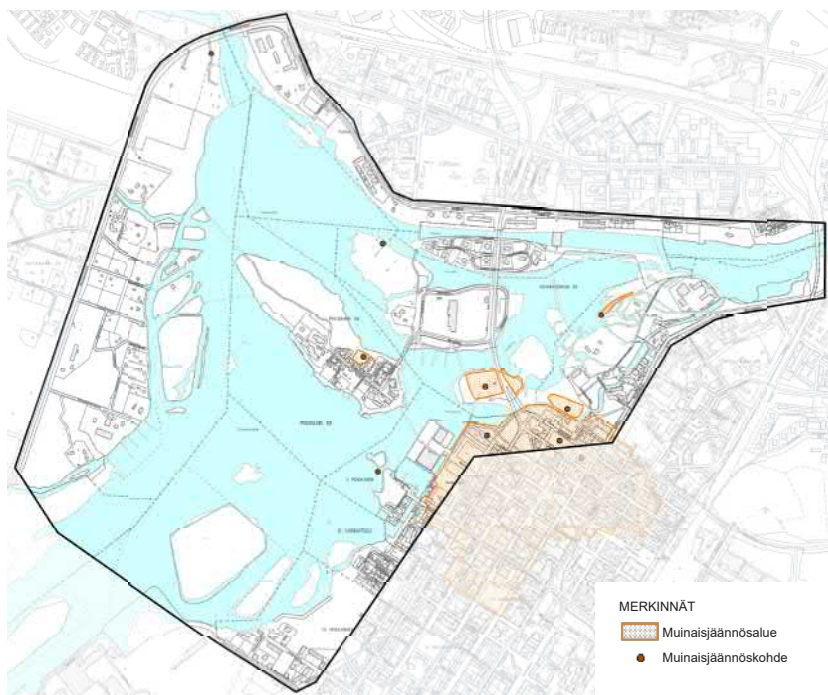
Arvokkaita alueita Oulussa 2015

Oulujoen suisto:

"Oulujoen suistoalue on valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö. Se on historiallisesti ja maisemallisesti keskeisintä Oulua kaupungin ainoine keskiaikaisine rakennelmineen ja vanhoine teollisuusympäristöineen. Suiston siluetti vesipeilaineen on merkittävä oululaiselle identiteetille. Alueen arvot ovat sekä rakennus- että kulttuurihistoriallisia. Alue on osaksi RKY 2009 -kohde."

Kuusiluoto
 Merikoskenkatu
 Ruutukaavakeskusta

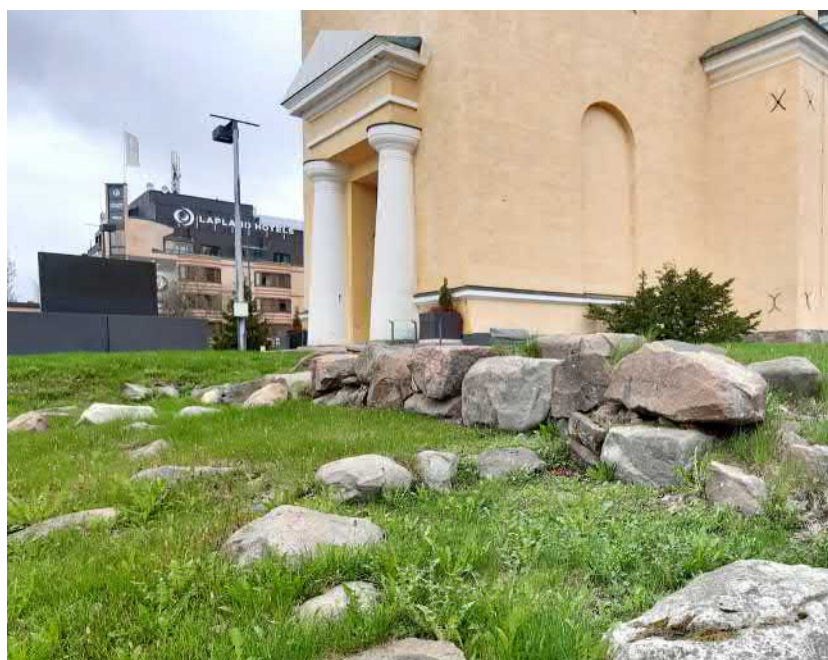
Oulujokisuiston arkeologisesta kulttuuriperinnöstä

Muuinaijäännökset kartalla.

Oulun tuomiokirkko sijaitsee RKY-alueella "Oulun vanha monumentaalikeskus ja Franzénin puisto". Kirkkorakennus on suojeltu Kirkkolaililla. Sen lisäksi se on muuinaijäännös.

Kaivauksissa paljastuneet kellotapulin perustukset on jätetty esille.

Ympäriimme kätkeytyy monenkirjava joukko ihmisten tekemiä rakenteita, jotka kertovat ennen meitä eläneiden elämästä, siitä miten he asuivat, tekivät työtä ja jopa siitä, miten he kuolivat tai mihin uskoivat. Näitä menneisyydestä kertovia muistoja kutsutaan arkeologiseksi kulttuuriperinnöksi. Siihen kuuluvat kiinteät muuinaijäännökset, muinaijäännökset sekä muut arkeologiset kulttuuriperintökohteet.

Kiinteät muuinaijäännökset on rauhoitettu muuinaijäännöslainilla (295/1963). Lain määrittelemien muuinaijäännösten kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu niihin kajoaminen on kielletty ilman lain nojalla annettua lupaa. Muut kulttuuriperintökohteet ovat luonteeltaan arkeologisia, mutta eivät kuulu muuinaijäännöslain rauhoituksen piiriin, esimerkiksi ikänsä vuoksi. Näiden säilyttäminen arkeologisen kulttuuriperintönä ja huomioon ottaminen maankäytössä on perusteltua kohteen tai rakenteen historiallisen merkityksen vuoksi maankäyttö- ja rakennuslain kautta.

Muinaijäännöslain mukaisesti muuinaijäännösten rauhoitusta valvoo Museovirasto. Vuoden 2020 alusta voimaan tulleen uuden museolain myötä valtaosa maankäytön suunnittelun kulttuuriympäristöasioista hoidetaan alueellisissa vastuumuseoissa. Museot toimivat alueellaan kulttuuriympäristön, erityisesti rakennetun ympäristön ja arkeologisen kulttuuriperintön asiantuntijoina. Oulussa näitä tehtäviä hoitaa Museo- ja tiedekeskus Luuppiin kuuluva Pohjois-Pohjanmaan museo.

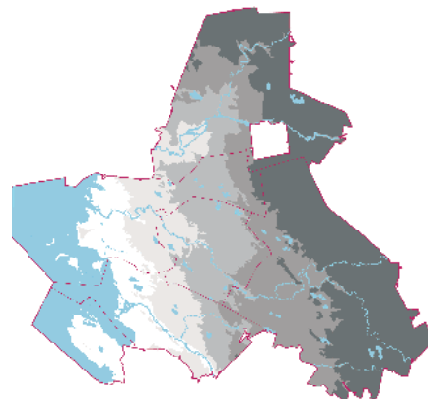
Suisto

Jääkauden jälkeisen maannousun myötä runsas yhdeksäntuhatta vuotta sitten syntyneen Oulujoen suisto on vähitellen siirtynyt Oulujärveltä nykyiselle sijalleen. Viitisen tuhatta vuotta sitten suisto sijaitsi Muhoksen Pyhäkoskella, mistä tunnetaan useita kivikautisia asuinpaikkoja asumuspainanteineen. Noin 2500 vuotta sitten joki laski mereen Sanginsuussa, missä asutuksen muistona ovat laajat keittokuoppa- ja asuinpaikka-alueet. Nykyiseen suistoon syntyi kauppapaikka pian puolentuhatta vuotta sitten. Maannousun tuloksena meille on muodostunut jokivarteen tuhansien vuosien suistoasutuksen jatkumo. Useimmat Suomen vanhoista kaupungeista sijaitsevat liikenteellisesti suotuisilla paikoilla rannikolla mereen laskevan joen suussa – näin myös Oulu.

Vaikka nykyinen suisto on iältään suhteellisen nuori, on myös sen alueella huomionarvoisaa arkeologista kulttuuriperintöä. Oulujoen suussa on ollut talonpoikaista asutusta ilmeisesti jo keskiajalla. Alueen vanhin tunnettu kauppapaikka oli Oulunsalossa. Kun tämä tuhouttiin 1400-luvun lopussa, siirtyi kaupankäynti Oulujoen suistoon. Kuningas Kustaa Vaasa vahvisti Oulun viralliseksi kauppapaikaksi vuonna 1530. Kun liikkuminen ja tavaroiden kuljetus tapahtui pääasiassa vesiteitse, on varmaa, että viimeistään tuolloin jokisuuhun muodostui myös satama.

MERENRANNAN SIIRTYMINEN MAANKOHOAMISEN VAIKUTUKSESTA

- Rantaviiva nyt
- Merenranta n. 2500 vuotta sitten varhaismetallikaudella (esiroomalainen rautakauden alku)
- Merenranta n. 4000 vuotta sitten kivikauden lopulla (Pöijän keramiikan ajan ja jätkinkirkkokulttuurin loppu)
- Merenranta n. 5000-5500 vuotta sitten kivikaudella (Kierikin keramiikan aika, jätkinkirkkokulttuurin varhaisvaihe)
- Merenranta n. 7000 vuotta sitten kivikaudella (esikeraamisen ajan loppu)

Suiston muinaisjännökset

Oulujoen suiston merkittävimmät arkeologiset kohteet ovat Linnansaaressa sijaitsevan linnoituksen jäännökset sekä vanha kaupungin alue. Oulun Linnansaarelle nimensä antanut Ruotsin ajan linnoitus, joka perustettiin 1590 varuslinnaksi ja tukikohdaksi Venaan suuntautunutta sotaretkää varten. Tammikuussa 1605 kuningas Kaarle IX antoi käskyn rakentaa paikalle oikea kivilinna. Oulun linnasta (Linnasaari, muinaisjäännösrekisterin muinaisjäännöstunnus 1000006101) on jäljellä näkyvinä rakenteina kaupunginpuoleisen kiveytyen vallin jäännökset sekä kansliarakennuksen kellari. Molemmat ovat vuosien 1610-1615 vaiheilta. Linnan kellari lienee Oulun kaupunkialueen vanhin huonetila. Linnansaaren muinaisjäännökseen kuuluu kuitenkin koko Linnansaaren keskeisin puistoalue, joka kätkee paitsi linnanpihaa reunustaneiden vallien ja puuvarusten jäännökset, myös piha-alueella sijainneiden rakennusten perustukset. Linnaan liittyy olennaisesti myös läheisessä Plaatansaaressa (1000020378) vuosina 1614 – 1638 sijainnut asepiha. Tällä Oulun ensimmäisellä teollisuuslaitoksella oli aikoinaan merkitystä koko valtakuntaa ajatellen. Hupisaarten alueella on sijainnut vesimyllyjä ja sahoja 1600-luvulta lähtien. Vaikka myöhemmän teollisuusrakentamisen tiedetään tuhonneen näistä osan, on mahdollista, että vanhoja rakenteita ja jäännöksiä tullaan vielä paikantamaan.

Huhtikuussa 1605 kuningas Kaarle IX antoi käskyn Oulun kaupungin perustamisesta. Vuoden 1650 vaiheilta olevien karttojen perusteella tunnettu vanhin kaupunkialue oli pieni. Se keskittyi Pokkitörmän alueelle Hahtiperään laskevan Kaupunginojan molemmin puolin ulottuen idässä nykyisen kirkon itäpuolisen korttelin alueelle, etelässä Kaupunginojan varressa nykyisen

Snellmanipuiston alueelle ja lounaassa Oulu-10 jäi niukasti kaupunkialueen sisälle. Kaupunkiarkeologinen alue (Oulun vanha asemakaava-alue, 1000006102) on tätä laajempi. Se noudattelee tilannetta runsaat 100 vuotta myöhemmin, jolloin kaupunkialue oli laajentunut idässä Kajaaninkadun ja Koulukadun risteuksen Kajaanintulliin ja etelässä Mannerheimipuiston kulmalla sijainneeseen Limingantulliin. Myös kaupungin kirkko ja vanha hautausmaa sijaitsevat vanhalla kaupunkialueella (Oulun Tuomiokirkko, 1000034326).

Suistoon on jäänyt konkreettisia muistoja myös jokiliikenteestä ja merenkäynnistä. Joella kulkemiseen liittyy Hupisaarten pohjoislaidalla oleva vetomöljä (Hupisaaret 1000028111). Sitä käytettiin veneiden vetämiseen Merikosken ohi lähdetessä nousemaan Oulujoeta ylöspäin. Merenkulkuun liittyy kaksi hylkytöytä. Linnansaaren ja Kaupunginrannan välisessä vanhan sataman lahdelmasta täyttökerrosten alta on löydetty ja tutkittu 1600-luvun lopulle ajoittuva Hahtiperän hylky (1000036870). Hyllyn läheisyydestä tavattiin myös nuorempia laiturirakenteita. Heikommin säilynyt rantavedestä tavattu 1600-luvun hylky on Kiikelistä (mjtunnus 1866). Laivoja on rakennettu suiston pienillä saarilla, mutta laivanrakennuspaikkoja ei ole tunnistettu. Mereltä kaupunkia lähestyttäessä toimi kaupungin kattojen yläpuolelle kohonnut kirkontorni merkittävänä kiintopisteinä. Oulun linnan kanslian vanhan kivikellarin päälle valmistui 1875 Oulun merikoulun tähtitorni, jossa koulun oppilaat harjoittelivat paikannusta tähtitaivaan avulla.

Suiston saaret olivat huomattavia toiminnan tyysijoita. Pikisaaressa (1000012453) ja Kuusisaaressa

(1000028111) oli molemmissa pikiruukit. Ruukkeihin liittyi myös käsityöläisyyttä ja asutusta. Teollisuusteista toimintaa keskittyi Hupisaarten alueelle, jonka putaisa oli myllyjä ja sahoja. Merikoskessa sijaitsi lohivato. Huomattava osa näiden alueiden kerrallisista rakenteista on tuhoutunut myöhemmän maankäytön seurauksena, mutta todennäköisesti ennestään tuntemattomia arkeologisen kulttuuriperinnön kohteita tulee löytymään.

Kaupungin alueelle sisämaasta virrannut joki, joen suusa avartunut suisto saarineen ja suistoa ympäröivä lähialueen rannikko muodostivat oululaisen lähiverkon. Tämä liittyi saumattomasti mereen, joka puolestaan avasi maailmalaajuiset yhteydet. Aikoinaan nämä olivat keskeisessä asemassa elinkeinojen, liikenteen ja ajatusten eli koko kaupungin kulttuurin muotoutumisessa nykyiselle. Suiston arkeologinen kulttuuriperintö heijastaa tätä kehitystä.

Mika Sarkkinen, arkeologi

< Hahtiperän hylky löytöpaikallaan syksyllä 2019. Hyllyn perä ja keula ovat tuhoutuneet, mutta laivan rungosta on säilynyt noin neljännes. Käytetyn puun vuosilustojen mukaan alus on rakennettu 1680-luvun puolimaissa. Laivan alkuperäiseksi pituudeksi voidaan arvioida noin 20 metriä. Tämänhetkisen tiedon (2020) perusteella laivan rakenteesta tiedetään, että pohja on ollut limisaumainen, mutta kylki on noussut tasasaumaisena. Hyllyn jäännökset on nostettu paikaltaan osina. Kaikki kappaleet dokumentoidaan ja osa hyllystä tullaan konservoimaan.

v Digitoitu hyllynkappale Hahtiperältä. KUVA <https://sketchfab.com/>

Suistokaupunkivisio

Oulujoen suisto on maisemallisesti, toiminnallisesti ja kaupunkirakenteellisesti erityinen osa Oulun kaupunkia. Kaupungin yli 400 -vuotisen historian aikana suistoalue on muuttunut merkittävästi niin maankohoamisen kuin kaupungin rakentamisen seurauksena. Muutos jatkuu myös lähitulevaisuudessa. Tavoitteena on tiivistää kaupunkirakennetta suiston rannoilla, lisätä asukasmäärää sekä monipuolistaa rantojen käyttöä.

Suistokaupunkivisio on muodostaa yhteinen tahtotila ja kokonaisnäkemys suistoalueen tulevaisuudesta sekä kehittämisen periaatteista

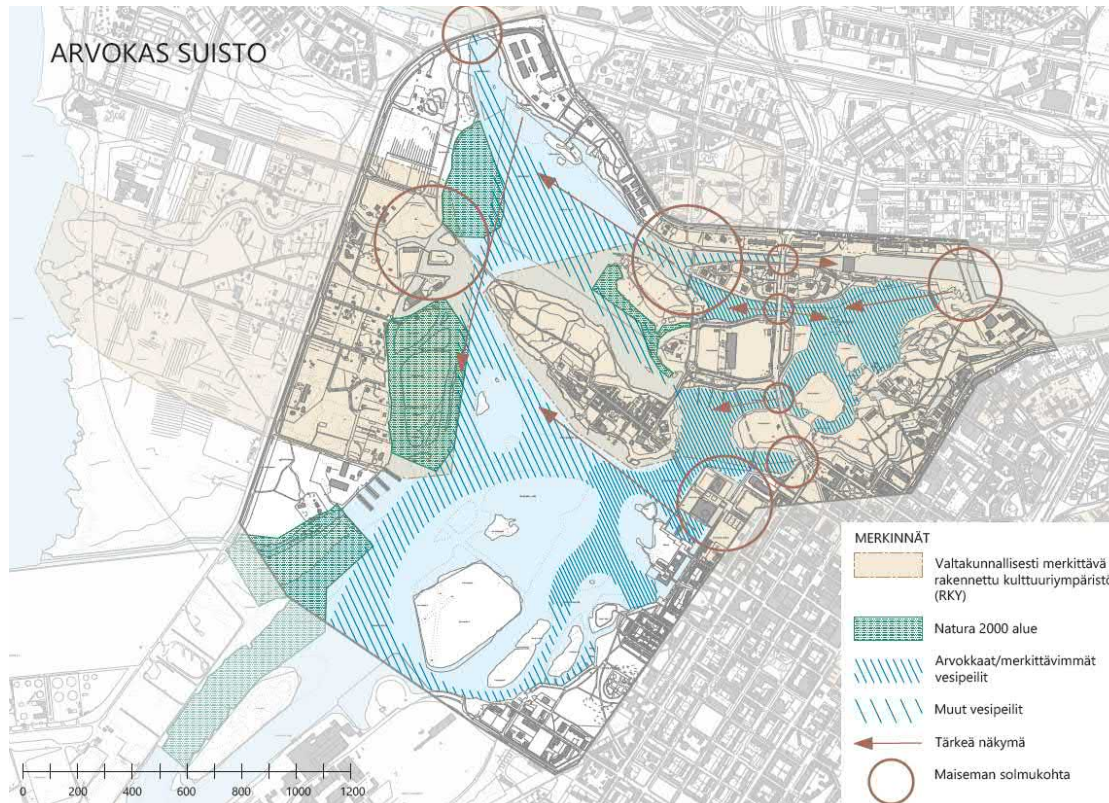
Suistokaupunkivisio on toteutettu kahdessa eri päävaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa huhti-toukokuussa 2018 kartoitettiin näkemyksiä ja ideoita Oulujoen suiston nykytilasta ja kehittämisestä. *Millainen on sinun suistosi* -kyselyyn saatiin 250 vastausta. Nykytilaan liittyvien kysymysten lisäksi kyselyssä kerättiin ideoita suiston tulevaisuudesta ja kehittämisestä. Kyselyssä pyydettiin vastaajia kuvailemaan suistoa ja siinä heille tärkeitä asioita. Vastauksissa korostuivat suiston luonto ja luonnonmukaisuus, vesi, monipuoliset virkistymämahdollisuudet ja maisema. Karttapohjaisissa kysymyksissä vastaajat merkitsivät sekä mielipaikkojaan että parannettavia paikkoja suiston alueella. Karttapohjaisen kyselyn lisäksi toukokuussa 2018 järjestettiin kaksi avointa työpajatilaisuutta.

Suistokaupunkivisio on hyväksytty kaupunginvaltuustossa 9.9.2019.

Millainen on sinun suistosi? Kyselyssä vastaajia pyydettiin sekä kuvailemaan yhdellä tai kahdella lauseella, millainen on heidän suistonsa ja mikä siinä on heille tärkeintä.

Vastauksissa korostuivat suiston luonto ja luonnonmukaisuus, vesi, monipuoliset virkistymämahdollisuudet sekä maisema. Vastaukset kuvastivat suiston monipuolista merkitystä osana vastaajien arki- ja elinympäristöä. Vastaajien esiin nostamista tärkeistä asioista suistosta koostettiin sanapilvi, jossa sanojen koko kuvaa vastausten yleisyyttä.

MILLAINEN ON SINUN SUISTOSI?

Oulun suistoalue on minulle tärkeä, päivittäinen ilon-aihe, luonnonläheinen ja raikas kaupungin keuhkoalue.

Suisto on monipuolista ulkoilua erittäin hienossa ympäristössä – työmatkapyöräilyä, sunnuntaikävelyä, hikiisiä juoksulenkkejä ja märkää melontaa.

Suisto tuo rantaluonnon ja veden kaupunkilaisten lähiympäristöön

Ihana, virkistävä keidas palvelujen ja kodin äärellä.

Vehreä, hyvin hoidettu, puistomainen viheralue veden äärellä.

Vaihtelevia ja rauhallisia melontavesiä, luontoa ja kaupunkia.

< Suistokaupunkivisio arvo kartta.

Minun kulttuuriympäristöni Oulussa -kysely

Kulttuuriympäristön teemayleiskaavan laadinta käynnistyi Oulun yhdyskuntalautakunnan päätöksellä 19.2.2019. Vaiheyleiskaava tarkastelee valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaita rakennettuja kulttuuriympäristöjä sekä muinaismuistoja koko Oulun alueella.

Yleiskaavan tavoitteena on kuvata kaupungin monimuotoista kerroksellista kulttuuriympäristöä ja tukea kulttuurihistoriallisten arvojen säilymistä. Työ toteuttaa valtakunnallista Kulttuuriympäristöstrategiaa 2014 – 2020 esittelemällä kulttuuriympäristön voimavarana lisäten tietoisuutta sen arvoista. Kaava ohjeistaa kulttuuriympäristöarvojen huomioonottamista yksityiskohtaisemmassa maankäytönsuunnittelussa, lupavalmistelussa ja muussa päätöksenteossa.

Laadittava kaava tarkentaa Uuden Oulun yleiskaavaa päivittäen maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt sekä ajantasaisten paikallisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt nostaten esiin myös modernin rakennuskannan arvot.

Minun kulttuuriympäristöni Oulussa -kysely toteutettiin osana kulttuuriympäristön teemayleiskaavan osallistavaa vuorovaikutusta. Kyselyyn saatiin 366 vastausta. Karttatehtävässä kysyttiin oululaisille merkityksellisiä paikkoja, yllpeydenaiheita ja paikkoja jotka ovat vaarassa kadota. Suuri osa vastauksista osui suiston alueelle.

MERKITYKSELLEISET PAIKAT

Mitkä paikat ovat sinulle merkityksellisiä? Miksi?

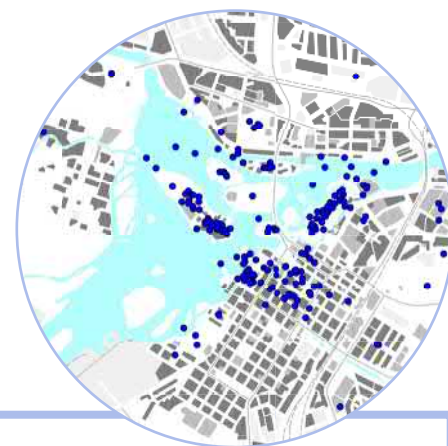
Jokisuisto kokonaisuudessaan on merkityksellinen alue

Hupisaarilta on monia hyviä muistoja. Paikka on myös upea ja sinne on hyvä mennä rauhoittumaan. Paikan historia on myös erittäin mielenkiintoinen.

Pikisaari on ehkä kaunein kulttuuriympäristöalue Oulussa. Vanhat puutalot ja elävä kulttuuriympäristö on mukava kokonaisuus!

Kiikelinpuistossa olen viettänyt paljon aikaa. Se on erittäin olennainen osa Oulun nuorisokulttuuria.

Koskenniska ja jokisuisto luovat Oululle jokisuistokaupungin identiteettiä. Tällä ympäristöllä on lähes rajattomasti potentiaalia.

YLPEYDENAIHEET

Mihin paikkoihin tutustuttaisit vieraat? Miksi?

Hupisaarille voisin jokaisen vierailijan. Puroverkosto, istutukset sekä ainutlaatuinen tunnelma tekevät paikasta arvokkaan. Vasta istutetut taimenet ovat kuin piste iin päälle.

Alvar Aallon suunnitelmaan perustuvan alueen arvo on harvoilla tiedossa. Pistetalojen ilme on piristävää ja sijainti upea.

Kauppatori on ollut kaupunkilaisten kohtaamispaikka kautta aikojen. Oulun historian voi aistia niin itse torilta kuin Rantakadun vanhoista taloista.

Kirkko ja kirkkotori ympäröivine rakennuksineen ovat oululaisuutta syvimmillään.

Koko kävelyreitti torilta Pikisaaren, Hietasaaren, Tuiran, Toivoniemen, Kuusisaaren, Raatin ja Linnansaaren tai Pikisaaren kautta takaisin torille on täynnä kuvauksellisia maisemia.

Oulun arkkitehtoninen aarre. Vänmanninsaari ja sen rakennukset ovat oman aikansa arvokkaita helmiä.

Pikisaari on kaunis ja ihmisen kokoinen. Pikisaarella on nähtävillä oikia oululaista pienkaupunkitunnelmaa

Rantakadun vanhat rakennukset

Siiian lippoaminen on jokavuotinen show

Valaistut sillat piristävät aina synkkää talvea. Pidän myös siitä, että lähisaariin pääsee niiden avulla helposti

VAARASSA KADOTA

Onko jokin kohde mielestäsi vaarassa kadota kaupunki- tai kyläkuvasta? Miksi?

Entinen varikkorakennus tarvitaan kulttuurikäyttöön!

Pala palalta tästä Ainolan puiston kupeesta otetaan maata rakentamiseen! Oulussa on tosi vähän puistoalueita keskustassa, kaikki nykyiset pitää säilyttää ja istuttaa uusia puita lisää.

Pelkään että merimaisema ja näkymä Pikisaareen pilataan korkeilla rakennuksilla.

Villatehtaan alueen miljöökokonaisuus on hyvä juuri tällaisena, rentona taiteilijoiden työskentelypaikkana, jossa järjestetään myös tapahtumia.

KOHDEALUEET

Suistoalue on laaja ja kerroksinen. Siitä on tunnistettu 13 kohdealuetta, jotka kuvaavat suiston historiaa ja rakennetun kulttuuriympäristön muotoutumiseen sellaiseksi kuin se nyt on. Kohdealueet on rajattu luontevina rakennetun ympäristön kokonaisuuksina sisältäen rakennettua ympäristöä, vesialueita ja puisto- tai viheralueita. Alueista esitellään niiden historia, ominaispiirteet, nykytila, arvot ja suositukset jatkosuunnitteluun.

Yhdyskuntalautakunta merkitsi selvityksen tiedoksi ja ohjeellisenä jatkosuunnittelussa huomioitavaksi 8.6.2021.

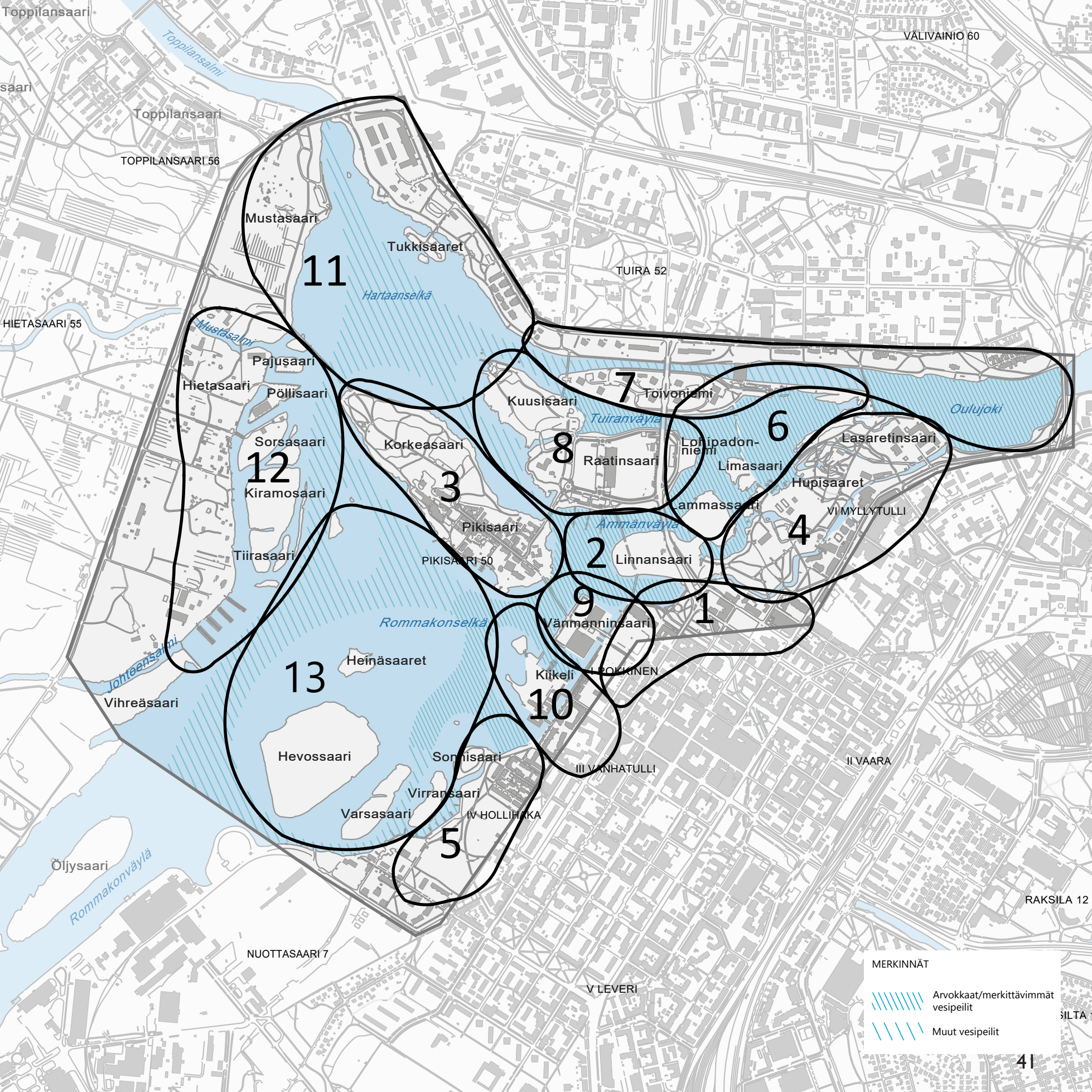
ALUEEN ARVOT

Lyhyt kuvaus alueesta, siihen kuuluvista elementeistä ja tekijöistä joista alueen arvot muodostuvat.

SUOSITUKSET JATKOON

Suosituksia siitä, mitä alueen hoidossa ja jatkokehittämisessä tulee ottaa arvojen turvaamiseksi huomioon.

1. HISTORIALLINEN KESKUSTA
2. LINNANSAARI
3. PIKISAARI
4. HUPISAARET
5. KUUSILUOTO - HOLLIHAKA
6. MERIKOSKI
7. VOIMALAITOS
8. RAATTI - KUUSISAARI
9. MONUMENTAALIKESKUS
10. MERITULLI - KIIKELI
11. HARTAANSELKÄ
12. HIETASAARI
13. ROMMAKONSELKÄ

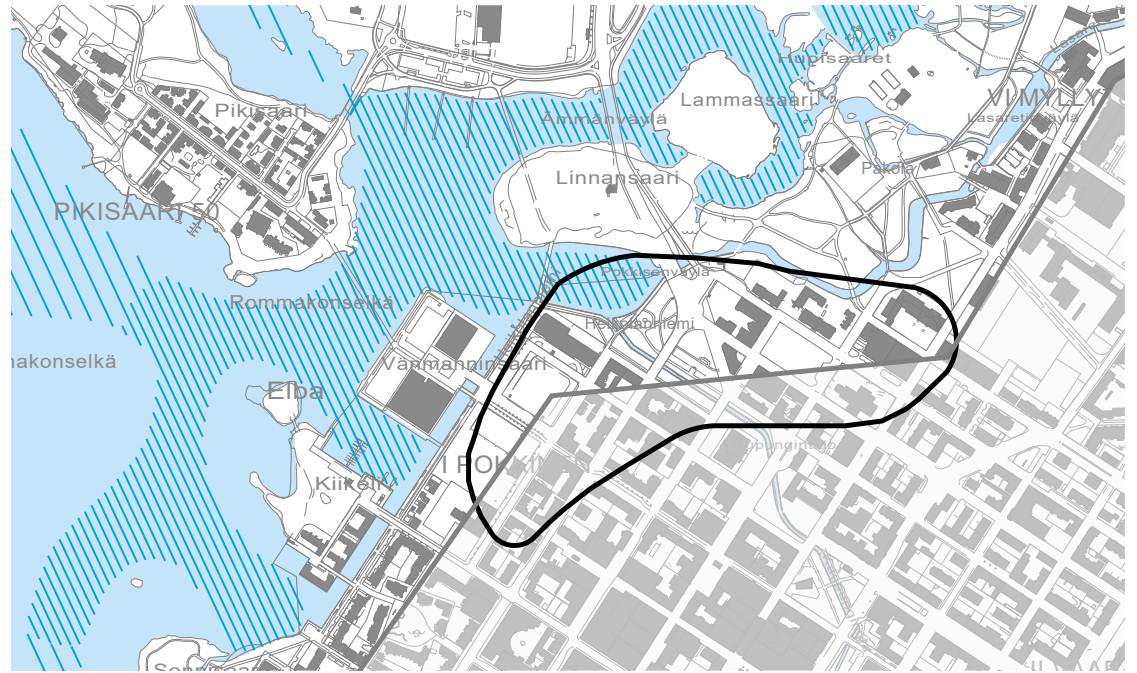
MERKINNÄT

- Arvokkaat/merkittävimmät vesipeilit
- Muut vesipeilit

< Taiteilija Alexander Reichsteinin teos *They were here* oli esillä Madetojan puistossa Lumo Light Festival Oulun aikana vuonna 2016.

1600-luvulla samalla paikalla käytiin sataman äärellä vilkasta kauppaa.

HISTORIAALLINEN KESKUSTA

1600-luvun alkuun mennessä Oulu oli Pohjanmaan rannikon vilkain kauppapaikka. Ruotsin kuningas Kaarle IX antoi vuonna 1605 määräyksen perustaa Oulun kaupunki Pokkitörmälle, vastapäätä linnaa, siihen paikkaan mihin kirkko oli jo rakennettu.

Kaupunki oli kaupan paikka. Pokkitörmällä sijaitsevaan tulliaidan rajaamaan kaupunkiin oli hyvät liikenneyhteydet. Jokea pitkin pääsi sisämaahan ja meritse maailman ääriin. Tavaroiden siirtyessä liikkui myös ihmiset, tieto ja taito kansainvälisellä tasolla.

Tiiviisti rakennetussa puukaupungissa irti pääsyt tuli teki tuhojaan moneen kertaan. Suurimpien palojen jälkeen kaupunki oli mahdollista kaavoittaa ja rakentaa uudelleen. Kaupunkipalojen ohella historiallista keskustaa on muokannut myös suhde veteen. Maannousemsilmio on siirtänyt rantaaviivaa reippaasti ulommas ja satamat pois keskustasta.

Kaupunki on jatkanut kasvuaan tähän päivään saakka. Kun 1600-luvulla kaupungin päästä päähän oli 500 metriä, nyt matkaa on linnuntietä mitaten 80 kilometriä.

Historiallinen keskusta on edelleen siinä mihin kaupunki perustettiin ja sen peruselementit ovat Pokkitörmällä vielä jäljellä. Kirkko on alkuperäisellä paikallaan, ytimeen sijoittuvat hallinnolliset rakennukset, koulu ja aukiot, rannalla sijaitsevalla kauppatorilla käydään edelleen kauppaa, puistojen reunustama Kaupunginoja virtaa kaupungin läpi ja Kajaaninkadulta alkaa matka Kajaaniin.

Pokkitörmä on edelleen oululaisittain korkealla. Maannousemsilmio ja täytöt ovat tuoneet rantaviivaa ulommas. Hotellirakennus sijaitsee entisen sataman paikalla.

ALUEEN HISTORIA

Osa ennen vuotta 1871 Hupisaarten suunnasta otettua panoraamaa. Pienen ja matalan kaupungin tuomiokirkon koko on vaikuttava. Kirkon edustalla on Kirkkotori, jonka toisessa päässä on kaksikerroksinen lyseo. Muita edelleen olemassa olevia rakennuksia ovat

Franzénin talo, Kirkkotorin koulu sekä maanmittauskonttori, jota tosin on laajennettu myöhemmin. Lääninhallituksen rakennusta ei vielä ole. Heikolanniemen ranta-aitat ovat tiiviinä keskittymänä rannassa. PPM

1600-luvulla perustettu kaupunki asettui Kaupunginojan ja Oulujoen väliin muodostuneelle korkealle niemekkeelle eli Pokkitörmälle. Pokkitörmä rajautui kolmelta suunnalta veteen. Koillisessa sen ja Plaatsaaren väliin jäi Kallisenvirta, Linnansaaresta sen erotti Pokkisenväylä. Etelässä Kaupunginoja laski Pokkitörmän vierestä nykyisen Madetojanpuiston paikkeilla olevaan lahteen, jonka suulla satama sijaitsi. Nykyisen kauppatorin kohdalla polveileva rantaviiva muodosti niemiä ja lahdelmia.

Pokkitörmän harjalla kulki rannasta, linnaa vastapäätä alkava ja kirkon vierestä kulkeva pääkatu, joka

Kaupungin vanhin kartta on laadittu maanmittari Claes Claessonin kartoituksen perusteella vuonna 1649. Kaupunkialue on ympäröity tulliaidalla. Satama on ranta-aittojen täplittämä. Kirkko on samalla kohdalla kuin nykyäänkin.

Kajaanintullista jatkoi matkaansa ratsupolkuna Kajaaniin saakka. Pääkadusta kohtisuoraan erkanevien sivukatujen väliin jäi epäsäännöllisiä kortteleita mataline ja puurakenteisine taloineen. Satamassa oli lukuisia kauppiaitten aittoja ja makasiineja.

Kaupunki oli paikka, johon kaupanteko keskittyi. Sen erotti maaseudusta tulliaita, jonka porteilla myytäväksi tuotavista tavaroista ja tuotteista suoritettiin tullimaksu. Myös satama oli meren puolelta suljettu ja sinne saavutettiin Meritullin kautta. Kauppaa käytiin toreilla. Muita kaupungin tunnusmerkkejä oli osapuilleen nykyisellä

Nykyisen keskusta-alueen asemakaavallisen rungon muodostaa J.A. Ehrenströmin ja C.L. Engelin vuonna 1824 laatima asemakaava. Senaikaiset maastonmuodot ja rantaviiva on piirretty karttaan. Kaupunginojaa myötäilee puistovyöhyke.

paikalla sijaitseva kirkko, hallintoa ja oikeudenhoitoa varten rakennettu Raatihuone kellortorneineen. Vuoteen 1612 mennessä Ouluun oli perustettu myös koulu. Porvareilla oli kaupungissa liikehuoneita ja käsityöläisillä verstaiteja, krouveista löytyi nälkäisille ja janoisille virkistystä.

Puusta rakennettu kaupunki paloi moneen kertaan. Tuhoisimpien palojen jälkeen kaupunki oli mahdollista kaavoittaa ja rakentaa uudelleen silloisia tarpeita, tulevaisuudennäkymiä ja ihanteita toteuttaen. Vaurastuessaan kaupunki laajeni, rakennukset alkoivat nousta kiviraken-

Oulun asemakartta vuodelta 1907. Torialue on laajentunut suistoon. Julkiset rakennukset on piirretty punaisella. Asemakaavan laativat kaupungininsinööri A. Brandt ja lääninarkkitehti V.J. Sucksdorff.

Pikisaaresta kohti kaupunkia otettu kuva vuodelta 1887. Lyseo, tuomiokirkko ja kaupungintalo piirtyvät silhuetiin. Kuvassa kirkon ja lyseon edessä oleva kortteli tuhoutui sisällisodassa. Niiden tilalla on nykyään Kolmiotalo sekä Madetojan puisto. Pokkisen puistoon on istutettu ensimmäiset puut. Rantakatu muodostaa kaupungin merijulkisivun. PPM

teina ja korkeampina. Kadut kivettiin ja kauneusarvoja, kuten puistoja ja istutuksia alettiin vähitellen toteuttaa.

Historiallisen keskustan nykyiseen järjestäytymiseen eniten vaikuttanut asemakaava laadittiin vuoden 1822, lähes koko silloisen kaupungin tuhon jälkeen. Historiallisen keskustan katulinjaukset ja tonttijako syntyivät vuonna 1824 laaditun kaavan mukaisesti. Ruutukaavaan järjestetyn kaupungin diagonaalisesti halkaiseva Kaupunginoja sai siinä merkittävän aseman. Sen tehtävänä oli rajata mahdollisia paloja, mutta toimia myös kaupungin läpi kulkevana puistovyöhykkeenä. Julkiset rakennukset järjesteltiin tuomiokirkon edustalle sommitellun Kirkkotorin ympärille. Triviaalikoulu eli nykyinen lyseo sijoittui kirkkoa vastapäätä. Pitkille sivuille nousi porvareiden sekä hallinnollisia rakennuksia.

Maannousemisilmio mataloitti rantoja ja kasvatti kaupunkia jatkuvasti merelle päin. Hahtiperällä sijainnut satama siirrettiin Toppilansalmeen virallisesti 1788, kaupunkilaisten elintarvike- ja tavarakaupan keskittyessä edelleen Hahtiperälle. Uusia asemakaavoja laadittaessa matalaa rantaa täytettiin ja rantaviivaa suoritettiin.

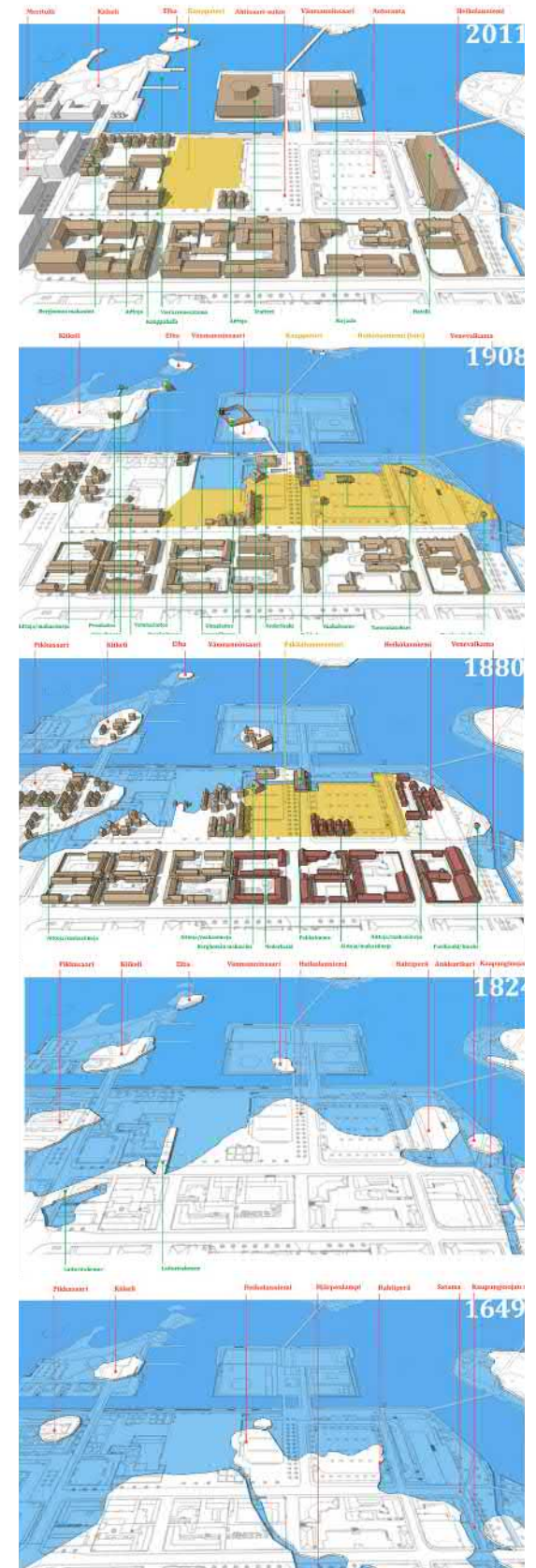
1882 tulipalo Herman Kestin kuvaamana. Oulun taidemu-
seon kokoelmat.

Hahtiperä maatui osaksi Heikolanniemeä. Kaupankäynti keskittyi 1800-luvun aikana Rantakadun ja meren väliin. 1800-luvulla torialue oli vilkas ja sitä hallitsivat lukumäärältään sadoissa laskettavat aitat. Tori oli vuodenaikojen ja markkinoiden rytmittämä päivittäistavarakaupan, tavaraliikenteen ja henkilöliikenteen keskus. Junarata Ouluun valmistui vuonna 1886, minkä jälkeen ympärivuotinen tavaraliikenne alkoi vähitellen siirtyä radan varteen.

Vuoden 1882 palo osui Pakkahuoneenkadun ja Kaupunginojan väliselle alueelle. Tuli tuhosi kortteleiden asuinrakennusten ja puotien lisäksi Heikolanniemeltä yli 200 aittaa. Jälleenrakentaminen tapahtui lyhyen ajan sisällä, joten alueesta muodostui mittakaavaltaan ja tyyliään ehyt kerrostuma. Rantakadun uusrenessanssityylinen ilme on sinne tuolloin asettuneiden porvareiden peruja. Suisto oli maisemassa vahvasti läsnä. Torinrannasta ja Pokkitörmältä aukeni suora näky-
mä Rommakonselälle, Pikisaaren teollisuusalueelle ja Linnansaaren Tähtitornille.

1950-luvulla torilta oli näköyhteys Pokkitörmälle ja
Linnansaareen. PPM

Viitteellinen kuvasarja havainnollistaa rantaviivan muut-
tosta vuosisatojen kuluessa. Arkkitehtitoimisto Jorma
Teppo 2012: Oulun torinrannan kaavoitushistoriaselvitys.

RAKENNETTU YMPÄRISTÖ, MAISEMA JA ARVOT

Oulun kaupungin historiallinen keskusta kirkkoineen sijaitsee edelleen sillä paikalla, johon kaupunki perustettiin. Merkittävät kaupungin elementit ovat siellä edelleen olemassa. Kirkon torni on korkein ja hallitseva elementti, jolle muu kaupunkirakenne ja mittakaava on alisteinen. Hallinnon, kirkon, kaupan ja sivistyksen rakenteet ovat ympäristössä nähtävissä. Kajaaninkatu sekä paikkojen ja kaupunginosien nimistössä olevat tullit - Kajaanintulli, Myllytulli, Limingantulli ja Meritulli - ovat aikanaan merkinneet todellisia toimintoja.

Historiallisen keskustan rakennettu ympäristö on muodostunut pääpiirteissään 1800-luvun aikana, vuosien 1822 ja 1882 kaupunkipalojen jälleenrakentamisen myötä. Franzenipuisto ympäröivine rakennuksineen on monumenttirakennusten kokonaisuus ja kaupungin historiallinen ydin. Rantakadun arvorakennukset on rakennuttanut kaupungin porvaristo kodeikseen ja puodeikseen vuoden 1882 palon jälkeen. Vaikka sadan vuoden aikana tyyliuunnat ovat jonkin verran vaihdelleet, rakennustapa on tuottanut yhtenäistä kaupunkikuvaa. Vasta 1900-luvun puolella alkoi useampikerroksisten kerrostalojen rakentaminen. Alueen vanhimpia rakennuksia ovat ranta-aitat, jotka toimivat kauppiaiden satamavarastoina jo 1700-luvulla.

^ Aitat ovat Oulun vanhimpia rakennuksia. Ne vilkastuttavat uudessa käytössään torielämää edelleen.

< Franzénin historiallisen, 1880-luvulla toteutetun puiston taustalla on Oulun lyseo. Oulussa on kaupungin perustamisvaiheesta lähtien käyty koulu.

v Merikosken sillat johtavat Pokkitörmälle. Pokkitörmän harjalla ovat lyseo ja tuomiokirkko. Satama-alueen paikalla on hotellirakennus ja puisto, jonka läpi Kaupunginoja laskee Pokkisenväylälle. Maannousemisilmiön vaikutus on Oulussa merkittävä. Vesipeilin säilyminen olisi juuri tässä tärkeää. Kuva on otettu veden ollessa harvinaisen matalalla.

Historiallisessa keskustassa on merkittäviä puistoja. Kirkkotorista puistoksi muutettu Franzenin puisto on edustava 1880-luvun puistokokonaisuus koivui- neen, hiekkakäytävineen ja keskeisesti sijoitettuine patsaineen. Kaupunginojan puistovyöhyke tuo veh- maan ja arvokkaan lisän historialliseen miljööseen. Kaupungin entisen sataman paikalla olevien Pokkisen- ja Madetojanpuistojen maastonmuodossa Pokkitörmän korkeus erottuu selkeänä.

Nykyisin on vaikea uskoa miten pinta-alaltaan pieni 1600-luvun kaupunki oli sekä kuinka paljon korkeam- malle ja syvemmälle kaupunkiin merivesi tuolloin ulot- tui. Maannouseminen on vaikuttanut vahvasti histori- allisen keskustan luonteeseen. Merialueen raja ulottui aikoinaan Pokkitörmälle, kun nykyään se on loitonnut Hietasaaren tuolle puolen. Sillat, rantojen rakennuk- set ja vedestä nousseet saaret ovat pilkkoneet pitkät Pokkitörmän merinäkyvät. Aikoinaan merkittävä vesi- liikenne on menettänyt merkityksensä ja on muuttunut huviveneilyksi. Pokkisentörmän vesipeili on usein lähes kuivana.

Pokkitörmälle sijoittuneen kaupungin perustamisen vai- kuttimena olivat edulliset liikenneyhteydet. Nykyisellään kaupungin yhtä historiallisesti merkittäintä paikkaa hal- litsee vilkas autoliikenne laajoine risteyksineen.

Kaupunki on ollut kohtaamispaikka. Kun ennen kokoon- nuttiin torille ja markkinoille kauppaa tekemään, nyt samoille paikoille tullaan viihtymään, kokoontumaan ja virkistymään. Kaupunki ja tori on edelleen ihmisten kohtaamispaikka.

v Historiallisen keskustan mittakaava on hillitty. Korkeimmalle nousee kirkon torni. Torin taustalla on Rantakadun porvareiden aikoinaan rakennuttamat talot. Aitat ja makasinit ovat kautta aikojen kuuluneet Oulun rantamaisemaan. Kuvassa torille on tekeillä maanalaisen pysäköintihallin ajoramppi. Hotellirakennus katkaisee yhteyden Merikoskelle, Linnansaareen ja Pokkitörmälle. OUKA

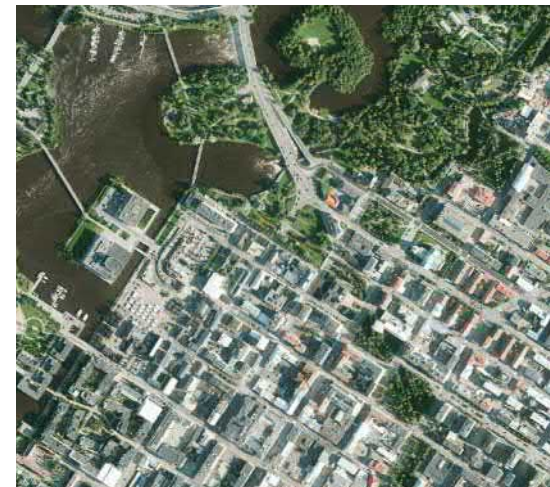
ALUEEN ARVOT

Historiallinen keskusta on Oulun kaupungin arvo- kas ydin, jonka keskeiset piirteet ja mittakaava ovat pääosin säilyneet. Alueella on runsaasti valtakun- nallisen rakennetun kulttuuriympäristön arvoja. Tuomiokirkko, kaupungintalo sekä muut arvora- kennukset sijoittuvat kaupunginojan varteen ja luo- vat suistoon rajautuvan kerroksisen kaupunkitilan.

Pokkitörmän historiallinen asema kaupungin kes- kuksena on liikennejärjestelyiden ja Hahtiperän peittyneiden suistonäkymien osalta heikentynyt.

SUOSITUKSET JATKOON

Pokkisenväylän ja Kallisenvirran vesipeilit tulee säilyttää avoimina ja vesipeitteisinä. Pokkitörmän ja Rantakadun silhuetin dominanssina olevan Tuomiokirkon asema kaupunkikuvassa on merkit- tävä ja tulee säilyä. Mahdolliset muutokset raken- nettuun ympäristöön tai katu- ja viheralueille tulee suunnitella alueen arvot ja mittakaava huomioiden.

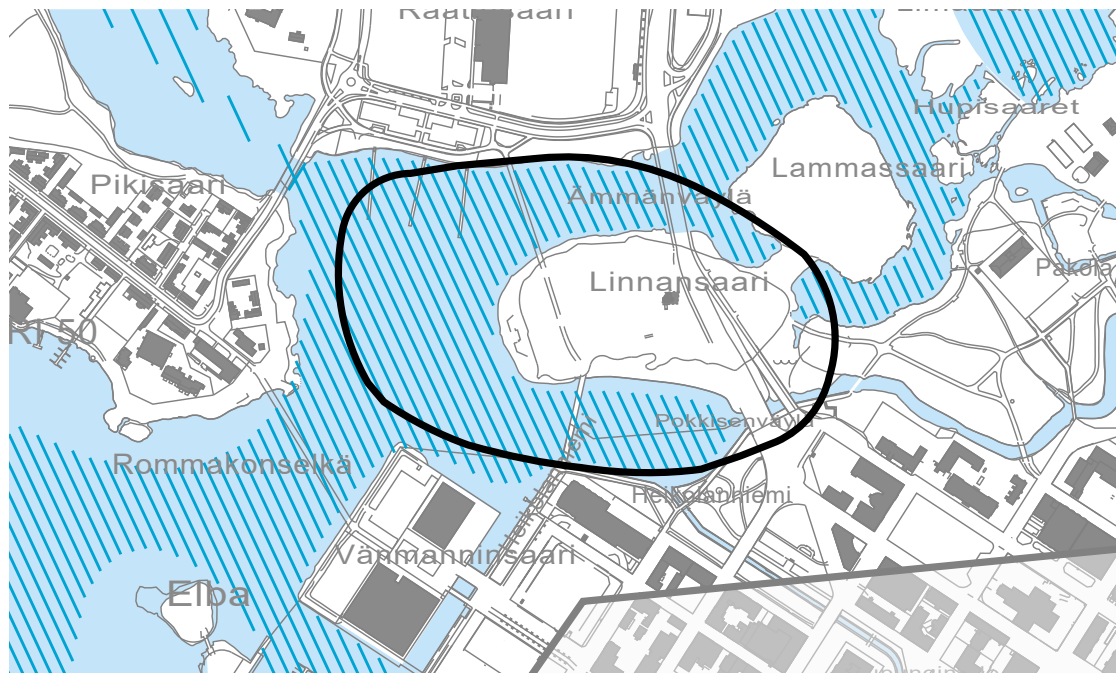
^ Ilmakuva 2012. Kaupunginojan puistovyöhyke on ruutu- kaavakeskustan läpi kulkeva vihreä helminauha.

v Kaupunginojan suulla sijainneen sataman paikalla on puistoja. Pokkisenväylän toisella puolen on Linnansaari. Suistonäkymä katkeaa hotellirakennukseen.

< Tähtitornin kahvila on entinen Merikoulun observatorio. Kahvilana se on toiminut 1920-luvulta lähtien. Vuonna 1875 valmistuneen rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Wolmar Westling. Tähtitorni on rakennettu Oulun linnan kansliarakennuksen kellarin päälle.

LINNANSAARI

Pokkitörmälle muodostuneen kauppapaikan edustalla olevalle Oulusaarelle, sittemmin Linnansaaarelle, oli 1590-luvulle tultaessa rakennettu varuslinnake itään suunnitellun sotaretken tukikohdaksi. Vuonna 1605 varustusta alettiin kuningas Kaarle IX:n käskystä muuttaa linnaksi ja Oulun kaupunki perustettiin. Oulun kaupungin ruotsinkielinen nimi Uleåborg sisältääkin kaupungin syntyyn vaikuttaneet elementit, joen (Uleå) ja linnan (borg).

Linnansaari oli sijainniltaan erinomainen. Korkealta saarelta aukesi näkymät niin joelle kuin merellekin, sillä

valtaosa nykyisistä suiston saarista oli vielä vedenalaista matalikkoa. Linnansaaren eteläpuolella, Pokkisenväylän erottamana Pokkitörmällä sijaitseva kaupunki ja satama Kaupunginojan suulla olivat suojassa Linnansaaren pitäessä vahtia.

Linna ei koskaan valmistunut, mutta Linnansaaarelle muotoutui tärkeä hallinnollinen keskus. 1700-luvun aikana lähes kaikki aikaansaadut rakennelmat tuhoutuivat. 1800-luvun aikana varastoalueena käytetyn saaren käyttömahdollisuudet paranivat, kun Merikosken ylittävät sillat saatiin valmiiksi.

Nykyisin Linnansaari tunnetaan parhaiten linnoituksen kansliarakennuksen kellarin päälle rakennetusta Tähtitornin kahvilasta. Puistomainen saari kätkee uumeinsa Oulun merkittävää arkeologista historiaa.

Näkymä Pikisillalta Linnansaaarelle. Tähtitorni pilkottaa puiden keskellä. Saaren vasemmalla puolen on Ammänväylä. Taustalla tuomiokirkon torni, oikealla torinrantaa rakennuksineen.

ALUEEN HISTORIA

Pian vuoden 1869 jälkeen Hupisaarten suunnasta otetussa valokuvassa Merikosken ylittävä siltayhteys on juuri valmistunut. Linnansaarelle johtaa Pokkisenväylän silta (vas.) ja Ämmänväylän silta (oik.). Linnansaaren kaupungista tullessa suoritettiin siltavahdin tuvalla siltamaksu. Tuiraan päin jatkaessa tien toisella puolen erottuu linnoituksen kivimuurit.

Nykyisen Tähtitornin jalusta, eli saarella sijainneen kansliarakennuksen katettu ja ruutivarastoksi muutettu kellari. Taustalla on lukuisia kauppiaitten makasiineja. Lammassaari on Merikosken suunnasta Linnansaaren edustalla. Ämmänväylän sillan taustana on Pikisaari ja sen takana Hietasaari. Linnansaareltä aukeaa esteetön näköala Rommakonselälle ja merelle. PPM

Oulun linnan kukoistusaika sijoittuu 1600-luvulle. Linnan rakentaminen jäi kesken eikä se ehtinyt palvel-la sotimistarkoituksessa, mutta hallintokeskuksena ja maaherran residenssinä se kuitenkin oli merkittävä. Isonvihan aikana 1715 venäläiset polttivat ja tuhosivat linnan puolustusvarustukset. Jäljelle jääneitä rakennuksia alettiin käyttää varastoina ja alueelle rakennettiin mm. vankila. Lopullisen tuhonsa linna kohtasi 31.7. 1793. Iltaöinen salamanisku sytytti tulipalon ja kansliarakennuksessa ollut ruutivarasto räjähti tuhoten suuren osan rakennuksesta ja sinkauttaen kookkaita kiviä kaupunkiin ja lähisaarille. Kansliarakennuksesta säilyi vain yhä ehjänä oleva kellari. Linnan tuhouduttua saari menetti keskeisen asemansa ja se alkoi täyttyä makasiineista ja varastoaitoista.

1. Paaluvarustukset
2. Puiset tykkitornit
3. Kivimuri tykkitasanteineen
4. Vesiportti ja laituri
5. Pääportti, silta yli vallihaudan
6. Suuri rakennus
7. Kansliarakennus
8. Vankila
9. Silta kaupunkiin
10. Kivipato
- A Linnansaaren vanha uimalaitos

Oulun linnan keskeisintä rakentamisaikaa olivat vuodet 1607–1614. Pihaa suojasi kolmelta sivulta puinen paaluvarustus (1), jonka ulkopuolella oli vallihauta. Linnoituksen kulmissa oli matalat puiset tykkitornit (2). Ainoastaan sataman puoleiselle eteläisivulle valmistui puolustusvalli kivistä ja maasta. Vallin ulkoreunalla kohosi noin neljä metriä korkea kivimuri tykkiaukkoineen (3). Muurin suojassa puolentoista metrin korkeudella oli tykkitasanne. Vallin läpi kulki holvattu käytävä, vesiportti (4), jonka kohdalla muurin edessä oli laituri. Pääportti (5) oli itäisivulla. Portille johti puusilta yli vallihaudan. Linnanpihan länsiosassa oli suuri puinen rakennus, jossa oli kaksi salia, viisi kamaria ja keittiö (6). Rakennuksessa mainitaan olleen 56 lasi-ikkunaa

ja ruokasalin seinät oli peitetty punaisella verkakankaalla. Kaksikerroksinen kansliarakennus (7) oli pihan itäisivulla. Kellarin ja eteläisen vallin välissä oli kivistä holvattu asevarasto. Varsinaiset kansliatilat sijaitsivat näiden kivirakenteiden päällä.

Kellarin pohjoispuolella oli pihalle johtava holvattu pääportti, jonka yläpuolella oli korkea torni. Tämän takana oli vankila (8). Saarella oli useita asuin- ja talousrakennuksia, kuten keittiö, leivintupa, talleja ja aittoja. Saaren itäpäästä johti kaupunkiin puinen silta (9), jota suojasi ylävirran puolella ollut kivipato (10). Se johti Plaatansaareen, jossa oli asepara (11) vuosina 1614–1638.

Linnansaaren asema muuttui jälleen, kun Merikosken ylittävä siltayhteys kaupungin ja Tuiraan välille valmistui ja vihittiin käyttöön 31.5.1869. Suiston saarille ja joen yli pääsi nyt ympärivuotisesti. Vaikka siltojen käytöstä perittiinkin maksu sillan kupeessa olleella siltavahdin tuvalla, mahdollistivat ne Linnansaaren ja Raatinsaaren uuden käytön.

1800-luvun aikana heräsi kiinnostus maamme muinaisuudesta. Vanhat merkittävät rakennukset löydettiin ja niiden raunioita alettiin kunnostaa. Oulussakin ryhdyttiin 1870-luvulla siistimään Linnansaarta ja Pokkitörmää kaupunkilaisten puistoksi. Eteläisivun muurin raunioita korotettiin alkuperäiseen korkeuteensa ja valli sai jokseenkin nykyisen muotonsa.

Suistomaisema sai uuden kiintopisteen, kun Oulun Merikoulun havaintotorni nousi linnan kansliarakennuksen kellarin päälle vuonna 1875. Lyseon korttelissa sijainneen Oulun Merikoulun (1863-1910) tulevat merikapteenit ja perämiehet pääsivät harjoittelemaan paikannäytystä tähtien avulla Linnansaaren havaintotornissa eli observatoriossa. Linnansaaren itäpäähän valmistui

Ennen vuotta 1911 otetussa valokuvassa etualalla olevan lyseorakennuksen takana olevalla Linnansaarella on useita rakennuksia. Länsipäässä on makasiineja, keskellä saarta korkeimpana Tähtitorni. Linnan kivimuurirajoittuu veteen. Itäpäässä on silta- ja kylpylaitos. Ämmänväylän jäiden tuhoaman puusillan tilalle on rakennettu rautasilta. Lammassaari on vielä erillään. PPM

1884 paremman väen kylpysaunalaite. Merikoulun toiminnan lakattua 1910-luvulla Tähtitorniin perustettiin kesäkahvila. Linnansaaren virkistyskäyttö monipuolistui entisestään 1930-luvulla, kun siltamaksuista luovuttiin ja saaren länsipäähän valmistui uimastadion.

Merikosken voimalaitoksen rakentaminen vaikutti voimakkaasti Linnansaareenkin. 1940-luvun aikana saaren rantoja täytettiin ja muotoiltiin ja se yhdistettiin maankannaksella Lammassaareen. Merikosken vanhat sillat korvattiin uusilla ja Pokkisenväylän yli rakennettiin toinen silta. Samassa yhteydessä Tähtitornin kohdalla tiessä ollut mutka oikaistiin, kylpysaunalaite ja lopulta myös uimastadion purettiin. 1990-luvulla suiston saaret yhdistettiin Tervaporvarin silloilla ja saaren länsipäähän muodostui uusi kevyen liikenteen läpikulkuyhteys.

Puistomainen Linnansaari kuvattuna vuonna 1935. Kivimuurit ja tuomiokirkon torni kuvassa oikealla. KUVA MV / JOKA Kaleva

Näkymä Linnansaarelle kaiupungin rannasta 1913. Linnan kivimuurirajoittuu veteen. Merikoulun observatorioksi rakennettu Tähtitorni on arkkitehti Wolmar Westlingin käsialaa. PPM

Vuoden 1889 karttaan (G.Liljeblad) Linnansaarelle on merkitty makasiineja, observatorio, linnan muurit sekä kylpylaitos.

Vuoden 1952 kartalla Merikosken sillat on linjattu uusiksi. Uimastadion ja kylpylä ovat vielä olemassa.

Linnansaari vuonna 1961. Länsipäässä Linnansaaren uimalaitos. Saaren ranta on täytetty ja puistoa laajennettu. Merikosken sillat on uusittu ja Lammassaareen pääsee maankannasta pitkin. KUVA Suomen Ilmakuva Oy

RAKENNETTU YMPÄRISTÖ, MAISEMA JA ARVOT

Merikosken sillat on vilkas ja leveä liikenneväylä, joka kulkee Linnansaaren korkeimmalla kohdalla.

Vastavalmistunut vilkas pyöräilyn pääreitti on ohjattu Linnansaaren läpi. Muutoin saari on puistomainen. Tähtitorni jää joistain suunnista puiden taa piiloon. Oikealla Pokkisenväylä.

Linnansaaren historia kätkeytyy puiston siimekseen. Kivimuurille voi nousta portaita pitkin. Tuomiokirkon torni on historiallisen keskustan kiintopiste. Pyöräreitti kulkee puiston läpi.

Ämmänväylän ja Pokkisenväylän väliin jäävä Linnansaari on suiston saarista pienimpiä, mutta muodoltaan se on korkein. Se pitää sisällään suistoalueen vanhinta historiallista kerrostumaa.

Ajoittain puolikuivaa Pokkisenväylää katsellessa on vaikea uskoa, että siinä, linnan kupeessa sijaitsi aikoinaan vilkas satama. Maannousemisilmiö onkin Linnansaarella hyvin havaittavissa. Pienen aavistuksen entisestä vedenpinnan korkeudesta saa astuessa muurin katkaisevasta vesiportista entiselle laituritasanteelle, joka aikanaan rajoittui veteen. Edessä aukeava tasainen puisto on täytömaata 1950-luvulta, joka vielä 1600-luvulla olisi jäänyt veden pinnan alle. Puisto onkin väylän toisella puolella olevan Pokkisenpuiston pari. Saarelta ennen avautuneet näköalat merelle ovat lyhentyneet suistonäkymiksi siltojen sekä torinrantaan nousseiden rakennusten katkoessa pitkiä näkymiä. 1900-luvun alussa saari oli suhteellisen paljas ja puuton. Istutettujen puistopuiden saatua mittaa on entinen tarkkailupaikka jäänyt puiden siimekseen niin, että Tähtitorni jää jokseenkin näkymättömiin varsinkin kesäaikaan puiden ollessa täydessä lehdessä.

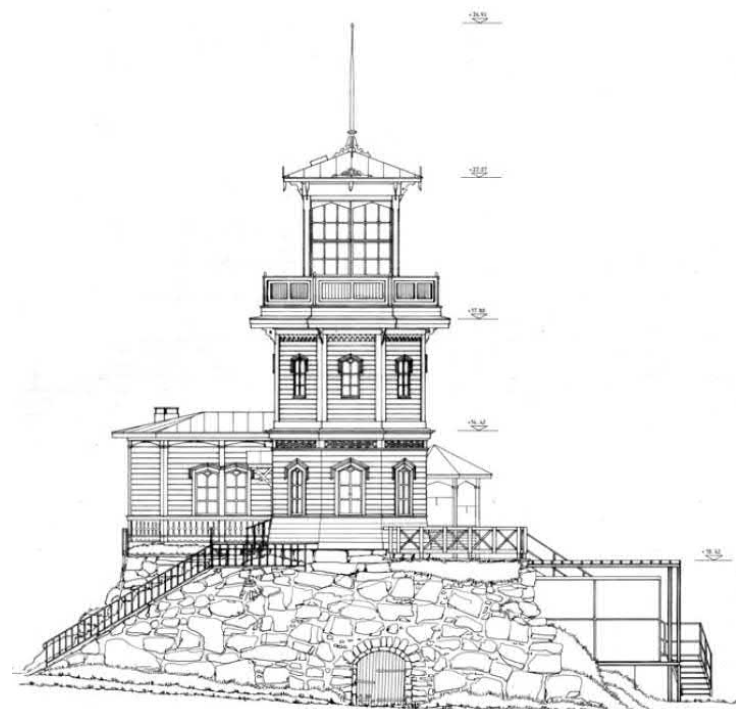
Saari jakaantuu kahteen, luonteeltaan hyvin erilaiseen ympäristöön. Ylhäällä Merikosken siltoja pitkin kulkeva autotie ja saaren länsipäässä oleva vilkas kevyenliikenteenväylä tekevät saaresta ohikulkupaikan. Mutta jos väylien imusta malttaa jättäytyä saarelle, kohtaa rauhallisen, historiaa henkivän puiston, jonka korkeimmalle kohdalle sijoitetusta Tähtitornista avautuu näkymät niin suistoon, kaupunkiin kuin entiselle Merikoskellekin. Saaren itäpäästä on yhteys Hupisaarten puistoon sekä Lammassaareen.

Linnan kivimuurin vesiportti.

Linnansaaren länsipäässä on entisen uimastadionin kohdalla Pikisaarta kohti suuntautuva näköalatasanne, jolta johtavat portaat rantaan veden äärelle. Pokkisenväylän suuntaan ranta on jyrkkä ja kivetty, muutoin rannat ovat viimeistelemättömiä. Joen patoamisen jälkeen Linnansaaren viereiset Ämmänväylä ja Pokkisenväylä ovat jääneet tulvauomiksi.

Yli sata vuotta sitten kahvilaksi muutetun Tähtitornin ympärille on perinteisesti kokoonnuttu vapunpäivän viettoon. Monet palopuheet kuunnellut Tähtitorni saa nautiskella suistossa järjestettävien musiikki- ja urheilutapahtumien äänistä. Puolustuslinnoitus on muuntunut monenlaiseen käyttöön hallinnollisesta keskuksesta varastoalueeksi, ja siltojen valmistuttua opetus- ja virkistyskäyttöön kylpylä- ja uimapaikasta viihtyisäksi puistoalueeksi. Tähtitornin perustuksena oleva kansliarakennuksen kellari on Oulun vanhin huonetila.

Tähtitornin länsijulkisivu 1983 Arkkitehtitoimisto Huusko & Teppo. Oulun Tilapalvelut.

Ilmakuva vuodelta 2020.

Talvinen viistoilmakuva. Tähtitorni kohoaa Linnansaaren korkeimmalla kohdalla. Raatinsaari ja Ämmänväylä oikealla, vasemmalla Pokkisenväylä ja Pokkitörmä.

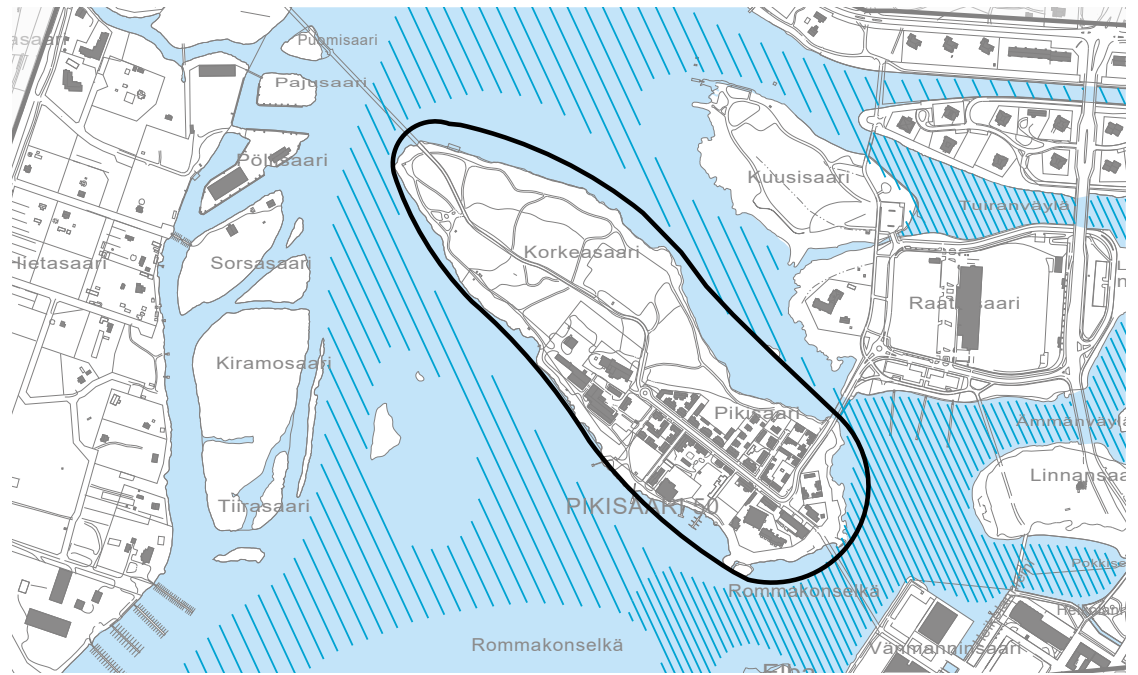
ALUEEN ARVOT

Linnansaari on Pokkitörmän ohella osa Oulun kaupungin historiallisesti merkittävää ydintä. Alue sisältää kaupungin vanhimpia rakennettuja kerrostumia sekä rauhoitettuja muinaismuistoja. Puistomaisen saaren ylle kohoava Tähtitorni on historiallinen maamerkki, jota voimistunut puusto alkaa jo peittää. Tuomiokirkon ja Tähtitornin välinen näkymäakseli luo historiallista jatkumoa.

SUOSITUKSET JATKOON

Linnansaaren asema suiston maisemassa tulee säilyttää ja Tähtitornin näkymisestä suistossa tulee huolehtia. Viheraluesuunnittelussa tulee säilyttää Linnansaaren ominaispiirteet elävänä, historiallisia elementtejä sisältävänä puistona. Kevyen liikenteen reittejä tai mahdollista Linnansaaren kärjen pysyvää virkistyskäyttöä suunniteltaessa tulee huolehtia suunnitelmien ja toteutuksen korkeasta laadusta.

PIKISAARI

< Valimokatu laskee Pikisaarentieltä kohti rantaa. Hiekkapintainen tie, vanhat varistorakennukset, vehmaus ja näkymä suistoon ovat osa Pikisaaren viehättävyyttä.

v Pursitien katunäkymä on ehyt. Saarelle on siirretty keskustasta vanhoja rakennuksia, jotka täydentävät vanhaa miljöötä. Siirrettyjä rakennuksia ovat punainen Matilan talo sekä tumman keltainen Arkkitehtikillan kiltatalo.

Rommakonselän ja Hartaanselän välissä, keskellä suistoa sijaitsee suuri ja pitkä Pikisaari. Saari jakaantuu kahteen, aiemmin salmen erottamaan ja siten luonteeltaan erilaiseen osaan. Itäosa on varsinainen Pikisaari, jonka rakennettu ja viehättävä miljöö on syntynyt ikivanhalle teollisuusalueelle. Myöhemmin vedestä kohonnut länsipää eli Korkeasaari on sekin entistä teollisuusaluetta. Siellä sijainneen sahan tilalla on metsäinen ja vehmas viheralue.

Oulun kaupungin edustalla sijaitseva saari sisältää pitkän teollisen historian. Pikisaaren nimi viittaa saarelle jo 1600-luvulla sijainneeseen pikiruukkiin, jonka

lisäksi saarella on toiminut lukuisia laivaveistämöitä. Raskaamman teollisuuden väistyttyä saarelta sen käyttö muuttui. Saarelle muuttaneet käsityöläiset ja taiteilijat sekä oppilaitos loivat Pikisaarelle toisenlaisen luonteen.

Pikisaari on yhdistetty kolmella sillalla kaupungin keskustaan ja läheisiin saariin. Sillat yhdistävät Pikisaaren luontevasti osaksi rantojen kävelyreittejä. Teollisuusalueen muutos viehättäväksi historialliseksi miljööksi on onnistunut. Arkeologinen perintö saarella on merkittävä.

ALUEEN HISTORIA

Oulun kaupungin perustamisen aikoihin 1600-luvun alussa merenpinta oli lähes 4 metriä korkeammalla kuin nyt 2000 -luvulla. Hietasaaren ja Korkeasaaren korkeimmat kohdat olivat tuolloin vasta vaivoin nousseet vedestä Pikisaaren avautuessa suoraan merelle taustanaan Oulun linna ja Pokkitörmälle perustettu kaupunki.

Pikisaari (Beckholmen) on saanut nimensä sinne viimeistään 1640-luvulla perustetusta pikiruukista. Puukaupunki oli altis tulipaloille, joten kaupungin edustalla sijaitsevalle saarelle oli turvallista sijoittaa paloherkkiä laitos. Sijoitusta puolsi myös saaren hyvät vesiliikenneyhteydet.

Meriväylä kaupungin satamaan kulki Pikisaaren ohi. Nopean rantojen mataloitumisen takia suuremmat alukset eivät enää 1700-luvulle tultaessa päässeet satamaan Hahtiperälle, joten meritulli siirrettiin 1720-luvulla sieltä Pikisaaren itäpäähän. Kaupungin vaurastuessa saarelle alkoi nousta veneveistämöitä, joita olikin lukuisia 1800-luvulle tultaessa. Saaren läntiseen kärkeen perustettiin kaupungin viinanpolttimo 1840.

Oolannin sotana tunnettu Krimin sota kosketti Pikisaartakin. Vuonna 1854 englantilaiset polttivat Pikisaaren ja muut Oulun laivanrakennuspaikat maan tasalle. Uudelleen rakennetut veistämöt siirtyivät tämän jälkeen syvemmän veden äärellä olevaan Korkeasaareen ja sieltä edelleen Pateniemeen ja Varjakkaan.

^Valokuvassa Pikisaari ennen vuotta 1869. Koko saari paloi 1854 englantilaisten toimesta. Kuvassa saarella on runsaasti taloja ja aittoja, muttei ainuttakaan puuta. Korkeasaari/Halkokari on leveän salmen takana. Kuva on otettu Tuomiokirkon tornista, vasemmassa reunassa Heikolanniemi lukuisine ranta-aittoineen. Hahtiperän satama-altaan reunat on kivetty. PPM

Höyryvoima alkoi luoda raskaampaa teollisuutta. Punatiilisiä tehdasrakennuksia piippuineen alkoi kohota saarelle 1870-luvulta lähtien. Etujoukoissa olivat laivanrakennustelakka ja Pohjois-Suomen ensimmäinen konepaja. Viereiseen Korkeasaareen perustettiin höyrysaha. 1877 Pikisaarelle nousi ”Wärjäys ja kemiallinen pesulaitos, Höyrymylly, Mallastehdas ja Lankakauppa”, joka omistajavaihdoksen 1918 jälkeen nimettiin Oulun Villatehdas Oy:ksi. Emalitehdas perustettiin vuonna 1900.

Asutusta saarella on todennäköisesti ollut jo pikiruukin perustamisesta lähtien. Ensimmäiset viralliset asukkaat 1700-luvulla olivat tullihenkilökuntaa ja luotseja. Järjestelmällinen asuttaminen tapahtui 1800-luvulla suurten Pikisaarella sijaitsevien yritysten rakennuttaessa työväelleen asuntoja. Suuri osa saarella sijaitsevista vanhoista puutaloista on tätä perua.

Ensimmäisen asemakaavan Pikisaareen laati C.Wilh. Liljeblad 1886. Jaotuskaavassa saari on jaettu saarta nykyisinkin halkovan pitkän kadun molemmin puolin kahdeksaan kortteliin. Katu on näkyvä muisto purjelaivojen ajasta, sillä se on linjattu vanhan köysipaanan paikalle.

Vene- ja jääyhteyksien varassa ollut Pikisaari sai kiinteän tieyhteyden vuosien 1942-1944 aikana. Läheiseltä Merikosken voimalaitoksen työmaalta oli saatavissa maa-ainetta, joista muotoiltiin pitkä penger Raatinsaareltä kohti Pikisaarta. Varsinainen silta rakennettiin penkereiden väliin jätettyyn kapeaan aukkoon. Aikaansaannos oli Pikisaarelaisten yritysten kustantama ja muutti saaren tiiviimmin osaksi kaupunkia. Myös Pikisaaren ja Korkeasaaren välinen salmi täytettiin ja pienet saaret liitettiin yhdeksi kokonaisuudeksi.

Teollisuus kukoisti sotien jälkeen Neuvostoliitolle maksettavien sotakorvausten vauhdittamana myös Pikisaarella. 1950-luvulla pelkästään Villatehtaalla työllistyi 500 henkilöä. Suhdanteiden heiketessä 1960-70-luvulla teollisuus saarella alkoi kuitenkin hiipua ja lakkasi lopulta kokonaan. Tehdasrakennukset jäivät vähemmälle käytölle, konepajat hiljenivät venemyymälöiksi ja korjauspajoiksi.

Vaikka asemakaava 1960-luvulla olisi mahdollistanut rakennuskannan totaalisen uudistamisen, 1980-luvulle tultaessa alettiin saaren rakennetun ympäristön arvo ymmärtää. 1985 laaditun asemakaavan lähtökohtana

Pikisaari heinäkuussa 1930. Taustalla Korkeasaaren saha, vsemmallalla Raatinsaari. Kuva on otettu Tähtitornista. MV / JOKA, kuvaote

Pikisaarelle on merkitty kaksi pikiruukkia (Beckbruk). Suurin osa laivaveistämöistä (skepps hvarf) sijaitsee saaren etelärannalla. Meritulli on kaupunkia vastapäätä, saaren itärannalla. Nykyisen Korkeasaaren kohdalla on useita pikusaaria, joita on nimetty eri aikoina vaihtelevilla nimillä kuten Korkeasaari, Matalasaari, Vasikkasaari, Sikasaari ja Halkosaari. 1802_Kaupungin kartta_Nymanssonin kokoelma. YYP

oli rakennuskannan säilyminen. Tavoitteena oli muodostaa taiteilijayhdyskunta ja vanhojen puutalojen miljöö. Villatehdas muuttui oppilaitokseksi ja vähitellen vanhoja teollisuuskiinteistöjä alettiin muuttaa asunnoiksi, taiteilijoiden ja käsityöläisten työtiloiksi ja mm. ravintolaksi. Saarelle siirrettiin ruutukaavakeskustassa sijainneita vanhoja puutaloja rakennuskantaa täydentämään. 1990-luvulla saaren yhteydet paranivat edelleen, kun kevyenliikenteen kulkusillat Vänmanninsaaresta ja Hietasaaresta valmistuivat. Saari yhdistyi osaksi suistoa kiertävää reittiä.

Vuonna 2001 saaren kaavoituksesta järjestettiin kansainvälinen arkkitehtuurikilpailu, jonka voittajaehdotuksen perusteella tuolloin rakentamattomalle Pikisaarentien pohjoisosan alueelle laadittiin asumisen mahdollistava asemakaava. Vanhan pikipannun kohdalle suunniteltu rakentaminen edellytti arkeologisia kaivauksia, joiden tulokset täydensivät Pikisaaren historiaa.

Oulun Villatehdas Oy:n rakennukset komeilevat vuoden 1935 vuosikertomuksen kuvassa.

Pikisaarelle laadittu ensimmäinen asemakaava valmistui 1886. Saari on jaettu kahdeksaan kortteliin, joista korttelissa I on viinanpolttimo (Bränneri) ja korttelissa IV konepaja (Mekaniska verkstad). Vasikkasaari on yhdistetty Korkeasaareen, jonne Pikisaaresta johtaa silta. Saarella on höyrysaha (Ångsåg). Tuuraan johtaa tieyhteys saaret yhdistäviä siltoja pitkin. Kaupungin kartta G. W. Liljeblad 1889. YYP

v Ilmakuva 3.7.1927. Pikisaaren ja Korkeasaaren välissä on leveä salmi. Korkeasaaren höyrysahan lautatapulit ovat valloittaneet koko saaren. PPM

1962 laaditussa yleiskartassa Pikisaari on kasvanut täyttöjen ansiosta nylkyiseen kokoonsa. Asuin- ja liikekorttelit on merkitty harmaina, ja teollisuus- ja varastokorttelit vaaleanpunaisella. Oulun yleiskartta 1962. YYP

v Korkeasaaren saha täytti koko saaren. PPM

v Ilmakuva 2016. Korkeasaaren ja Pikisaaren salmi on täytetty ja Korkeasaari on metsittyynyt. Pikisaarelle johtaa kolme siltaa. Vänmanninsaari on kasvanut lähelle.

RAKENNETTU YMPÄRISTÖ, MAISEMA JA ARVOT

Pikisaari erottuu suiston maisemassa pittoreskina saarena puiden lomasta pilkistävine vanhoine puutaloineen. Lähellä kaupunkia, mutta kuitenkin siitä erillään oleva saari muistuttaakin pientä puutalokaupunkia. Saaren teollinen perintö on edelleen läsnä punatiilisissä tehdasrakennuksissa.

Nykyisellään tunnettu Pikisaari jakaantuu kahteen osaan, rakennettuun Pikisaareen ja metsäiseen Korkeasaareen. Saaret suistoon yhdistävä kevyenliikenteen väylä johtaa sujuvasti kauppatorilta saaren halki Hietasaarelle. Raattiin johtava Pikisilta kiinnittää saaren tieverkkoon. Rantoja kiertävältä väylältä avautuu näkymät eri puolille suistoa. Pikisaaresta katsoen kaupunkiin avautuu uutta perspektiiviä.

Varsinainen Pikisaari on maastonuodoltaan hämmästyttävän korkea. Köysipaanan linjaaman Pikisaarentien molemmin puolin on sijoittunut kaupunkimaisen asutuksen tiivis keskittymä, josta voi aistia vanhan puukau-

pungin tunnelmaa. Punatiiliset teollisuusrakennukset ja työntekijöiden asuintalot ovat pääosin rakennetut 1800-1900 -lukujen taitteessa. Uudet asuinkorttelit on sovitettu mittakaavaltaan saaren rakennuskantaan täydentämään Pikisaarentien katutilaa. Maamerkinä kohoaa konepajan vanhan konttori- ja asuinrakennuksen torni. Konepajan kortteli on muutettu asuinikäyttöön ja sitä on täydennetty uusilla rakennuksilla.

Kevyenliikenteen väylä Pikisaarentieltä laskeutuu vehmaaseen ja metsäiseen Korkeasaareen. Itäkärjessä sijaitsee epävirallinen uimapaikka, Hartaanselkää kohti on sijoitettu tenniskenttä. Metsästä voi vielä löytää vanhan höyrystysajan jyrkeitä perustuksia sekä täytetyn salmen kohdalla olevan notkelman.

Vaikka tehtaiden piiput on kaadettu, Pikisaaren teollinen perintö on edelleen läsnä.

Pikisaarentie kulkee saaren korkeimmalla kohdalla. Asuinkorttelit on ryhmitelty sen molemmin puolin. Kuvassa oikealla Matilan talo. Oulun Konepajan konttorirakennuksen torni on Pikisaaren maamerkki.

v Uudisrakennukset on sovitettu vanhaan miljööseen huolellisesti.

MATILAN TALO

Pikisaaren vanhin rakennus on Matilan talona tunnettu entinen Limingantullin tullitupa. Vuosina 1737-39 tullituvaksi Liminkaan johtavan tien varteen rakennettu rakennus sijaitsi silloisen kaupungin laidalla.

1980-luvulla se siirrettiin Kirkko- ja Nummikatujen kulmasta nykyiselle paikalleen. Tullituvassa toimii Merimiehenkotimuseo.

Pikisaari on puukaupunki-idiylli suiston keskellä.

Raatinsaaren ja Pikisaaren väliin jää salmi. Pikisillan takaa erottuu Vänmanninsaaren julkiset rakennukset.

Pikisaarentien pääteenä oleva Vanha villatehdas toimi pitkään oppilaitoksena.

Maastossa on jäljellä Korkeasaaren sahan rakenteita.

ALUEEN ARVOT

Pikisaari edustaa Oulun vanhinta teollista kulttuurihistoriaa ja on valtakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö. Rakennuskannaltaan se on kerroksellinen, selkeä ja ehyt kokonaisuus, jota on täydennetty harkiten. Pikisaarella on tärkeä asema osana suistoa kiertäviä virkistysreittejä niin maitse kuin vesitse. Saarelta aukeavat näkymät sekä kaupunkiin että suistoon useasta eri suunnasta ja se on kaupungista katsottuna lähellä ja läsnä. Puistoalueet sisältävät historiallisia jäänteitä mm. pikiruukista ja Korkeasaaren sahasta.

SUOSITUKSET JATKOON

Suiston maisemassa eri suunnista erottuva Pikisaaren silhuetti tulee säilyttää ja rantojen tulee säilyä luonnonläheisinä ja yleisessä virkistyskäytössä. Pikisaaren länsipäässä koulukäytöstä vapautuvien kiinteistöjen korjaaminen sekä mahdollinen uudisrakentaminen tulee sovittaa vanhaan miljööseen ja mittakaavaan. Korkeasaaren tulee säilyä viheralueena, se luo Pikisaaren rakennetulle ympäristölle kontrastin ja Hartaanselälle vehmaan taustan.

Pikisaarelta aukeaa näkymät kaupunkiin ja suistoon. Villiviinien peittämä entinen emalitehdas on muutettu asunnoiksi. Uimahuone on osa Oulun Konepaja Oy:n päärakennuksen kokonaisuutta. Nyt se on viihtyisä levähtämispaikka, josta pääsee tarkkailemaan suistoa.

< Tervetuloa Hupisaarille! Pohjois-Pohjanmaan museo löytyy Pakolansaarella sijaitsevassa Ainolan puistossa. Museossa pääsee perehtymään Oulun historiaan. Hupisaaret on tunnettu valkoisista silloistaan.

HUPIAARET

Historiallisen keskustan ja ruutukaava-alueen kupeessa sijaitsee useista saarista koostuva Hupisaarten puistokedias. Oululaisille rakas alue on tunnettu vehmaudestaan, solisevista vesiuomistaan ja valkoisista silloistaan.

Hupisaaret on yleisnimitys Lasarettinväylän ja Merikosken väliin jäävälle saarijoukkioille, jonka saarilla on omat nimensä, luonteensa ja historiansa. Plaatansaari, Pakolansaari, Sahasaari, Paratiisisaari, Kiikkusaari, Varsinaiset Hupisaaret sekä Lasarettinsaari erottuvat kukin niin itsenäisinä kuin osana Hupisaarten kokonaisuutta.

Merikosken ja Lasarettinväylän välinen Hupisaarten alue yhtyy suistoa kiertäviin reitteihin Linnansaaren, Pokkitörmän ja Lassinkallionsillan välityksellä. Historialliset rakennukset Lasarettinväylän ja Kasarmintien välissä liittyvät Hupisaarten kautta Vänmanninsaarelle yltävään kulttuurirakennusten ketjuun.

Hupisaarten historiaan mahtuu teollisuutta, myllyjä, lautumia, puutarhoja ja lasten leikkejä. Julkiseksi puistoksi sitä on alettu työstää 1800-luvun puolivälistä lähtien.

Hupisaaret kutsuu viihtymään, seikkailuun, leikkeihin, piknikille, elämyksiin ja rauhoittumaan. Alue on vastikään saanut kiinnostavan lisän. Onnistuneesti kunnostetut puot ovat houkuttelleet taimenet nousemaan kuldulle puiston vesiuomiin.

Kiikkusaaren kahvilassa ja kasvihuoneissa on toiminut sekä kaupunginpuutarha sekä Oulun yliopiston kasvitieteellinen puutarha. Kiikkusaaren omenapuut puhkeavat keväällä kukkaan.

ALUEEN HISTORIA

^ Johan Oldenburgin suunnitelma Hupisaarille vuodelta 1851. Varsinaisille Hupisaarille suunniteltiin hiekkakujia, siltoja ja aukioita. Leveät uomat erottavat saaret selkeästi toisistaan. Uomissa on useita tampeja ja myllyjä (stamp). Saarilla on puutarhoja, peltoja ja teollisuutta. Nykyisen Åströminpuiston kohdalla on merkintä "Brunns local". Paikalla sijaitsi aikoinaan terveyslähde. Pitkä möljiä kaartaa varsinaisten Hupisaarten ja Lasarentinsaaren sivulla.

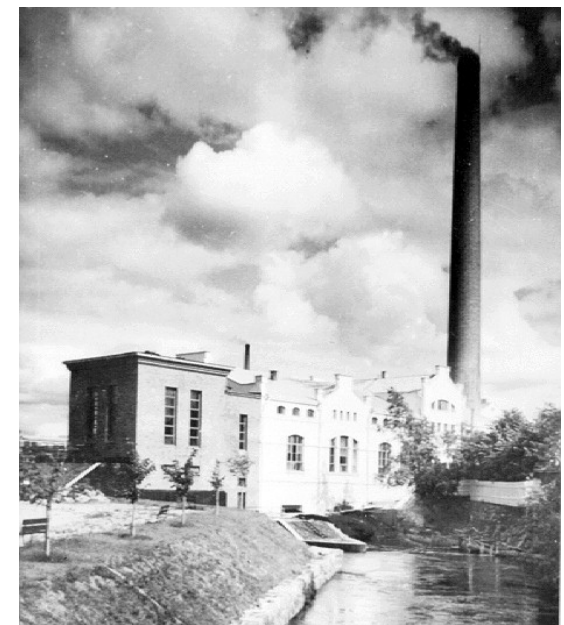
v Johan Gustaf Hedmannin maalaus vuodelta 1822. Oulun taidemuseon kokoelmat

Kaupungin keskustan kyljessä sijaitsevalla Hupisaarten alueella on jo kaupungin perustamisesta lähtien ollut mahdollisuus päästä veden äärelle ja luonnon helmaan. Alueen erityispiirteisiin kuuluu tänäkin päivänä monet vesiväylät, joita on kulloinkin käytetty eri tarpeisiin. Maannousemissilmion takia vedenpinta oli aikoinaan korkeammalla, joten vesiväylät olivat leveitä ja suurimmat saaret erottuivat selkeämmin toisistaan. Virtapaikkoihin rakennetut myllyissä ja tampeissa saatiin villat vanutettua, jyvät jauhettua ja kotitarpeisiin tarvittava sahatavara sahattua. Saaria hyödynnettiin laitumina, pyykkäys- ja uintipaikkoina ja viljelysmaina, mutta erityisesti myös puutarhoina. Myös lohestus, terva ja vesireitit ovat osa saarten historiaa. Saarilla on ollut merkittävää teollista toimintaa kaupungin perustamisesta lähtien.

Pohjois-Suomen ensimmäiseksi tehtaaksi mainittu kivääritehdas sijaitsi vuosina 1614-1638 Plaatansaarella, jonka Pokkitörmästä erottaa Lasarettinväylän Kallisenvirraksi kutsuttu alajuoksu. Tuolloin osa saaresta sijoittui kaupungin tulliaidan sisäpuolelle. Kaupungin mylly rakennettiin Lasarettinväylään jo 1600-luvulla. Oulun ja Pohjois-Suomen ensimmäinen kaupallinen sahalaitos perustettiin 1727 myllyn viereen Sahasaareen. Dammissaarella vuonna 1863 entisessä fajanssitehtaassa aloittanut Åströmin nahkatehdas laajeni lopulta Pohjoismaiden suurimmaksi nahkatehtaaksi käsittämään 1900-luvulla ison osan Myllytullin alueesta. Lasarettinväylä alkoi tuottaa sähköä, kun Oulun kaupungin ensimmäinen vesivoimalaitos rakennettiin vuonna 1903.

Hupisaarten alueella on jo 1600-luvulta lähtien ollut teollisuutta. Lasarettinväylään 1903 rakennettu voimalaitos tuotti sähköä vedestä ja höyryllä. UL

Kasvimaita, viljelyksiä ja puutarhoja alueella oli jo varhain. Plaatansaarella tiedetään ollen kasvitarhoja jo 1600-luvulla. 1700-luvulla apteekkari Johan Julin hoiti puutarhaansa nykyisen Rauhalan paikkeilla, Hupisaarten kupeessa, ja istutti sinne Oulun ensimmäiset vieraat koristepuut ja -pensaat. Myös muilla saarilla oli ja niille perustettiin muotopuutarhoja etenkin 1800-luvulla.

Rysänsaarena, Polttimosaarena, Maaherransaarena tunnettu Lasaretinsaaren historia on monivaiheinen. Saarella on vierailut kuningas ja keisari sekä asunut kaksi tulevaa presidenttiä. Sairaalakäytössä saari oli 1830-luvulta lähtien, mistä saaren nykyinen nimikin juontuu.

Suurimmilla saarilla oli omat nimet ja ne olivat pitkään yksityiskäytössä. Vapaudensaariksi (Frihetsholmarna) kutsuttiin Kiikkusaaren ja Lasaretinsaaren väliin jäävää lukuisista pienistä saarista koostuvaa aluetta. Hupisaaret -nimitys vakiintui 1860 -luvulla, kun saaria alettiin kohentaa virkistys- ja puistoalueeksi. Suunnitelman luonnonpuistoksi laati arkkitehti Johan Oldenburg vuonna 1851. Varsinaisille Hupisaarille rakennettiin puistokäytäviä ja siltoja sekä huvimaja ja paviljonki, jossa oli mahdollisuus nauttia virvokkeita. Merikosken rannalle sijoitetusta näköalatornista pääsi seuraamaan tervaveneiden koskenlaskua. 1900-luvun puolella nykyisen kesäteatterin paikkeille rakennettiin soittolava.

1800-luvun lopulla osa suurista saarista oli nahkatehtailija Hemming Åström omistuksessa. 1910 Åströmin tytär ja leski muuttaessa pois Oulusta he lahjoittivat Oulun kaupungille vuonna 1910 Pakolansaaren, Sahasaaren, Paratiisisaaren ja Kiikkusaaren rakennuksineen. Näistä Åströmien piparkakkutalona tunnettu Ainola -huvila lahjoitettiin lainakirjasto-, lukusali- ja museorakennukseksi. Rakennus paloi 1929 ja sen paikalle rakennettiin nykyään Ainolan museona tunnettu maakuntatalo (arkkit Oiva Kallio). Tytär Hanna Åström perusti tehtaan

Valkoiset sillat ja saarten sokkeloissa virtaava vesi postikortissa ennen vuotta 1905. PPM

lapsille lastentarhan, jota varten Åströmit rakennuttivat 1900-luvun alussa Kiikkusarelle Ainolan lastentarhan. Tämä rakennus paloi talvisodan pommituksissa. Kiikkusareille muotoutui 1910-luvulla kaupunginpuutarha kasvitarhoineen ja kasvihuoneineen. Oulun yliopisto perustettiin vuonna 1958. Sen sijoituspaikaksi kaavailtiin Hupisaarten aluetta. Suunnitelmasta toteutui yliopiston kasvitieteellinen puutarha kaupunginpuutarhan paikalle.

Merikosken voimalaitoksen rakentamisen yhteydessä toteutettiin 1940-luvulla Lassinkallionsilta, minkä jälkeen Lasaretinsaarelta pääsi kävelysiltaa pitkin suoraan Tuiraan. Arkkitehti Alvar Aallon Koskikeskussuunnitelmassa Hupisaaret jätettiin entiselleen, sillä Aallon mukaan ”saaret muodostavat vanhan Oulun muuttumattoman painopisteen ja täydentävät kiertopromenadia, joka Koskikeskuksessa on säilytettävä.”

PLAATANSAARI

1600-luvulta lähtien Plaatansaareksi kutsutun saaren nimen katsotaan olevan peräisin ruotsin metallitai rahalevyä tarkoittavasta sanasta ”plät”.

Saarella sijaitsi vuosina 1614-1638 Oulun linnan alaisuudessa toiminut kivääripaja. Sen katsotaan olleen Pohjois-Suomen varhaisin tehdas. Tehtaaseen kuuluivat ainakin viilaustupa, kaira- eli poramyly sekä muskettipaja. Pajalla käytettiin vesivoimalla toimivia porakoneita

> Hupisaarten huvimaja noin vuonna 1880. PPM

v Ainolan lastentarha Kiikkusaaren Laskuniemessä oli Oulun ensimmäinen lastentarha. UL

Hupisaaren puistokäytävä aurinkoisena kesäpäivänä 25.5.1957. MV / JOKA Kaleva

RAKENNETTU YMPÄRISTÖ, MAISEMA JA ARVOT

Hupisaariksi kutsutaan yleisesti kaikkia Merikosken kaupunginpuoleisia pikkusaaria, mutta varsinaisilla Hupisaarilla tarkoitetaan pohjoisosan pikkusaarten sokkeloa. Usein alueesta käytetään myös nimeä Ainolanpuisto, joka Pakolansaarella sijaitsevan puistoalueen nimi.

Hupisaaret on todennäköisesti Oulun rakastetuin paikka. Puistolla on annettavaa kaiken ikäisille, ympäri vuoden. Äänimaisema on puistossa erityinen. Veden liike ja ääni on putaisa ja puroissa alati läsnä. Voimalaitoksen ohjauksutusten aikaan Merikosken kuohut ulottuvat Hupisaarille saakka joskus tulvien niin, että osa rannan reiteistä jää veden alle.

Puistoa ei välttämättä hahmota erillisinä saarina, vaan enemmänkin alueeksi jossa on paljon puroja ja siltoja. Puistossa on viime vuosina avaritettu näkymiä ja suoritettu hienovaraista uudistamista. Tarkemmin puistoon tutustussa huomaa sen koostuvan eriluonteisista osista.

Kauppatorilta tullessa Plaatansaaren metsäisen puiston ohittaa polkupyörällä nopeasti. Plaatansaaren ja Pakolansaaren erottaa toisistaan enää oja, joka tulvien aikaan laajenee tulvauomaksi. Pakolansaari on avarampi ja puistomaisempi. Sen kiintopisteenä on ulkoveistosten ja muistomerkkien lisäksi Ainolan eli Pohjois-Pohjanmaan museorakennus. Pakolansaaren puisto on nimetty Ainolanpuistoksi saarella sijainneen huvilan mukaan. Pakolansaaren jatkeena oleva Sahasaari odottaa lähiaikoina toteutuvaa vanhojen rakennusten korjaamista ja maltillista täydennysrakentamista.

Paratiisisaaren perennapenkit ilahduttavat aina. Saaren kautta saavutaan Kiikkusaarelle, joka on omistettu lapsille. Kiikkusaari on maisemaltaan avara ja sen rannalta aukeaa näkymä Merikoskelle. Kaupunginpuutarhasta jäljellä olevissa kasvihuoneissa viheriöi edelleen ja kahvila on avoinna kesäisin. Omenapuut ja ruusutarha viestivät entisestä taimistosta. Ainolan lastentarhasta jäljelle jäänyt

Plaatansaarelle kätkeytyy oululaista historiaa.

Hupisaaret tunnetaan valkoisista silloistaan ja monista vesiuomistaan.

koristeellinen Alakööki paloi sekin joitain vuosia sitten, mutta rakennettiin uudestaan ennallistaen. Leikkialue on suuri ja suosittu. Leikit on helppo jatkaa seikkailuksi Varsinaisille Hupisaarille siirryttäessä.

Varsinaiset Hupisaaret ovat lähes luonnontilassa. Metsästä aluetta halkoo lukuisat vesiuomat, joiden yli johtaa valkoiset sillat. Siellä täällä uomien reunoja tukee vanhat kivimuurit sekä Merikoskea myötäillyt pit-

kä vetomöljä. Alueen keskeltä löytyy paviljonkimainen Kesäteatteri.

Lasaretinsaarelle tultaessa maisema avartuu jälleen. Lasaretin rakennukset sekä Lassinkallionsillalle johtava mäki ja patovalli taustoittavat aukiota ja Merikosken kalatietä. Lasaretinsaari erottuu Hupisaarten muista saarista rakennetuimpana ja yksityisluonteisena kokonaisuutena.

Ainolan museo sijaitsee Ainolan huvilan paikalla. Arkkitehti Oiva Kallion suunnittelema rakennus valmistui vuonna 1931.

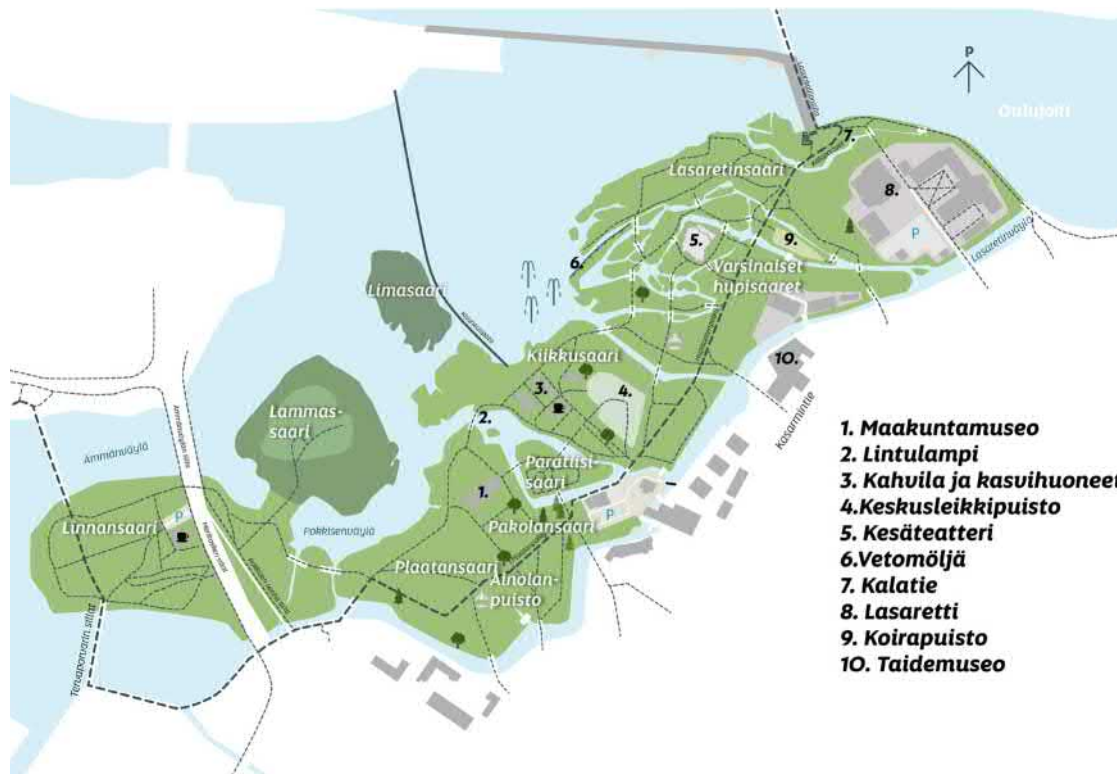
Kiikkusaari on lasten valtakuntaa.

Merikosken kalatie.

Hupisaarten puistokäytävä keväällä 2021.

Tervaveet vedettiin ylävirtaan vetomöljää pitkin vetäen.

Kesäteatteri-paviljonki valmistui 2014 (HALO Arkkitehdit)

ALUEEN ARVOT

Hupisaaret on keskustan suurimpana puistona oululaisten ylpeydenaihe ja kaupungin tunnettu veto-voimatekijä. Historiallisen puiston erityispiirteitä ovat purot, niiden yli johtavat viehättävät sillat ja vesistön äänimaisema. Kasarmintien varrella olevat entiset teollisuusrakennukset sekä Lasarettiväylän voimalaitos kertovat alueen teollisesta historiasta, joiden tilalle on syntynyt kulttuuritoimintojen ja -rakennusten ketju. Hupisaaret linkittyvät osaksi suistoa kiertäviä virkistysreittejä, ja on harvinaisen upea puisto koko Suomen mittakaavassa.

SUOSITUKSET JATKOOK

Hupisaarten säilyminen kaikkien yhteisenä ja viihtyisenä puistona ja viheralueena tulee turvata.

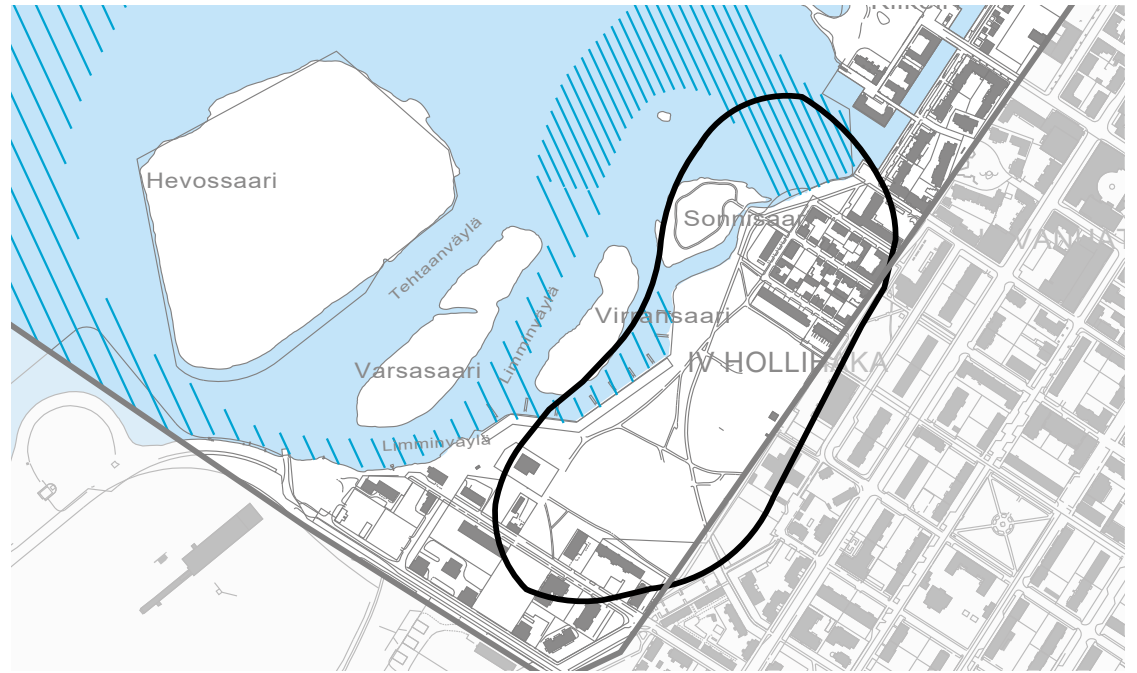
Tulevissa viheralueen tai kevyen liikenteen väylien suunnitteluhankkeissa tulee lähtökohdaksi ottaa alueen historiallisen luonteen vahvistaminen, ja toimenpiteet tulee suunnitella ja toteuttaa puistoympäristön ehdoilla. Puiston tulee säilyä avoimessa julkisessa käytössä, eikä lisärakentaminen puistoalueella ole suotavaa. Kasarmintien varressa lisää korjausrakentaminen tulee tehdä alueen arvot huomioiden ja korkealaatuisuutta keskustaympäristöä muodostaen.

Lasarettisaaren rakennukset ovat oma kokonaisuutensa.

< Ilmakuva etelästä. Hollihaan puisto levittäytyy etualalla olevan Nuottalan takaa kohti kauppatorin aluetta rannan suuntaisena. Kuusiluoto jää puiston ja Meritullin väliin.

KUUSILUOTO - HOLLIHAKA

Kivenheiton päässä keskustasta jää Meritullin ja Nuottasaaren tehtaan väliin monimuotoinen alue. Se koostuu vanhojen puutalojen muodostamasta ja tiivistä rakennetusta Kuusiluodosta, monumentaalisista koulurakennuksista sekä toiminnallisesta, suistoon rajautuvasta Hollihaan puistosta.

Puiston taustalla Nuottasaaren tehdasalue piippuineen sekä tehtaan työläisiä varten rakennettu Nuottalan korkea kerrostalo ovat alueelle rosoisuutta ja identiteettiä lisääviä maamerkkejä. Heinäpään suuntaan aluetta reu-

nustavat urheilutalo ja päiväkoti, Nuottasaaren suunnassa asuinkorttelit. Rannassa on pienvenesatama ja näkyvät Rommakonselälle aukeavat edustalla olevien saarten salmista.

Alueen korkeimmalla kohdalla on Kuusiluoto, joka jo nimensäkin mukaisesti on entinen saari. Sen vanhat korttelit muodostavat historiallisen ja intensiivisen kokonaisuuden urbaanin puiston äärellä. Oulun Suomalaisen Yhteiskoulun jugendrakennus sekä entinen Kauppakoulu tuovat alueelle monumentaalista jyhkeyttä ja arvokkuutta. Ne muodostavat Kuusiluodolle taustan.

Tehtaan valot, höyryt ja äänet sekä skeittiparkin, liikennepuiston ja kuntopuiston luoma energia tuottavat Hollihaan puistolle tunnusomaista liikettä ja äänimaisemaa. Oulun toiseksi suurimpaan puistoon istutetut vielä nuoret puut alkavat pian saada mittaa.

Näkymä Maunonkadun eteläpäästä Hollihaan puistoon. Nuottasaaren tehdas savupiippuineen taustoittaa toiminnallista puistoa.

ALUEEN HISTORIA

^^ 1824 asemakaavakartan pohjalla on kuvattu silloiset maastomuodot ja rantaviiva. Kuvassa keskellä sijaitsevalle Kuusiluodolle johtaa silta. Mantereen puolella voi erottaa Wacklinin entiseen salmeen perustaman ruutanalammen. Nykyinen Hollihaan puisto on vielä suurelta osin veden alla. Sonnisaari on Kuusiluodosta seuraava saari merelle päin.

^ Kaupungin asemakartta 1907. Kuusisaari on osa man- nerta. Hollihakaan on suunniteltu puisto ja rantaviiva on suoristettu. Julkisten rakennusten suunnitellut paikat on osoitettu punaisella.

Sonnisaarta on kutsuttu Lastensaareksi ja Lemmensaareksi. PPM

Kuusiluodon korttelit sijaitsevat vuoden 1939 ilmakuvassa oikeassa yläkulmassa. Sonnisaarelle johtaa Kuusiluodon niemeltä silta. Hollihaan puisto on vielä kostea vesijättöaluetta.

Maankohoamisilmiö on vaikuttanut voimakkaasti Kuusiluodon ja Hollihaan maastonmuotojen syntyyn. Vanhinta rakennettua ympäristöstään edustaa alueen korkeimmalla kohdalla ympäristöstään tarkasti rajautuva ja tiiviisti rakennettu Kuusiluoto. Se on noussut ensin luodosta saareksi, ja sittemmin mantereesta erottavan salmen kuivuttua ja täytyttyä muuttunut niemeksi.

Ensimmäisen Kuusiluotoon saakka ulottuneen kaupunkimittauksen ja kartoituksen laati maanmittari Märten Hackzell 1763. Karttaan on merkitty nykyisen Oulun Suomalaisen yhteiskoulun jugendrakennuksen eteläpuolelle Wacklinin ruutanalampi, joka muodostettiin tuolloin paikalla sijainneen nimettömän saaren ja mantereen väliin jääneeseen kuivuvaan salmeen. Vuoden 1824 Ehrensvärdin asemakaavassa on lammaslaitumena- kin käytössä olleelle Kuusiluodolle ensi kertaa osoitettu asutusta. Kapean ja matalan salmen erottamalle saarelle alkoi nousta merimiesten, käsityöläisten ja palvelusväen vaatimatonta asutusta pian kaavan laatimisen jälkeen.

Vaikka salmen ylittävä siltayhteys jäi tarpeettomaksi viimeistään 1880-luvulla, myrskyt ja tulviva joki koettelivat saaren asukkaita ja rakennuksia ankarasti. Tänne, yhden huoneen hökkeliin, syntyi myös kirjailija Teuvo Pakkala vuonna 1862.

Vuoden 1908 asemakaavassa on esitetty alueen monumentaalirakennusten paikat. Oulun Suomalainen Yhteislyseo valmistuikin samoihin aikoihin asemakaavan kanssa.

Suhteellisen rauhassa uinunut saareke koki täräyttävän herätyksen jatkosodassa 1944. Kuusiluotoon osuneet pommitukset aiheuttivat rakennuskannalle merkittä- vää tuhoa. Palaneiden ja tuhoutuneiden talojen tilalle rakennettiin pian uudet ja alueen reunoille nousi rivitaloja 1950-luvulta lähtien. Meritullin puoleinen lahti täytettiin ja Kauppaoppilaitoksen rakennus nousi jo 1908 asemakaavassa osoitetulle paikalle kätkien aiem- min Saunarannan Kauppatorille näkyvän julkisivun. Kuusiluotokin liittyi kiinteämmin mantereeseen.

Nyt viheralueena oleva Sonnisaari on ollut aikoinaan toisenlaisessa käytössä. Ensimmäisenä saarta vuokrasi 1800-luvun puolessa välissä Juho Mällinen, jonka leski piti saarella myöhemmin pesulaa ja mallassaunaa. Kaupunki lunasti rakennukset kolerasairaalaan varten v. 1892 ja muutti ne kulkutautisairaalaaksi. 1903 lähtien sairaala muutettiin synnytyslaitokseksi, joka siirtyi sittemmin Tuiraan. 1920-luvulla saarta kutsuttiin Lastensaareksi. Saarella toimi lastenseimi ja lastenkoti vuoteen 1939 saakka. Rakennukset on sittemmin purettu.

Kumpuileva ja jyrkkärantainen Hollihaan puistoalue on entistä vesijättömaata, joka täyttöjen avulla on loihdittu takapihasta aktiiviseksi ja urbaaniksi puistoksi. Hollihaan rantaviiva oli vielä muutama sata vuotta sitten huomattavasti sisempänä. Nykyisen puiston kohdalla oli matala lahti edustalla olevine saarineen. Vanhoissa kirjoissa lahti on ollut nimeltään Hirsipuunhauta. Nimi on perua savenottopaikasta, josta läheisyydessä sijainnut tiilitehdas aikoinaan nosti savea. Tätä vetistä ja alavaa aluetta voitiin hyödyntää lähinnä laidunnukseen. Lähellä sijainneen hollituvan hevoset saivat laiduntaa alueella, mistä nimi Hollihakaan juontuu.

1908 asemakaavassa Hollihaan vesijättömaat on ensi kertaa osoitettu puistoksi kauniisti kaartuvine käytävineen. Pitkään vetisenä pysyneen ja mm. lumenkaatopaikkana toimineen alueen rakentaminen puistoksi ajoittuu 1960-luvulle, kun sinne rakennettiin lasten liikennepuisto sekä Urheilutalo ja rannat muotoiltiin pienvenesatamaa varten. Jätevedenpuhdistamon rakennus nousi lounaisreunalle 1970-luvulla.

Hollihaan eteläpuolella, Nuottasaaren suunnassa on sijainnut vähintään 1800-luvulta lähtien eri mittakavaisia teollisuuslaitoksia. Nahkatehtailija Juho Limmin 1898 rakennuttaman ja 2015 palaneet talon rauniot ovat yksi muistuma menneestä teollisuudesta. Teollisuus, Tarkk'mpujapataljoonan peruina ollut ampumarata ja laidunmaat saivat väistyä 1930-luvulla sulfaattiselluloosatehtaan tieltä. Tehtaan äänet, valot ja piiput ja niistä nouseet tuokset ovatkin antaneet Hollihaalle omanlaisiaan sävyään luovan taustan.

Kuusiluodon Saarankatu 7.5.1939. PPM

Oikeassa alakulmassa oleva korkea Nuottalan asuinrakennus reunustaa Hollihakaa etelässä. Kuusiluodon korttelit ovat tiivis kokonaisuus sitä vastapäätä ja pohjoispuolen katujulkisivu näkyy Kauppatorille saakka. Kuusiluoto on laajenemassa, sillä ensimmäinen rivitalo on rakennettu. Sonnisaarelle jotaa pengser. Kuvassa on myös Virransaari ja siihen myöhemmin liitetty pieni saari. Hollihaan rantaviiva on vielä suoristamatta ja tuleva puisto vailla käyttöä. KUVA Matti Poutvaara 10.9.1952, MV, Kansantieteen kuvakokoelmat.

Kauppaoppilaitos, Maunonkatu 2. KUVA Albin Aaltonen 1956-1959, PPM

Pyrinnön urheilutalo, ark. Uki Heikkinen. KUVA UL 1962

RAKENNETTU YMPÄRISTÖ, MAISEMA JA ARVOT

^ Kuusiluodon Merikatu

Kuusiluodon ja Hollihaan alue on toiminnoiltaan monimuotoinen ja historialtaan kerroksellinen kokonaisuus. Entinen sijainti kaupungin laidalla on muuttunut keskiseksi kaupungin kasvettua sen ympärillä. Kuitenkin alue jää jotenkin kätköön. Kauppatorilta alkava ja rantaa seuraileva kaunis kevyenliikenteen reitti oikeastaan päättyy Hollihakaan, jolloin läpikulkua alueella ei isommin synny.

Meritullin modernin rakennuskannan ja jyhkeiden koulurakennusten suojassa sijaitsevan Kuusiluodon pieni-piirteiset asuinkorttelit uinuvat omana rauhallisena saarekkeenaan. Puutaloidylli on säilyttänyt mittakaavansa ja luonteensa hyvin pommitusten tuhoista ja sotien jälkeisestä uudisrakentamisesta huolimatta. Historiallista todistusvoimaa alueella on yllin kyllin.

Vastakohtana Kuusiluodon rauhalle ja pienelle mitta-kaavalle tuo avara, liikettä ja energiaa tarjoava Hollihaan puisto. Oulun toiseksi suurimman puistoalueen mitta-va peruskorjaus valmistui 2017. Toiminnallinen puisto tarjoaa liikunnallisia ja urbaaneja aktiviteettejä kaiken

^^ Oulun Suomalainen Yhteislyseo, Victor Sucksdorff 1908.

^ Kauppaoppilaitos, Maunonkatu 2. Arkkitehti Martti Heikura 1957

< Sonnisaari Kuusiluodonrannalta kuvattuna.

^ Isolaatio, Joonas Mikola 2015. Muuttuva taideteos, jota saa maalata.

ikäisille. Keskusleikkipuisto haastaa niin skeittaajat, parkouristit kuin kuntoilijatkin liikkumaan monipuolisesti. Perinteikäs lasten liikennepuisto on tärkeä paikka liikennesääntöjen harjoitteluun. Viereinen Urheilutalo on tarjonnut tiloja sisäliikuntaan vuodesta 1962 lähtien. Joitain vuosia sitten uusitun puiston puut ovat vielä nuoria. Kun ne ovat varttuneet, puistoon tulee vehmautta.

Vesi on puistossa läsnä ja ulottuvilla. Virransaaren salmessa oleva satama luo selkeän yhteyden veden äärelle. Rommakonselkä pilkahtelee edustan saarten salmista. Sonnisaarelle on pääsy siltaa myöten, muut edustan saaret ovat luonnontilassa. Niille pääsee talvella jäätä pitkin.

Alueen tunnusomaisia maamerkkejä ovat Oulun Suomalainen Yhteislyseo sekä tyhjiillään oleva kauppaoppilaitoksen rakennus. Taustalla kohoavat tehdas sekä tehtaan työläisiä varten rakennettu Nuottalan korkea kerrostalo. Tehdas muistuttaa läsnäolostaan tuoksuillaan enää vain harvoin, mutta äänimaisema, valot ja tehtaalta nousevat höyryt muistuttavat suuren laitoksen läsnäolosta luoden Hollihaan puistoon persoonallista särmää.

SAUNARANTA

Englantilaisten tuhoisan vierailun 1854 jälkeen ryhdyttiin kiireesti perustamaan suomalaisia joukko-osastoja suuriruhtinaskunnan pelastamiseksi. Ouluun perustettiin Ruodullinen suomalainen tarkk' ampujapataljoona ja majoituskomitea selvittämään pataljoonan tarpeita.

Kuusiluotoon rakennettiin vuonna 1854 pataljoonan käyttöön sauna. Sauna on sittemmin hävinnyt, mutta kadun nimi Saunaranta on jäänyt.

(Kuusisaari-lehti 1/2002, Stig Raudasmaa: "Oulun varuskunnan historia")

^ Nuottalan talo ja tehdas taustoittavat Hollihaan puistoa etelässä. Alueelle istutettu puusto on vielä nuorta. Pienvenesatama on peruskorjattu vastikään.

> Puiston halki kulkeva kävelytie kumpuilee maisemoidussa puistossa.

v Tehtaan valot pääsevät pimeällä oikeuksiinsa. KUVA Jenni Jousi.

ALUEEN ARVOT

Kuusiluodon ja Hollihaan alue on kerroksellinen ja monipuolinen. Taustanaan sillä on tehdas, suisto ja monumentaalirakennukset. Maisemallisesti tärkeä on laaja kumpuileva puistoalue, jota reunustaa moni-ikäinen rakennuskanta sekä venesatama ja suisto saarineen. Arvokkainta rakennettua ympäristöä edustavat Kuusiluodon historialliset asuinkorttelit. Hollihaan puisto on luonteeltaan toiminnallinen ja se tarjoaa mahdollisuuden monipuoliseen harrastustoimintaan.

SUOSITUKSET JATKOON

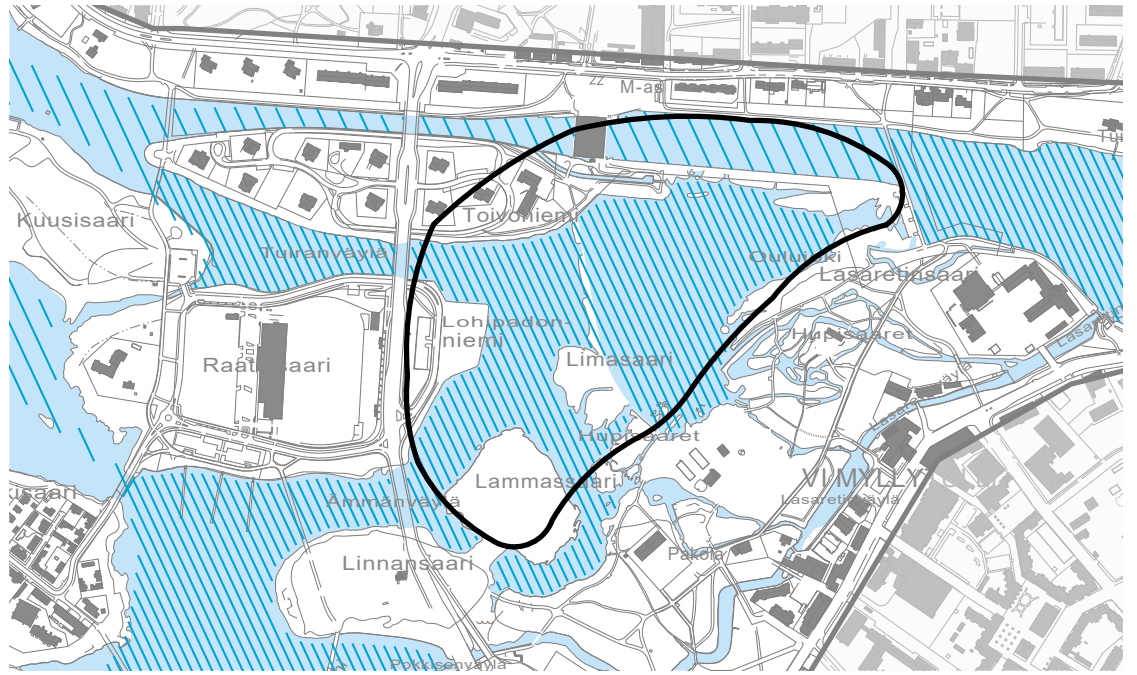
Hollihaan puisto on tärkeää säilyttää suiston puoleisilta osiltaan avoimena ja julkisena puistoalueena. Sonnisaaresta ja Virransaaresta voidaan kehittää virkistyskäyttöä palvelevat viheralueet osana Hollihaan puistoaluekokonaisuutta. Venesatama on tärkeä maisemallisesti ja toiminnallisesti. Kuusiluoto laajana kokonaisuutena on maakunnallisesti arvokasta rakennettua kulttuuriympäristöä, ja asemakaavojen suojelumerkinnyt tulisi päivittää alueen turvaamiseksi

v Suiston maisema ulottuu Hollihakaankin. Varsasaaren ja Virransaaren välistä Sonnisaaren puiden takaa pilkkottaa kaupunginteatteri. Taustalla Koskikeskus.

MERIKOSKI

Oulujärveltä alkunsa saavan Oulujoen koskista viimeinen ennen joen laskua suiston kautta Perämereen oli Merikoski. Tunnettua lohijokea myöten siirtyi tervaa ja tukkeja latvavesiltä saakka kaupunkiin kunhan ensin laskettiin viimeinenkin koski. Joen kautta eletty vuodenkierto toi elämään rytmiä ja kaupunkiin varallisuutta.

Merikosken ylittävä siltayhteys avattiin 1869, minkä jälkeen kaupungin keskustasta pääsi ympäri vuoden vaivatonta vastarannalle Tuiraan.

Merikoski myös oli kirjallisuudessa kuvattu ja tunnettu matkailukohte. Koski muovasi Oulun identiteettiä.

Voimalaitoksen rakentaminen Merikoskeen muutti ympäristöä rajusti. Koski hiljeni ja sen pohja paljastui. Nykyisellään Merikosken alue on kävelyreittien ympäröimä, näkymiltään ja luonteeltaan omalla tavallaan vaikuttava maisema- ja virkistysalue. Ohijuoksutusten aikaan voi aistia entisen kosken voiman.

< Merikosken maisemaa hallitsee lamellipadon betoni-muuri. Kesäisin koskiuomassa ylläpidetään vesipeilejä, joita elävöittävät lukuisat suihkulähteet.

v Talvinen näkymä Raatinsaaren Lohipadonniemeltä koskelle ja padoille. Uoman halkaisee kauneuspato.

ALUEEN HISTORIA

^ Ilmakuva vuodelta 1939, hetkeä ennen voimalaitostyömaan aloittamista. Koski alkoi Rautasillalta (oik.). Lasaretinsaaren kohdalla siitä erkanee sivu-uomia Hupisaarille. Lassinkallio kuohuu valkoisena Tuiran puolella jokea. Toivoniemi on vielä niemi ja siitä alkaa Merikosken ylittävät sillat. Ylimpänä kuvassa on Tuiranväylä, Raatinsaari, Ämmänväylä, Linnansaari, Pokkisenväylä ja Pokkitörmä.

^< Merikoski kuvattuna Tuomiokirkon tornista 1913. Koski on maisemassa leveä ja syväällä. Tuiran korkealla vastarannalla vas. erottuu Tuiran kansakoulu. Edustalla Ainolan huvila ja Ainolan lastentarha Hupisaarilla. PPM

< Merikoski Tuiran puolelta kohti Koskenniskaa ja Lasaretinsaarta, ennen vuotta 1935. PPM

Oulujoki ja Merikoski määrittivät oululaisuutta pitkään. Joki mahdollisti hyvät kulkuyhteydet sisämaahan rytmittäen elämän vuodenaikojen ja joen vesi-, jää- ja tulvatilanteen mukaan. Talvella kulku sujui jokea ylös hevosen vetämänä jäitä pitkin. Jäidenlähtö katkaisi yhteydet joksikin aikaa, mutta kevättulvat saivat isommatkin uitot ja kuljetukset vauhdilla alavirtaan. Keväinen kosken pauhu kuului keskikaupungille saakka.

Merikosken ylittävä siltayhteyden valmistuttua vuonna 1869 joen ja kosken ylittäminen helpottui. Sen jälkeen ylittäminen ei enää riippunut sääoloista eikä vuodenaajoista. Tuiran puoleinen ranta tuli lähemmäs kaupunkia.

Myös kalastus tahditti elämää Merikoskessa. Perämereltä Oulujokeen nousevat lohien ensimmäinen rankka nousu tapahtui Merikoskessa, jota ihminen hyödynsi kalastuksessa. Tulvavesien liikkeelle saama tukinuitto tuli saattaa valmiiksi ennen lohypadon lyöntiä koskeen.

Tervaveneiden pitkä matka Kainuusta Ouluun päättyi Merikosken laskuun ja sieltä Tervahoviin. Takaisin pääsi vain vastavirtaan. Tervaveneillä laskivat myös monet matkailijat. Oulujoki ja Merikoski olivat aikanaan kansainvälinen nähtävyys ja ihmettelynaihe. Koskenlaksu aidolla tervaveneellä oli suosittua hupia.

Jokavuotinen jäidenlähtö oli suuren yleisön keräävä tapahtuma, jota jännityksellä odotettiin. Keväinen ilmiö saattoi joskus aiheuttaa vakavaakin tuhoa. 2.5. 1889

I.K.Inhan 1890-luvulla Merikoskesta ottama valokuva. Taustalla Tuira, koskessa on lohিপatoja. Finna.

koski vyörytti jäämassat Ämmänväylän sillan alle, joka nousi pois paikoiltaan ja katkesi kahtia. Jäät saattoivat pautoutua niinkin, että tulvat nousivat kaupunkiin ja suiston saarille vieden mukanaan rantojen aittoja ja makasiineja.

1800-luvun loppupuolella kaukaa Kainuusta lähtenyt ja jokea laskeva tervasoutaja näki ensimmäiset merkit kaupungista, sen kivitaloista, kirkontornista ja tehtaiden piipuista juuri Merikosken kohdalla. Rautasillan jälkeen esiin tulivat lääninvankila, Lasaretti, möljä, Myllytullin piiput, Åströmin vesitorni, Tuomiokirkon torni, Tähtitorni sekä Merikosken sillat.

Oulujoen virta aloitti laskunsa Merikoskeen Koskenniskalta, nykyisen Rautasillan tienoilta. Kosken pohjoispuolen rannat Tuirassa olivat korkeat, törmän päällä oli taloja ja esikaupunkia mataline taloineen. Nykyisen patosillan kohdalla sijaitsivat Lassinkallion tyrskyisät kuohut. Rannan edustaa suoja siinä koskesta peratuista kivistä koottu valli. Koskenkuoma oli uurtunut maisemassa syväälle.

Kaupunginpuoleinen eteläranta oli matalampi. Rautasillan alapuolella Kosteperän jälkeen joen uoma leveni. Lasaretinsaaren kohdalta siitä haarautui sivu-uoma Lasaretinväylään ja Hupisaarten putaisiin. Joen puolella sijaitsi Lasaretinsaaren rantaa seuraileva pitkä vetomöljä. Raatinsaaren kohdalla joen pääuoman vuolaimmat vedet jakaantuivat Toivoniemen rajaamaan Tuiranväylään ja Lammassaaren ja Linnasaaren rajaa-

maan Ämmänväylään, joiden jälkeen koski rauhoittui suistoon. Poikkisenväylä Linnasaaren ja Pokkitörmän välillä oli rauhallisempi.

Höyryalusten aikana tervan kysyntä lopulta lakkasi ja tervasoutu päättyi. Ylikalastuksen myötä kalakanat vähenivät ja Raatin Lohipadonniemellä sijainnut Lohiyhtiön tukikohta lakkautettiin 1920-luvulla. Joen merkitys kulkumuotona väheni rautatien valmistuttua itään 1920-luvun loppuun mennessä. Tukinuitto jatkui vielä 1980-luvulle saakka. Suhde jokeen oli perustunut sen hyödyntämiseen, painopisteen muuttuessa joessa nähtiin energiantuotannon potentiaali.

Voimalaitoksen rakentaminen alkoi talvisodan kynnyksellä 1939. Joen vedet ohjattiin laskemaan Merikosken sijaan voimalaitoksen läpi Toivoniemen mantereesta erottamaan keinotekoiseen alakanavaan vuonna 1948. Kosken pohja paljastui ja kosken kuohut hiljenivät. Oulujoen ja Merikosken valjastaminen muutti koko Oulun identiteetin ja Oulujoen luonteen kerralla.

> Kivivaiden virtapaikkojen lisäksi koskessa oli Hupisaarten edustalla sokkeloisempia ja rauhallisempia paikkoja. Taustalla Ainolan lastentarha, Ainolan museo ja Åströmin vesitorni. 1930-luku. PPM

> Tervavene Merikoskessa. Kaupunki näkyy koskelle hyvin. Vasemmalla kirkontorni, oikealla Ämmänväylän silta ja tähtitorni. PPM

I.K.INHAN MERIKOSKI

Oulunjoki luo keväällä jääpeitteensä valtavalla voimalla. Ja kerran herättyään se kesän pitkän aaltoilee ja pauhaa, purkaa lauttoja ja täysii tervaveneitä, täyttää lohivadon antimillaan. Ja ainainen vaara, jolla se uhkaa niitä, jotka sillä liikkuvat, estää sitä tulemasta jokapäiväiseksi ja yhdentekeväksi. Koskella on omituinen lumouksensa. Päivän pitkän voit istua sen rannalla ja katsella. Kuohut, aallot eivät muuta paikkaansa, ja kuitenkin ovat ne yhä uudet. Kosken muoto on toiselta puolen kuin jähmettynyt, ja toiselta puolen se on taukoomatonta, rikasta elämää, jonka perille et koskaan pääse. Ei millään muulla Suomen kaupungilla ole kävelytieta, jota voisi verrata Merikosken yli vievään maantiehen siltoineen ja saarineen. Koko komeudessa leviää siinä eteesi kuohujen aavikko. Millä riemulla se täytti nuoren mieleni, kun ensi kerran saavuin Ouluun ja kevätiltana -yönä näiltä silloilta katselin sitä valon tummettua rannoilla männiköissä, mutta valuessa yhä runsaana kultana vaahdoille! Ylämaan kuormia matkasi pölyistä maantietä siltain poikki. Padoilta, joita parillaan rakennettiin, kuului pauketta ja ääniä, ja sataman puolella näkyi pitkiä tervaveneitä, tervakansaa ja vielä kaupunkilaisiakin toimissaan. Yhtä väsymättä kuin päivä kiersi rataansa, yhtä uupumatta Merikoski purki vapautuneita kuohujaan. Ja vaikka jo lopulta päivä hetkeksi väsähti, niin koski ei hervonnut hetkeksikään. Sinä iltana rakastuin minä Ouluun, ja rakkaus on kestänyt tähän päivään saakka.

"Vuoden 1906 Kansanvalistusseuran kalenterissa julkaistiin Inhan omakohtaisiin kokemuksiin perustuva kertomus Oulujoen laskusta"
www.finna.fi/Record/digi.121014

RAKENNETTU YMPÄRISTÖ, MAISEMA JA ARVOT

Merikosken vanha uoma on monelta suunnalta katsottuna piilossa. Näkymä Pokkitörmältä Merikoskelle kätkeytyy Lammassaaren puiden taa. Merikosken silloilla maisema on liikkeessä, sillä leveiden siltojen ylittäminen tapahtuu tavallisesti vauhdissa. Kaupungista pohjoiseen suunnatessa ensimmäinen näkymä vanhaan kosken uomaan aukeaa Lammassaaren jälkeen Ämmänväylän kohdalla. Sivupadon seinämä näkyy vielä Raatiin saapuessa, ja Tuiranväylän kohdalla maisema syvenee säännöstelypadolle saakka. Kaupungin puolella maisemaa rajaavat vehmaat Hupisaaret ja Limasaaret.

Tilallisesti koski rajautuu Lassinkallionsillan säännöstelypadon, sivupadon, Hupisaarten ja Merikosken siltojen väliin. Keskeltä sen jakaa kauneuspato kahdeksi vesipeiliksi. Padon yläpuoli on avointa maisemaa ja alapuolella maisematila jakaantuu Limasaarten ja Lammassaaren rajaamiin sokkeloisiin lahtiin ja uomiin sekä Merikosken siltoihin.

Merikosken entinen hurjuus paljastuu ohijuokсутusten aikaan. Kesäisin uomaa peittävät kauneuspatojen avulla pidetyt vesipeilit suihkulähteineen. Syksyisin ja keväisin koskiuoma on tyhjillään ja kivikkoinen kuumaisema on paljaana. Talvella koskenpohjan peittää lumi ja ohijuokсутusten heittelemät jäät. Satunnaisten ohijuokсутusten takia alueelle on pääsy kielletty.

Lähimmäs Merikoskea pääsee jalan. Korkealle asemoiduilta Tuiranväylän ja Ämmänväylän silloilta näkymä on toisenlainen kuin Lammassaaren, Raatin ja Toivoniemen rannoilta. Joen häkellyttävästä padotuskorkeudesta saa parhaiten käsityksen Lassinkallionsillalta eli Patosillalta. Sillan Tuiran puoleinen osa ylittää patoaltaan ja Hupisaarten puoleinen osa johtaa säännöstelypadon luukkujen ja ohjauskoppien ohi. Yläkanavan ja patoaltaan sekä kuivan koskenpohjan välinen korkeus on melkoinen. Säännöstelypadon ohijuokсутusten aikaan veden

^^ Merikoski Tuiranväylän sillalta. Taustalla säännöstelypadon luukut. Kauneuspato jakaa koskiuoman kahteen vesipeiliin, joiden suihkulähteet kuvaavat entisiä kosken kuohuja.

^ Lassinkallionsillalta eli arkisesti patosillalta havaitsee huiman 11 metrin padotuskorkeuden. Vasemmalla Hupisaarten puistoalue, Lammassaari sekä Raatinsaari urheilukentän valonheittimineen. Lamellipato johtaa Toivoniemelle. Oikealla voimalaitosrakennus.

< Merikoski on kuivana suuren osan vuotta. Tuolloin paljastuu kosken kalliainen ja kivikkoinen pohja. Kalatien portaat ja uoma johtaa voimalaitokselta maisemaa hallitsevan lamellipadon yläpuolelle. Kuvassa keskellä voimalaitosrakennus sekä Toivoniemen pistetalot.

Ohjuksutusten aikaan Merikosken kuohut pääsevät valoilleen säännöstelypadon luukkujen kautta.

voima ja virtaus on vaikuttava. Se antaa kalpean aavistuksen entisen kosken voimasta. Kovimpien ohjuksutusten aikaan vesi tulvii Hupisaarillekin. Kiikkusaarelta pääsee rantaan vesipeilin, sivupadon ja Toivoniemen pistetalojen taustoittamien suihkulähteiden äärelle. Talven tullen alueelle laskeutuvaa pimeyttä valaisevat sivupadon valotaideteos ja suihkulähteiden valot.

Kevyen liikenteen käytössä olevan Patosillan kupeessa Hupisaarten puolella on vuonna 2003 valmistuneen Merikosken kalatien puomainen, puistoon veden ääntä ja liikettä tuova osuus. Vaelluskalojen jokeen nousua varten rakennettu 750 metriä pitkä kalaporras alkaa voimalaitoksen viereisestä entisestä nippu-uittokanavasta, josta kalat aloittavat 64 portaaseen jaetun ja yhteensä 11 metrin korkuisen nousun. Kanavasta reitti jatkuu entiseen koskiuomaan ruopattuun nousu-uraan. Loppunousu tapahtuu Hupisaarten puistoon maisemoidussa portaikossa. Viime vuosina nousukalojen määrä on ollut kasvussa.

ALUEEN ARVOT

Merikosken alue on merkittävä osa oululaista identiteettiä, ja omaa vahvan historiallisen merkityksen. Joen patoaminen on aiheuttanut ristiriitaisen suhteen rosoiseen maisemaan, jota hallitsee lamellipato ja ajoittain paljastuva kosken pohja. Alvar Aallon Koskikeskussuunnitelma on osin toteutunut tässä ympäristössä. Lammassaaren, Limasaaren ja Hupisaarten rannat ovat luonnontilaisia. Vesipeilit suihkulähteineen ovat maisemallisesti erittäin tärkeät. Alue on valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

SUOSITUKSET JATKOON

Alueen virkistyskäyttöä kehitettäessä tulee huomioida alueen maisemalliset arvot, kulttuurihistoria sekä turvallisuusnäkökohdat, erityisesti patoturvallisuus. Lammassaarta voisi kehittää pienimuotoisena yhteisöjen kokoontumis- ja tapahtumapaikkana. Raatin itäkärjen Lohipadonniemeen voisi kehittää Merikosken historiaa esittelevän ulkoilmanäyttelyn, mikä antaisi ymmärrystä maiseman tulkintaan. Rantareittien kohentaminen ja harkittu näkymien avaaminen loisi paremman kontaktin maisemaan. Vesipeilit tulisi pyrkiä säilyttämään.

^Kiikkusaaren rannalta pääsee vesipeilin äärelle. Suihkulähteiden taustalla Toivoniemen pistetalot.

> ^ Lamellipatoa koristaa Ari Tiilikaisen m³s -valotaideteos.

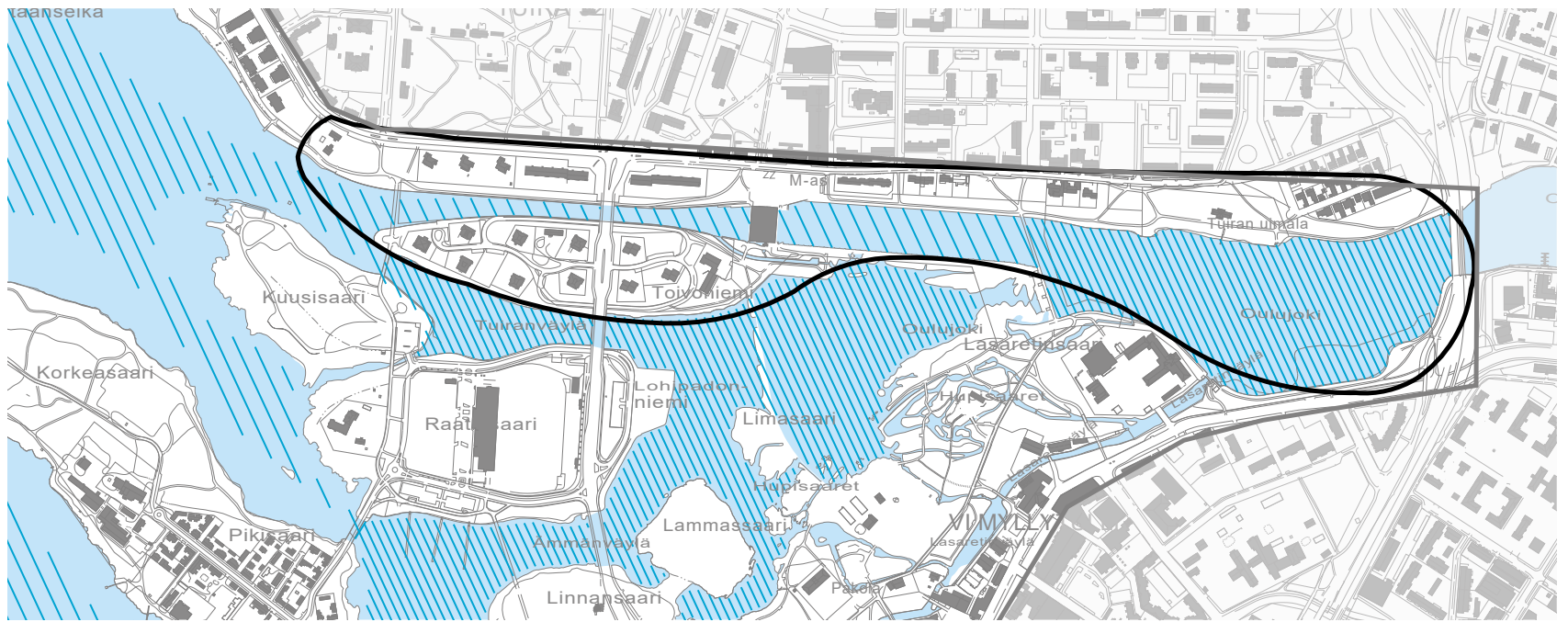
> Kalatie tuo veden liikettä ja ääntä Lasaretinsaarelle.

v Kauneuspato johtaa Kiikkusaarelta Toivoniemeen.

v> Hupisaarilla aikoinaan kosken rannalle rakennettu vanha kivistä ladottu vetomöljä on edelleen tallella. Taustalla häämöttää Tuomiokirkon torni.

VOIMALAITOS

Merikosken voimalaitoksen rakentaminen muutti merkittävästi Oulun maisemaa ja luonnetta. Koskitietä seuraileva voimalaitoksen alue onkin teollista kulttuuriympäristöä, josta maisema-arkkitehtuurin keinoin on muodostettu viihtyisä virkistys- ja maisema-alue. Sille tunnusomaista ovat eriluonteiset vesipeilit, voimalaitosrakenteet, puistot, avarat maisemat sekä Toivoniemen pistetalot. Asemakaavan alueelle laati arkkitehti Alvar Aalto.

Tuiran puoleisella rannalla voimalaitosympäristö jakaantuu Koskitietä seuraten vesiaiheittain kolmeen eriluonteiseen osaan. Yläjuoksulla Oulujoki laskee entiseltä Koskenniskalta Rautasillan ali leveään suvantoon. Täältä vesi virtaa Lassinkallionsillan ali voimalaitokselle 11 metrin korkeuteen nostettuun patoaltaan kautta. Voimalaitokselta vesi purkautuu Alakanavan kautta suistoon.

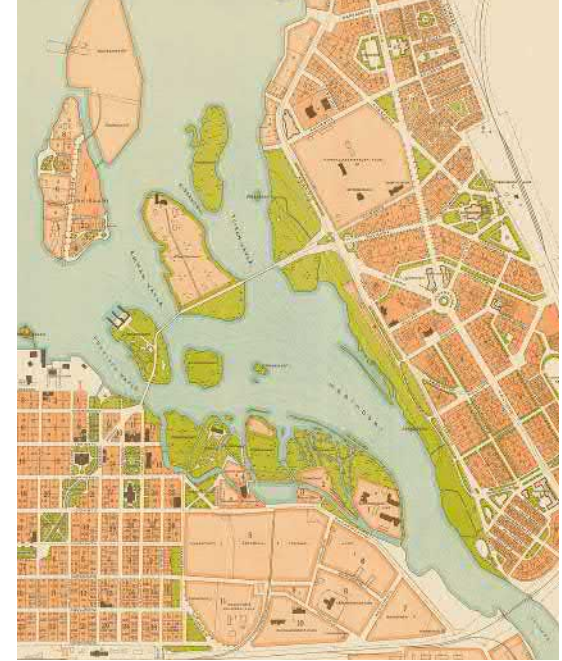
Virkistysalueena suosittu ympäristö on tunnettua oululaista maisemaa.

< Kaarevan Rautasillan alapuolella joki tyyntyy suvantoon. Lassinkallionsillan kohdalla joen virtausta säännöstellään ohjuuksutuksin. Vesi purkautuu Alakanavaan voimalaitoksen kautta. Alakanava on erottanut Toivoniemen saareksi. Toivoniemen ja Koskitien pistetalot ovat tärkeä ja tunnistettava osa suiston maisemaa.

v Vaikka yläkanavan vesipeili on tyyni, sen virtaus kohti voimalaitosta on voimakas. Patoallas on korkealla, kaupungin silhuetti jää matalalle.

ALUEEN HISTORIA

Vuoden 1947 ilmakuvassa voimalaitoksen rakennustyöt ovat jo pitkällä. Joki virtaa säännöstelypadon läpi. Ylä- ja alakanavat ovat vielä kuivina. Toivoniemi on muuttunut saareksi. Alakanavan silta on valmis. Vanhat sillat ja tielinjaus ovat vielä käytössä, Tuirinväylän uutta siltaa rakennetaan.

^> Oulun asemakaavakartta 1940. Kartassa on merkitty vuonna 1914 asemakaavassa piirretty kanava. Toivoniemen erottaa mantereesta pieni pudas, niemen itäpuolella on pieni, sittemmin Toivoniemeen liitetty Pökkösaari.

v Strömbergin kilpailuehdotuksen laveeraus Merikosken voimalaitoksen julkisivuista. Suunnitelma vastaa pitkälti toteutusta.

> Alakanava tyhjänä. KUVA UL

>> Menneisyys ja tulevaisuus kohtaavat Pentti Koiviston Koskikeskus -maalauksessa 1955. Tuirán mökkien taustalle on kuvattu voimalaitos, tehdas ja Toivoniemen kerrostalot.

Pentti Koivisto, Koskikeskus 1955. Oulun taidemuseon kokoelmat.

Oulun kaupunki perusti ensimmäisen sähköä höyryvoimalla tuottavan laitoksen Kiikelinsaarelle vuonna 1889. Voimalaitos tuotti sähköä 20-50 katulampun valaisemiseen. Pian kävi ilmeiseksi, että sähköntuotanto ei riitä, joten Hupisaarille, Lasaretinväylään rakennettiin vuonna 1903 Myllytullin voimalaitos, joka tuotti sähköä vedestä ja höyrystä. Kapasiteetti loppui pian tästäkin laitoksesta, kun sähkön käyttö ja kysyntä kasvoi.

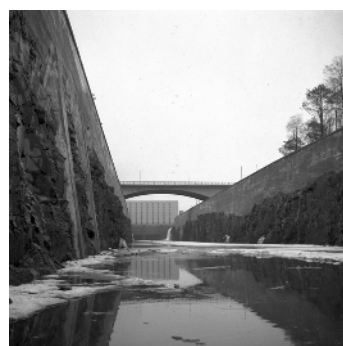
Ajatus Oulujoen ja Merikosken hyödyntämisestä energiantuotantoon oli ollut vireillä jo 1900-luvun alusta lähtien. Voimalaitoksen ja alakanavan varaus nykyiselle paikalleen osoitettiin vuonna 1914 laaditussa Tuirán asemakaavassa. Vuoden 1939 vesilaki mahdollisti joen patoamisen. Päätös voimalaitoksen rakentamisesta Merikosken tehtiin kaupunginvaltuustossa 1.8.1939, talvisodan sytyttyä voimalaitostyömaa oli jo käynnissä.

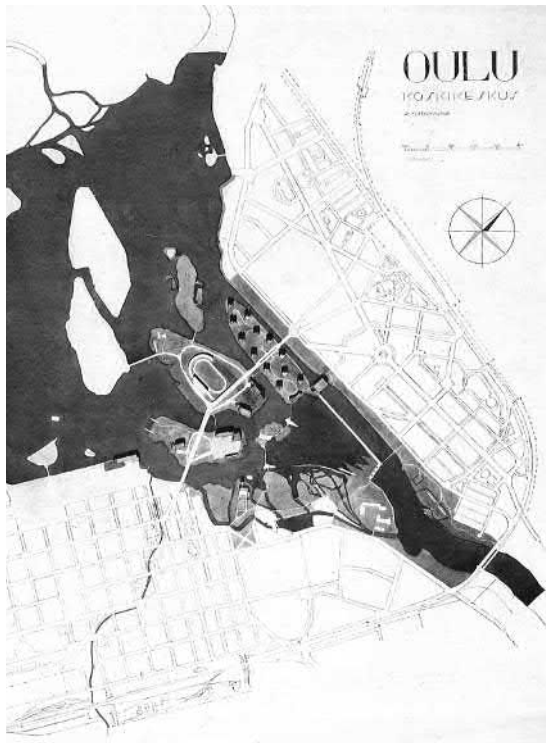
Sota-ajasta sekä työväen ja rakennusmateriaalin puut-

teesta huolimatta rakennustöitä jatkettiin sitkeästi. Voimalaitoksen ensimmäinen generaattori saatiin käyntiin 1948, yhdeksän vuotta rakennustöiden aloittamisen jälkeen. Kokonaisuudessaan voimalaitos valmistui 1954.

Voimalaitos rakennettiin Merikosken Tuirán puoleiselle rannalle siten, että yläjuoksu padottiin ja ohjattiin pitkän, joenmyötäisen sivu- tai lamellipadon rajaamaan yläkanavaan kosken ohi. Vesi purkautui voimalaitoksen turbiinien läpi kalliioon louhittuun pitkään alakanavaan ja siitä Hartaanselälle muuttaen Toivoniemen saareksi.

Alakanavan rakentamisesta aiheutuivat massiiviset maansiirtotyöt. Töiden ollessa meneillään huomattiin, että maamassojen sijoittamisesta oli koitumassa ongelma. Tämän ratkaisemiseksi kaupunki järjesti vuonna 1942 suunnittelukilpailun, jossa tehtävänä oli suunnitella Merikosken voimalaitoksen julkisivut, esittää ratkaisu maa-ainesten sijoittamiseen sekä alueen silta- ja liiken-

nejärjestelyiden ratkaiseminen, sillä huonokuntoiset sillat tulitisiin uusimaan. Alueelle toivottiin sijoitettavan mm. julkisia rakennuksia, kansanpuisto, urheilukenttä ja uimaranta. Pitkä lamellipato ja säännöstelypato oli suunniteltu ja osin jo toteutettu kaupungin toimesta.

Kilpailun tulosten perusteella voimalaitoksen julkisivut päätettiin toteuttaa arkkitehti Bertel Strömmerin esittämien luonnosten mukaisesti. Arkkitehti Alvar Aalto ymmärsi laajemmin voimalaitoksen aiheuttaman muutoksen vaikutukset maisemaan ja kaupungin identiteettiin, mutta näki myös mahdollisuudet, jotka asetelmasta tarjoutuivat. Maisemassa varsinainen voimalaitosrakennus oli pieni, ja Aallon ehdotus olikin kilpailutehtävää suurempi. Hän visioi alueesta Venetsiaan ja Pariisiin verrattavan Suur-Oulun tulevan keskuksen, joka järjestäytyy Merikosken tilalle muodostettujen vesipeilien ympärille liittäen vanhan kaupungin ja Tuiran kiinteämmin toisiinsa. Suunnitelmaa hän kutsui Koskikeskukseksi.

Tuomaristo oli vaikuttunut ja Aalto sai toimeksiannonseen laatia alueen järjestelyt sekä Koskikeskuksen asemakaava. Toteutus eteni pitkälti suunnitelman mukaisesti. Käytännössä vain Lammassaaren ja Raatinsaaren kosken keskustaa kohdistuvat julkiset rakennukset Merikosken puolella jäivät toteutumatta.

< Alvar Aallon kilpailuehdotus Koskikeskuksen alueesta on pääpiirteissään toteutunut. ARK 1943 1-2.

^Koskikeskusta kuvaava pienoismalliin on esitetty Toivoniemelle ja Koskitielle sijoitettavien rakennusten massoitelu. Uuno Laukka, PPM.

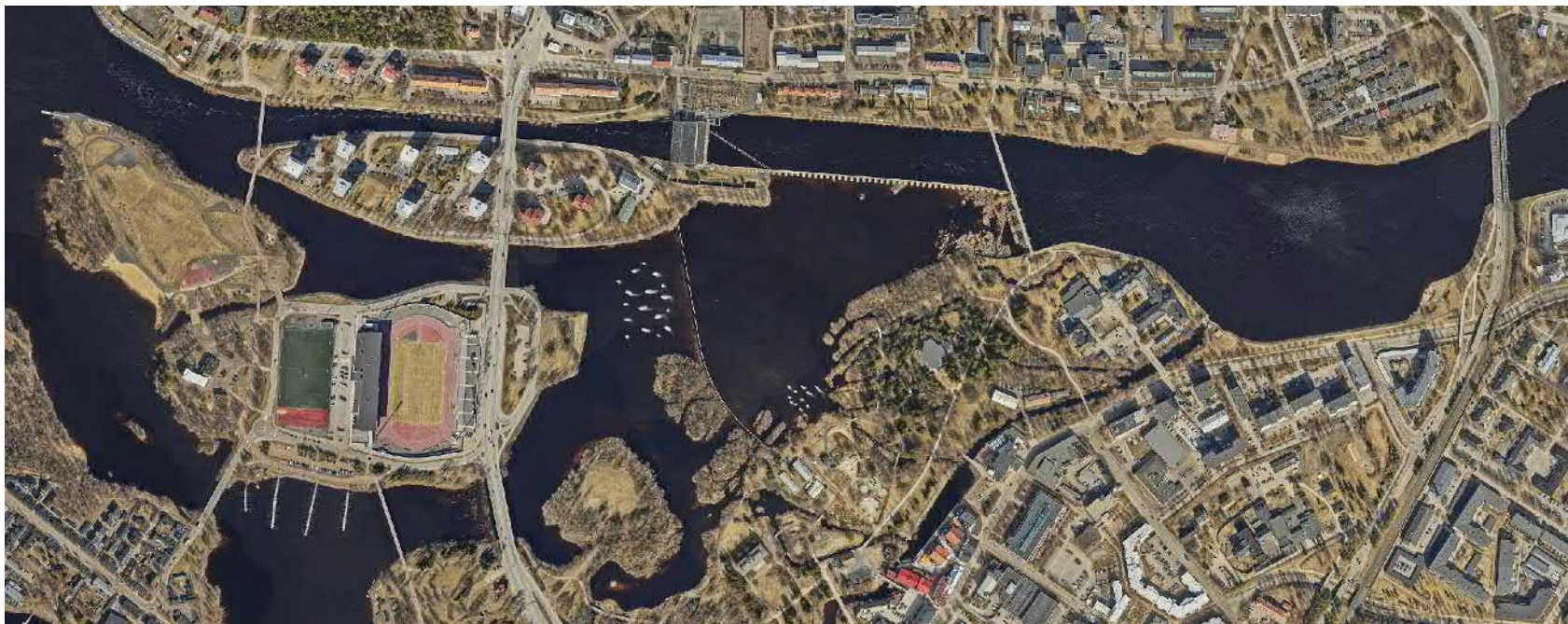
<< Toivoniemen rakennuksia, taustalla voimalaitos. KUVU UL

< Tuiran uimarannalla riittää vilskettä. KUVU Teuvo Kanerva 1966. MV Historian kuvakokoelma.

v Vuonna 1964 otetussa ilmakuvassa Koskitie ja Toivoniemen rakennukset ovat valmiita. Puusto on vielä nuorta. Kanavissa on uittoon liittyviä puomeja. KUVU Suomen Ilmakuva Oy.

RAKENNETTU YMPÄRISTÖ, MAISEMA JA ARVOT

Voimalaitoksen rakentaminen Merikoskeen on ollut nykypäivästä tarkastellen valtava ponnistus ja vaatinut aikanaan rohkeaa päätöksentekoa. Isot maansiirtotyöt, joen uoman siirto kanavaan ja veden patoaminen ovat vaikuttaneet maisemaan ja rakennettuun ympäristöön merkittävästi. Teollisesta kulttuuriympäristöstä on kuitenkin laadukkaalla suunnittelulla ja toteutuksella saatu merkittävä ja Oululle tunnusomainen maisema. Merikoksen voimalaitos on osa Oulujoen voimalaitosten kokonaisuutta.

Voimalaitoksen toimintaan liittyvät vesialueet jakaantuvat erilaisten siltojen ja rakenteiden jakamana kolmeen eriluonteiseen vesiaiheeseen. Yläjuoksulla joki laskee Rautasillan alta laajaan suvantoon, jota etelässä rajaa korkea patovalli ja pohjoisessa Tuiran ranta. Vesipeilille aukeaa pitkät näkymät Rautasillalta sekä Lassinkallionsillalta. Tuiran puoleisella rannalla on suosittu uimaranta viheralueineen. Vastarannalle, patovalin taa, jäävät Lasaretin sekä Kosteperän rakennukset. Rautasillan kupeeseen maamerkikiksi vastikään nossut tornitalo on alkanut hallita maisemaa. Altaasta vesi virtaa hitaasti kohti Lassinkallionsillan eli tutummin Patosillan ali Yläkanavaan.

Lassinkallionsilta jakaantuu rakenteellisesti kahteen osaan. Sen Hupisaarten puoleinen osa on pato, jonka avulla joen veden korkeutta säännöstellään päästämällä vettä patoluukuista entiseen Merikoskeen. Tuiran puolella on Patosillan siltaosuus, jonka alta vesi virtaa voimalaitokselle johtavaan pitkän lamellipadon rajaamaan

kanavaan. Kapeassa kanavassa virtaus on voimakas, ja turvallisuussyistä sinne ei ole menemistä. Kanavan puistomaiselta pohjoisrannalta näkyy keskustaan Tuomiokirkon tornille saakka. Kanavan päätteenä on voimalaitos ja sähköjärjestelykenttä.

Voimalaitoksen läpi virtaavat vesimassat purkautuvat 11 metriä alempana sijaitsevaan Alakanavaan. Tilallisesti Alakanavan ympäristö on mielenkiintoinen. Kanava on maastossa syvällä, vettä rajaavat korkeat betoniset seinämät. Kävelyreitti voimalaitokselta laskeutuu rantaan, jossa maisemaa rajaavat Toivoniemen ja Tuiran korkeat penkereet sekä kanavan päätteenä oleva voimalaitosrakennus. Lehtipuut kaareutuvat aidatun kanavan ylle, jossa veden virtaus on kova. Toivoniemen ja Koskitien pistetalot korostavat maiseman korkeuseroja. Reitti jatkuu Alakanavan sillan ali kohti kävelysillan ja Kuusisaaren takana avautuvaa Hartaanselkää.

Alakanavan rakentaminen on muuttanut Toivoniemen saareksi. Saarta on laajennettu ja korotettu merkittävästi kanavatyömaalta nostetuilla massoilla. Toivoniemen tornitalot näkyvät suistomaisemassa monelta suunnalta ja ovatkin osa tunnusomaista oululaista maisemaa. Toivoniemen asemakaava on Alvar Aallon käsialaa. Rakennukset on toteutettu eri arkkitehtien suunnittelemina, kuitenkin lyhyen ajan sisällä. Kokonaisuuteen kuuluvat myös joen ja Koskitien väliin jäävät rakennukset, joista osa muodostaa porttiaheen silloille pohjoisesta saavuttaessa. Joen poikki kulkevien Merikoksen siltojen linjaus liikennejärjestelyineen ovat osa Aallon

Koskikeskuksen suunnitelmaa, kuten myös rantoja kiertävät, kaikille yhteiset rantapromenadit. Kuten Aalto kilpailuehdotuksessaankin totesi, on voimalaitos rakennuksena jäänyt pieneksi osaksi maisemaa.

Rakennettuna ympäristönä voimalaitoksen alue edustaa tyylikästä ja vähäeleistä modernismia. Se on ehyt ja kerralla rakennettu ja edustava kokonaisuus. Valmistuttuaan voimalaitos oli modernin ja edistyneen kaupungin merkki. Laitoksen tuottama sähkö mahdollisti suurten teollisuuslaitosten kasvattamisen ja perustamisen Ouluun, mikä mahdollisti kaupungin vaurastumisen.

Patosillan ja Rautasillan välisellä Tuiran pohjoisrannalla on vireillä asemakaavanmuutos, joka tähtää Tuiran uimarannan ja puistoalueen kehittämiseen. Suosittu uimaranta tulee päivittymään tämän päivän vaatimuksiin.

MERIKOSKEN VOIMALAITOS

Rakennuttaja Oulun kaupunki

Voimalaitosrakennuksen suunnitteli arkkitehti Bertel Strömmer

Rakentaminen alkoi 1939. Ensimmäinen kone kytkettiin verkkoon vuonna 1948, toinen kone vuonna 1950, kolmas vuonna 1954

Padotuskorkeus nostettiin 11 metriin vuonna 1997

Sähköteho 40 megawattia

ALUEEN ARVOT

Voimalaitoksen alue on valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä. Alun perin energiantuotantoon rakennettua aluetta on hyödynnetty maisematekijänä, jonka keskiössä on veden virtausta määrittelevä voimalaitos patoineen. Vesielementit vaihtelevat luonteeltaan korkealle padotun suvannon laajasta vesipeleistä alakanavan alhaalla kulkeviin pyörteisiin. Toivoniemen ja alakanavan vastarannan pistetalot sekä lamellitalot ovat ikoninen osa oululais-ta suistomaisemaa ja toteutuneimpia osia Alvar Aallon Koskikeskus-suunnitelmasta. Rantoja kiertävät kaikille avoimet virkistysreitit ovat tärkeä osa kokonaisuutta.

SUOSITUKSET JATKOON

Toivoniemi on valmis ja ehyt kokonaisuus. Vesipeilit ja rantojen ominaispiirteet tulee säilyttää. Lisärakentaminen alueelle ei ole suotavaa. Alueen ominaispiirteitä voisi korostaa kevyin keinoin, esim. valotaiteen avulla. Suistoa ympäröivät virkistysreitit ovat erittäin tärkeitä, ja niiden säilyttäminen ja parantaminen tulee olla keskeisenä tavoitteena.

^ Korkeat pistetalot ja alakanavan syvällä virtaava vesi luovat kontrastisen maiseman.

^> Voimalaitoksen vesipeilejä kiertävät reitit ovat ulkoilijoiden suosiossa.

> Tornitalo on noussut hallitsemaan suvannon maisemaa. Rautasilta rajaa jokimaisemaa ylävirtaan. Uimaranta, saunalautta ja matonpesupaikka ovat suosittuja ajanviettopaikkoja.

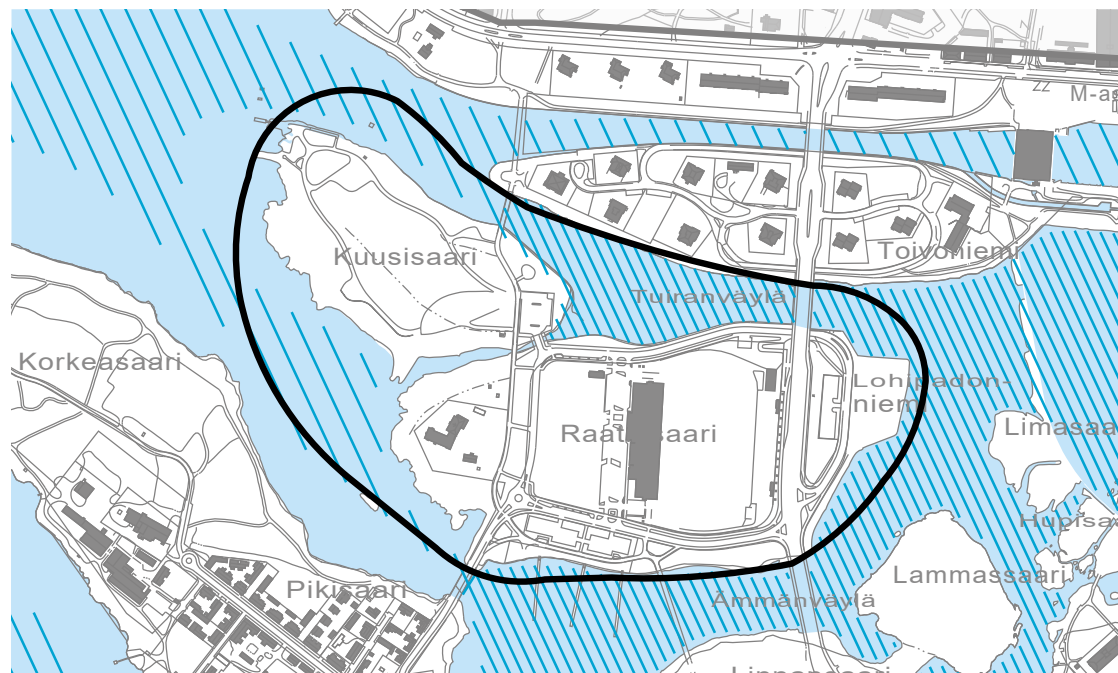
v 11 metrin padotuskorkeuteen nostettu joki virtaa Lassinkallionsillan jakaman altaan ja yläkanavan kautta voimalaitokselle. Lasaretti (vas.) on jäänyt patovallin taa. Tuiran puoleisella rannalla on uimaranta sekä suosittu saunalautta. Voimalaitoksen taustalla Toivoniemi ja Koskitien varren pistetalot muodostavat Oulun silhuetissa tunnusomaisen kokonaisuuden. Lassinkallionsiltaa pitkin kulkee vilkas kevyen liikenteen reitti. Sillalta tarjoutuvat näkymät moneen suuntaan.

< Kuusisaaren Hartaanselkää kohti kurottuva niemi on erilaisten vesipeilien ympäröimä. Sen kärki on kalastajien suosiossa. Keskeltä avoin saari mahdollistaa monenlaiset yleisötapahtumat.

v Raatinsaaren tunnistaa maisemassa korkeista valonheitinpylväistään ja uimahalli-katsomo-rakennuksestaan. Saarelle johtaa useita siltoja. Taustalla Toivoniemen pistetalot.

RAATTI - KUUSISAARI

Merikosken silloilta Raatinsaaren saattaa autolla ajaessa ohittaa nopeasti, mutta saarelle mentäessä Raatinsaari yhdessä Kuusisaaren kanssa osoittautuvatkin laajaksi, monipuoliseksi ja suiston erilaisten vesipeilien ympäröimäksi saaripariksi. Kapean ja matalan Kissakosken toisistaan erottamat saaret ovat osa kävelysiltojen yhdistämää saarten helminauhaa sekä kävelymatkan päässä keskustasta oleva suurten yleisötapahtumien paikka.

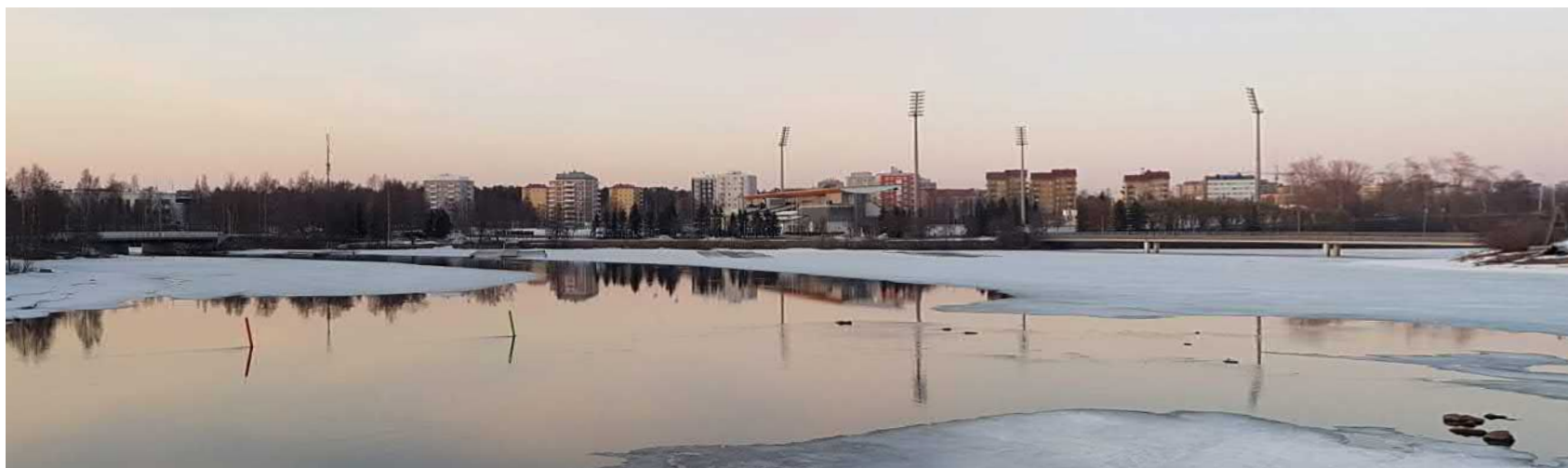
Raatissa korostuu urheilu ja liikunta. Uimahalli, urheilukenttä katsomoineen sekä palloilukenttä ovat toiminnan paikkoja. Kaupungin puoleisella rannalla sijaitsee vene-

satama saaren länsipään edustaessa historiallisempaa kerrostumaa. Itäpään Lohipadonniemi jää Merikosken puolelle, liikenneväylän taa.

Kuusisaari on luonteeltaan avara ja puistomainen. Sen rannoilta pääsee lähestymään vettä eri tavoin; luonnonrannalta, uimarannalta, kalastuslaitureilta ja veneellä.

Isossa maisemassa saaret sulautuvat toisiinsa. Kuusisaari on matala, mutta Raatti näkyy maisemassa kauas. Urheilukentän korkeat valonheitinpylväät merkitsevät sen paikkaa. Pimeällä valot hohtavat etäälle.

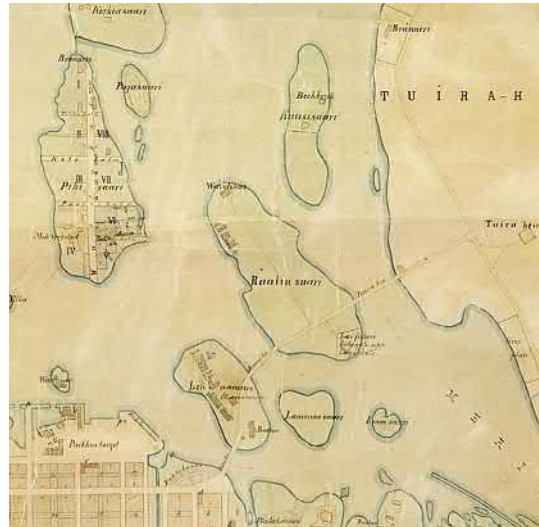
Ennen voimalaitoksen rakentamista Raatinsaaren Lohipadonniemi jakoi Merikoskesta virtaavan veden Tuiran- ja Ämmänväylään. Merikosken voimalaitoksen ohjjuoksutusten aikaan voi vain aavistaa millaiset vesivirrat Raattia ovat aikoinaan huuhtoneet. Toivoniemen, Raatin ja Kuusisaaren rajaama Tuiranväylä muodostaa nykyisin seesteisen vesipeilin.

ALUEEN HISTORIA

Raati ja Kuusisaari 1898 Tuomiokirkon tornista otetussa kuvassa. Edustalla Linnansaari Tähtitorneineen jonka vierestä johtaa rautasilta Raatinsaarelle. Vasemmalla, saaren länsipäässä on Lohipadonniemen rakennuksia, saaren keskiosa on vielä pensaikkoineen ja matala. Taustalla erottuu Kuusisaari, jonka takana aukeaa Hartaanselkä taustanaan Hietasaari ja redillä olevat alukset mastoineen. Raatinsaaren itäpäässä näkyy Lohipadonniemi makasiineineen. Pohjoisesta Raattiin johtaa sillat Ämmänväylän ja Tuiranväylän yli. Kuvaote PPM.

Raatinsaari on muotoutunut Vasikkasaaren, Halkosaaren ja Raatinsaaren yhdistyessä viimeistään 1800-luvun aikana. Nimensä Raati on todennäköisesti saanut kaupungin luottamushenkilöille, pormestarille ja raatimiehille myöntämistä kalastusoikeuksista saareen.

Raati oli kirjaimellisesti vedenjakaja, sillä Merikosken kaksi vuolasta pääuomaa virtasivat sen molemmin puolin. Tuiranväylää laskettiin Hartaanselän kautta Toppilan satamaan ja Tervahoviin, ja Ämmänväylää pitkin kauputorin rantaan. Kissakosken uoman erottama Kuusisaari reunusti Tuiranväylää.

Ennen Merikosken ylittävien siltojen valmistumista kaupunkirakenteen ulkopuolella sijaitsevien saarten käyttö painottui pienteollisuuteen, uittoon, varastointiin ja lohennyntiin. Raatin Lohipadonniemenä tunnetussa itä-

<^ Raatinsaari on muodostunut Vasikkasaaresta, Halkosaaresta ja Raatinsaaresta. Gyldenin kaupunkikartta 1839.

^ Merikosken ylittävät sillat ovat valmistuneet. Raatinsaaren länsipäässä sijaitsee ravintola ja sinne johtaa tie. Rannassa on makasiineja. Lohipadonniemellä on Lohiyhtiön tukikohita. Kuusisaaren länsipäässä on pikitehdas. 1889 G.Wilh.Liljeblad, karttaote.

< Ilmakuva 1936. Raatinsaaren Lohipadonniemi (kuvassa vasemmalla) on puistona. Siltoja yhdistävältä tieltä erkanee oma tie saaren länsipäähän suojeluskunnan käytössä olevalle ravintolarakennukselle. Pukkisilta johtaa Kissakosken uoman yli Kuusisaarelle. PPM

kärjessä oli lohivatoyhtiön tukikohta, jonka aitoissa ja makasiineissa säilytettiin vuosittain Merikoskeen lyötävien lohivatojen rakennustarpeita, käsiteltiin saalis ja varastoitui se niemellä sijainneeseen lohikellariin. Keskeltä kostean ja matalan saaren muut aitat ja makasiinit keskittyivät sen korkeammille kohdille. Vielä 1900-luvun alkupuolella jäänlähdön aiheuttamat tulvat saattoivat ohjautua Raatinsaaren matalimpien paikkojen yli.

Tuiran länsirantaa vastapäätä olevalla Kuusisaarella on toiminut monenlaisia laitoksia, kuten olutpanimo, tulitikku-, huonekalu- sekä ruumisarkkutehdas. Pisimpään saarella toimi 1700-luvulta 1900-luvulle saakka pikiruukki.

Merikosken ylittävät sillat valmistuivat vuoteen 1869 mennessä. Raatinsaaren luonne muuttui, sillä sinne oli siltoja pitkin helppo päästä säästä ja vuodenaikasta riippumatta ympäri vuoden. Vuonna 1873 saarelle valmistuikin Hotel du Raatti, näköalaravintola jossa järjestettiin konsertteja, oli mahdollisuus pelata biljardia ja jonka vieressä oli myös keilarata. Ravintolan ajauduttua konkurssiin 1916 rakennuksen lunasti kaupunki. Ensimmäisen maailmansodan aikoihin saaren itäpäähän asettui venäläisten merivartioasema asuinparakkeineen. Sisällissodan aikana valkoiset perustivat tänne vankileirin. Leirin muistoksi saarella paljastettiin vuonna 1988 Raatin punavankileirin muistomerkki (kuvanveistäjä Jouko Toiviainen).

Vuonna 1919 Raatin entinen ravintolarakennus alueeseen siirtyi suojeluskunnalle, joka laajensi rakennusta kivisellä lisäsalla vuonna 1934. Vuonna 1944 suojeluskunnat lakkautettiin ja Raatissa sijainneet suojeluskunnan rakennukset luovutettiin tuomiokirkkoseurakunnalle. Ehtona oli, että omaisuutta käytetään ONMKY:n tukemiseen.

TURKANSAAREN KIRKKO

Turkansaaren vilkkaalle markkinapaikalle valmistui rukoushuone 1694. Markkinoden pito päättyi 1700-luvulla jolloin rakennus jäi pitkäksi aikaa tyhjilleen. Lopulta rakennus purettiin ja myytiin Ouluun, missä se pystytettiin Lohipadonniemelle Raatinsaaren patopuiden säilytyspaikaksi.

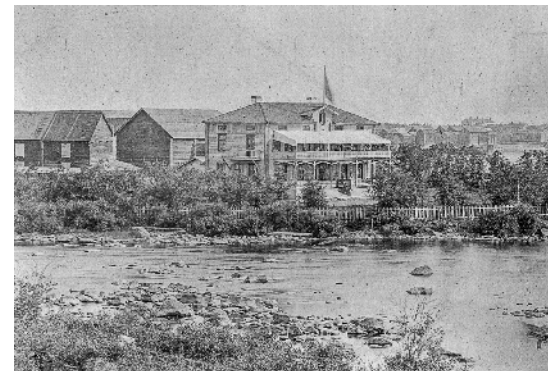
Oulujokelainen Östen Elfving löysi varastona olleen rakennuksen Raatista 1922, osti ja siirsi takaisin Turkansaaren entiselle paikalleen. Kirkoksi muutettu rukoushuone on ensimmäinen Turkansaarelle 1925 perustettua ulkomuseota varten siirretty rakennus.

Raatin itäpäässä Lohipadonniemellä toiminut Oulujoen lohivyhtiö lakkautettiin vuonna 1920. Alue kaunistettiin Merikoskea kohti avautuvaksi näköalapuistoksi.

Merikosken voimalaitoksen rakentaminen muokkasi Raatinsaarta voimakkaasti. Saarta korotettiin ja sen rantoja täytettiin ja muotoiltiin voimalaitoksen alakanavasta ylijääville maamassoilla Alvar Aallon Koskikeskussuunnitelman periaatteiden ja asemakaavan mukaisesti. Suunnitelmassa Raatin keskiosaan sijoitettiin urheilukenttä katsomoinen ja rantaan venesatama. Lisäksi liikenteelliset periaatteet syntyivät. Kuusisaarelle sijoittui kansanpuisto ja siltayhteys Kiskakosken uoman yli. Suurin Raatin luonteeseen vaikuttava muutos oli Merikosken vesien ohjaaminen voimalaitoksen alakanavaan. Aalto korvasi suunnitelmassaan väylät ja koskimaisen vesipeileillä ja suihkulähteillä.

Raatin stadion otettiin käyttöön 1953 ja katsomonaikin toimiva uimahalli avattiin 1959. Toivoniemellä sijainneesta tanssipaviljongista luovuttiin ja uusi nousi Kuusisaaren vuonna 1956. Ensimmäiset Kuusrock -festivaalit järjestettiin vuonna 1973.

1980-luvulla rakennetut Tervaporvarin sillat loivat uuden suistoa kiertävän kevyenliikenteen yhteyden saarten ja mantereen välille.

Hôtel du Raatti. Ravintolan terassi suuntautui kohti Hartaanselkää. Taustalla makasiineja. PPM.

Raatin uimahalli ja stadion, taustalla Toivoniemi. KUVA Albin Aaltonen 1960-luku. PPM

< Raatin stadionin avajaisottelua mainostettiin sanomalehti Kalevassa 2.7.1953

v Ilmakuva vuodelta 1965. Voimalaitos on toiminnassa, Tuiranväylä ja Ämmänväylä ovat tyntyneet. Toivoniemi ja Raatin Lohipadonniemi on rakennettu. Raatinsaarella on urheilukenttä ja uimahalli. Pikisaarelle johtaa silta.

Kuusisaarella on mutterinmuotoinen tanssipaviljonki ja uimaranta.

RAKENNETTU YMPÄRISTÖ, MAISEMA JA ARVOT

Raateensaari jakaantuu ajoliikenneväylien rajaamana toiminnallisesti periaatteessa neljään osaan. Saaren länsipäässä sijaitseva Ynnin kiinteistö on ympäristöltään puistomainen ja historiallinen. Saaren keskiosassa on pyhitetty monipuolisesti liikunnalle ja urheilulle. Sen ytimessä olevan uimahallin molemmiin puolin levittäytyvät palloilu- ja urheilukentät. Kaupunkiin päin saaren edustalla sijaitsee venesatama. Suiston ylittävä vilkas liikenneväylä on nostettu korkealle penkereelle, jota on hyödynnetty urheilukentän katsomorakenteena. Saaren itäpää, Lohipadonniemi on rauhoitettu puistoksi, josta aukeaa näkymä entiseen Merikosken.

Isossa roolissa Raateensaarella ovat erilaiset kulkuväylät, johtaahan saarelle peräti seitsemän siltaa. Vilkkaalta Merikosken ylittävältä pääväylältä erkanee ajoyhteydet saarta kiertävälle Raatintielle. Pikisaareen ja Kuusisaareen ajetaan Raateensaaren kautta. Kevyt liikenne on myös vil-

kasta. Linnansaaresta Raatin ja Kuusisaaren kautta jottavaa pyöräilyn pääväylä Linnanmaan Yliopistoalueelle saakka. Raatti on monesta suunnasta saavutettavissa myös jalan. Vähävetisen Kissakosken ylittää kolme siltaa, joista uusien on valmistunut 2019.

Kuusisaari on vastikään kokenut ison uudistuksen, jossa virkistys, toiminnallisuus ja tapahtumat on huomioitu monipuolisesti. Saarelle on saatu sopimaan avara, monenlaiset yleisötapahtumat mahdollistava nurmikenttä, nuotiopaikka sekä hiekkaranta, kalastajien laiturit ja veneidenlaskupaikka luonnotilaista rantaa unohtamatta. Monenlaisia liikuntamahdollisuuksia tarjoavat pallopelikentät, pump track, kiipeily- ja kuntoilulaitteet. Saarelta aukeaa avara näkymä Hartaanselälle ja Alakanavan voimakkaaseen virtaan. Nämä rannat ovat kalastajien suosiossa. Kuusisaaren ja Pikisaaren väliin jää tyvenempi salmi.

^< Suiston ylittävät Merikosken sillat sijaitsevat Raateensaarella stadioidin ja Lohipadonniemen välissä. Uimahalli ja katsomorakennuksen molemmiin puolin on liikuntapaikkoja. Saaren länsipäässä on ONMKY:n eli Ynnin toimitilat entisessä suojeluskunnan rakennuksessa. Venesatama on talviteiloilla.

^ Raatin uimahalli on samalla stadionin katsomo.

Saaret ovat toimineet suurten urheilutapahtumien, konserttien ja festivaalien näyttämönä, taustanaan Toivoniemen pistetalot.

Alvar Aallon kädenjälki on Raatissa ja Kuusisaaressa vahva. Liikennejärjestelmien periaatteet, saarten käyttötarkoitukset ja rantojen muotoilu ovat lähtöisin Aallon Koskikeskus-suunnitelmasta.

ALUEEN ARVOT

Raatin ja Kuusisaaren alueet ovat merkittävä osa oululaista urheilu- ja tapahtumarakentamista. Merikosken siltojen rakentaminen mahdollisti saarten muuttumisen kaikille yhteiseksi, toiminnalliseksi virkistysalueeksi. Keskeisesti suistossa sijaitsevat saaret ovat elämyksellinen ja suistomaiseman taustoittama alue. Kuusisaaren onnistunut kunnostus on lisännyt saaren virkistys- ja tapahtumakäyttöä. Raatinsaari on rakennetulta ympäristöltään kerroksellinen, sen edustan venesatama

SUOSITUKSET JATKOON

Raatti taustanaan Toivoniemen pistetalot on maisemallisesti Oulun tunnistettava osa Oulua, ja sellaisena se tulisi säilyttää. Näkymät sekä Merikosken silloilta että kevyen liikenteen reiteiltä ovat olennainen osa oululaista identiteettiä. Alueen nykyiset virkistysreitit tulee säilyttää yleisessä käytössä. Merikosken suunnassa rantaa pitkin kulkevaa virkistysreitillä voisi kehittää aktivoimaan saaren käyttöä. Lohipadonniemen kehittämisessä olisi mahdollista hyödyntää Merikosken historiaa.

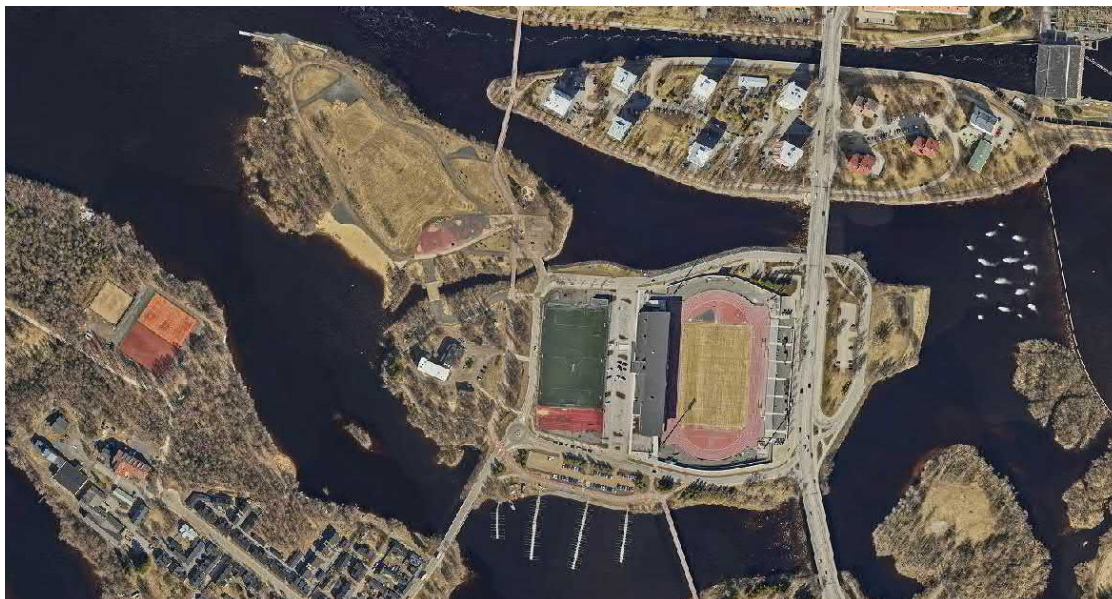
<< Raatin rantoja kiertävät liikenneväylät. Raatin stadionin valohetitornit näkyvät kauas.

< Hôtel du Raatti eli Ynnin toimitalo henki historiaa. Kissakosken yli valmistunut silta on saanut muotokieleensä vaikutteita vanhoista purjelaivoista. leveä silta toimii myös suurten yleisötilaisuuksien poistumistienä.

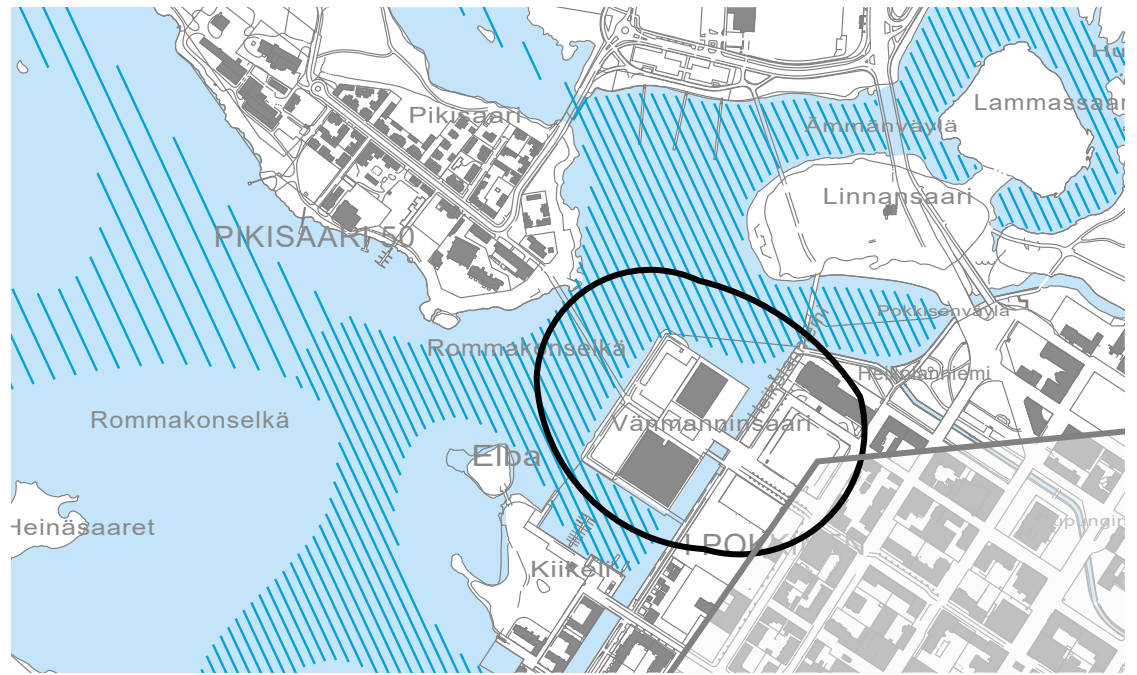
^ Kuusisaari on monenlaisen toiminnan paikka veden äärellä. Sinne on sovitettu kävelyreitit, liikuntapaikat, veneenlaskupaikka, kalastuslaituri ja erillaiset yleisötapahtumat.

> ^ Musiikkifestivaalien aikaan Kuusisaari täyttyy tapahtumista. Toivoniemen pistetalot ovat tapahtumien taustana.

> Ilmakuva 2020. Raatinsaari on tapahtumien ja liikenteen keskiössä.

MONUMENTAALIKESKUS

Monumentaalikeskus on tulosta vuonna 1962 ratkaistusta suunnittelukilpailusta, jolla etsittiin kasvavalle ja modernisoituvalla Oululle hallinto- ja kulttuurirakennuksista muodostuvaa uutta ja edustavaa keskustaa. Kilpailun voitti arkkitehtitoimisto Marjatta ja Martti Jaatinen ehdotuksellaan, jonka perusteella suunnittelu käynnistyi. Toteuttaminen venyi kymmenien vuosien pituiseksi, jatkui muiden suunnittelemana muunnoksena. Siitä huolimatta Vänmanninsaarelle valmistuneet Jaatisten toimiston suunnittelemat rakennukset ovat merkittävä arkkitehtoninen ja suistolle oman erityispiirteensä luova maamerkki ja nykyisin osa RKY-alueita.

Monumentaalikeskus on voimakkaasti läsnä suistomaisemassa, ja sama tapahtuu myös käänteisesti, sillä suistomaisema on läsnä teatterin ja kirjaston sisätiloissa, joista tarjoutuu vuodenaikojen ja säätöjen mukaan vaihtuvat näkymät suistoon.

Tasaisin väliajoin keskusteluun nouseva monumentaalikeskus on oululaisille tuttu kulttuuripalveluidensa sekä keskeisen sijaintinsa takia. Torin taustana olevien rakennusten välistä kulkee suosittu suistoa kiertävä virkistysreitti ja pääkirjaston ja teatterin palvelut ovat vilkkaassa käytössä. Nuoriso on ottanut saaren iltaisin omakseen.

Monumentaalikeskuksen suunnitelman täyttäessä kohta 60 vuotta, on Vänmanninsaaren rakentamisesta puhumisesta alkanut muodostua paikallinen perinne. Ristiriitaisen vastaanoton saanut ja aina keskeneräinen suunnitelma ansaitsisi ainakin rantojen käsittelyn osalta tulla rakennetuksi.

< Ruutukaavakeskusta harppaa veteen monumentaalikeskuksen kohdalla. Teatterin ja kirjaston rakennukset ovat pari, joiden ikkunaseinät suuntautuvat eri suuntiin.

v Pikisaarelta katsottuna Vänmanninsaaren takareuna on vielä kovin kesken. Hotellirakennus vasemmalla on osa Monumentaalikeskuksen toteutusta.

ALUEEN HISTORIA

Vaurastuvassa Suomessa kaupungeilla alkoi jälleenrakennusaikakauden päätyttyä olla varaa ja tahtoa panostaa julkiseen rakentamiseen. Esimerkiksi Espoon Tapiolaan, Seinäjoelle ja Rovaniemelle nousi kaupungintaloista, virastaloista ja kulttuurirakennuksista muodostettuja moderneja keskustakokonaisuuksia.

Oulu oli 1960-luvulle tultaessa kovassa kasvussa. Autoistuva puukaupunki alkoi nopeasti muuttua cityksi liikerakennusten ja tornitalojen noustessa vanhojen puukorttelien tilalle. Oulun läänin pääkaupunkina Oulun ilmettä haluttiin kehittää samalla kun uusille hallinto- ja kulttuurirakennuksille oli tarvetta. Vanha Franzenin puiston ympärille oleva hallinnollinen keskus alkoi tuntua pieneltä, jäykältä ja vanhanaikaiselta. Asema Oulun läänin pääkaupunkina edellytti arvoistaan rakennettua ympäristöä.

Julkisten rakennusten sijoituspaikkaa oli pohdittu jo Alvar Aallon Koskikeskuksen suunnitelmassa 1942, jossa mm. Lammassaari ja Lohipadonniemi Raatinsaarella olivat saaneet monumentaalisen luonteen. Oulun kaupungin ruutukaavakeskustaa oli tarkasteltu Meurman-Ervin laatimassa asemakaavaluonnoksessa 1947. Kaupungin ongelma oli, ettei sillä tuntunut olevan keskustaksi koettavaa paikkaa.

Torinranta oli aikojen saatossa muotoutunut ympäristöltään sekalaiseksi kokoelmaksi eri toimintoja. Kauppahallin ja kauppatorin lisäksi alueella oli mm. linja-autoasema, kuorma-autojen tilauskeskus ja huoltoasema, joiden siirto muualle oli jo tiedossa. Rantakatua pitkin vedetyt voimalinjajohdot haluttiin myös siirtää pois. Lisäksi mataloituva suisto kasvatti rannan edustan

Ilmakuva 1961, Vänmanninsaari on yhdistetty mantereeseen. Aiemmin saarella sijainnut uimalaitos on purettu..

Vuonna 1961 Linnansaarelta aukeaa näkymä torille ja suistoon. Torinrannalla on monenlaisia toimintoja. Vänmanninsaari on yhdistetty kannaksella, saarella on pienveneitä. KUVA Suomen Ilmakuva Oy

pikkusaarien jättömaata. Torinranta oli muutostilassa, Oulun merellinen julkisivu oli hahmoton ja suhde suistoon huonosti määritelty.

Uudelle hallinto- ja kulttuurirakennuksista muodostuvalle keskustalle alettiin etsiä paikkaa. Luontevaksi sijoituspaikaksi osoittautui Kaupungin ja Kauppatorin tienoo. Kaupungin ja Kauppatorin molemmin puolin, arvokkaan Franzenipuiston läheisyydessä, sijaitsivat puistovyöhykkeellä Kaupungintalo, Poliisitalo ja Tuomiokapituli. Tätä täydentämään julistettiin yleinen Monumentaalikeskustan suunnittelukilpailu 1962.

Monumentaalikeskustan suunnitelma, asemapiirros 1964.

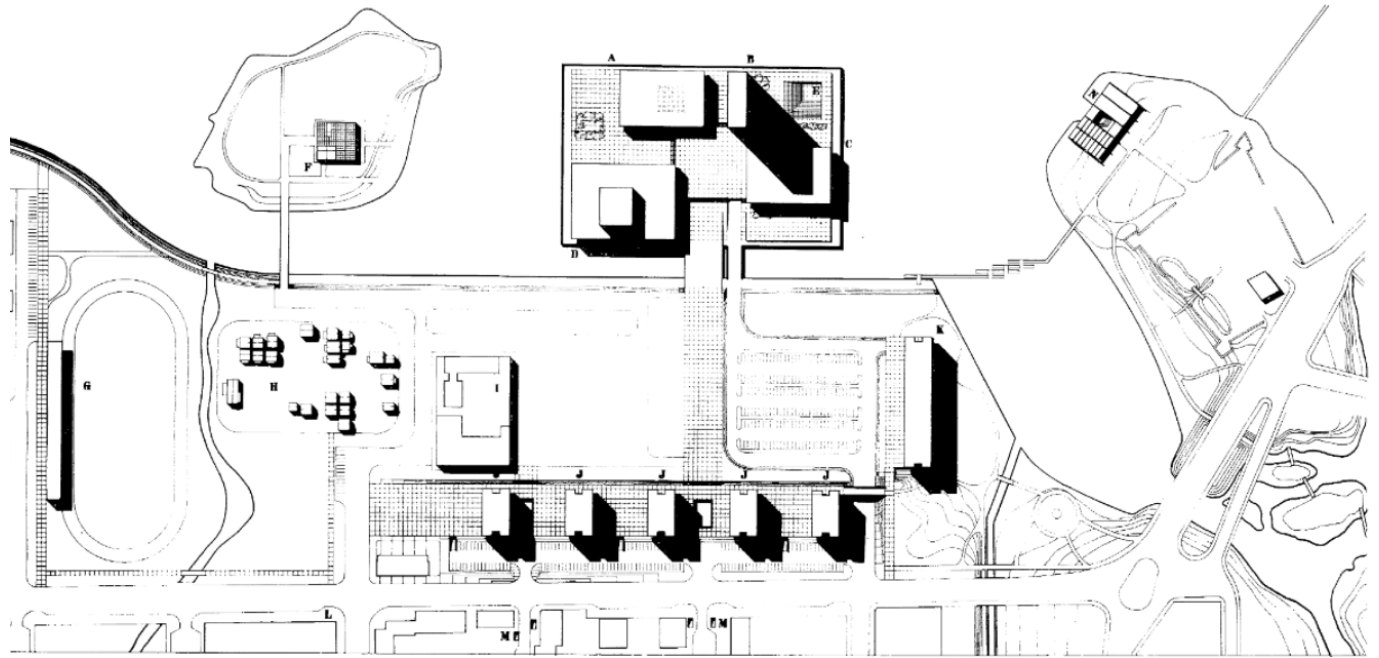

Kilpailuohjelman mukaan tehtävänä oli aikaansaada Oulun läänin pääkaupungin arvoa vastaava hallinto- ja kulttuurikeskuksen suunnitelma Oulujoen suiston muodostaman vesi- ja viheralueen äärelle. Lisäksi tehtävään kuului lähialueiden käyttömahdollisuuksien kaaviomainen asemakaavallinen selvitys. Päätehtävänä oli löytää ratkaisu kaupungintalon, teatteritalon ja konserttitalon kokonaisuudelle. Näistä teatteri tulitisiin rakentamaan ensimmäisenä.

Ilmakuva 2020.

A kaupungintalo
 B kaupungin virastot
 C konserttitalo
 D teatteritalo
 E ulkoilmakatsomo
 F ravintola
 G urheilukenttä
 H ulkomuseo
 I kauppahalli
 J liike- ja konttoritalo
 K valtion virastot
 L pysäköintitalo
 M jalankulkutunnelit
 N taidemuseo

^ Monumentaalikeskuksen suunnitelma.

> Oulun kaupunginteatteri vuonna 1981. Pääkirjasto on rakenteilla. KUVA Teuvo Kanerva, MV, Historiallinen kuvakokoelma

Kilpailun päätyttyä voittajaksi valittiin 26 ehdotuksen joukosta arkkitehtien Marjatta ja Martti Jaatinen suunnitella nimimerkillä ”Saari”. Ehdotuksessa monumentaalikeskuksen julkiset rakennukset oli koottu suorakulmaiseksi kasvatetulle Vänmanninsaarelle, jota ympäristön vapaamuotoisesti polveilevat rannat kehystävät. Saaren paviljonkimaisten rakennusten huipentumana kohosi korkea ja hoikka torni. Kilpailualueeseen luokituneet Rantakadun korttelit oli korvattu pistetaloin, ja niiden välistä aukeni kaupungilta näkymiä suistoon. Toteutussuunnittelu päätettiin antaa voittajaehdotuksen tehneelle arkkitehtitoimistolle.

Monumentaalikeskuksen suunnittelu käynnistyi asemakaavamuutoksella 1965. Toteutus alkoi teatterirakennuksesta, jonka vaiherikas suunnittelu- ja rakennusvaihe saatiin päätökseen alkuvuodesta 1971. Pieni Vänmanninsaari oli saanut kruunukseen suuren Kaupunginteatterin.

Valtion vetäytyttyä virastotalon rakentamisesta Heikolanniemelle sen tontti vapautui ja päätyi SOK:n Ouluun kaavaileman hotellirakennuksen sijoituspaikaksi. Hotelli Vaakunana tunnettu rakennus valmistui heti kaupunginteatterin rakentamisen jälkeen. Oulun entinen satama ja sen suojana ollut Heikolanniemi täytettiin ja Oulun linnan ja Pokkitörmän yhteys Kauppatorille peitettiin hotellin noustessa sen eteen.

Teatteritalon valmistuttua oli kirjaston rakentamisen vuoro. Luonteva uuden maakunta- ja pääkirjaston paikka löytyi Vänmanninsaarelta, jonne rakennus valmistui 1982. Muutamaa vuotta myöhemmin kirjaston ja teatterin väliselle Kaarlenaukiolle toteutettiin Oulun 375 -vuotisjuhlan kunniaksi Merenkulun muistomerkki, työryhmän Somma-Paavilainen-Mäkinen ”Merelle” -veistos.

Meritullin alueen kehittämisestä 1990-luvulla julistetun aatekilpailun jälkeen Kauppatorin ja Torinrannan ilmettä ja ympäristön laatua pyrittiin parantamaan. Toimenpiteet ylsivät Vänmanninsaarellekin, jonne Torinrannalta johtanut maakannas poistettiin ja tilalle rakennettiin Meritullin kanavan ylittävät Kaarlensillat. Vänmanninsaaren ja Pikisaaren välisen Pikisaarensillan rakentaminen vaikutti Monumentaalikeskuksen kokonaissuunnitelmaan. Saaren keskelle suunniteltu Kaarlenaukio muutettiin läpikulkupaikaksi. Suistoa kiertävä virkistysreitti löydettiin nopeasti, ja se onkin edelleen kaupunkilaisten suosituimpia ulkoilureittejä.

2000-luvun alussa kaupunginteatterin laajennuksen yhteydessä rakentamattoman kaupungintalon kerrosala siirrettiin teatterin kylkeen laajennusvaraksi. Virastotornille jäi asemakaavassa vielä paikka. Vain puolet Vänmanninsaaren reunoista ehti toteutua.

”TEATTERI MERESSÄ, YLIOPISTO SUOLLA JA RAVINTOLALAIVA KUIVALLA MAALLA”

Kaupunkiympäristö koki valtavan muutoksen 1900-luvun Oulussa. Tehtaiden hajut, Merikosken hiljeneminen ja Heinäpään ja Tuiran puukaupunginosien purku mullisti toteutua käsitystä kaupungista. Viimeinen pisara oli ydinvoimalaksi koetun teatterin rakentaminen Vänmanninsaarta laajentamalla, yliopiston sijoittaminen 6km päähän keskustasta Kaijonharjun korpeen ja Hailuoto-laivan nostaminen torille kahvilaksi. Tästä muotoutui oululainen suosittu sanonta.

RAKENNETTU YMPÄRISTÖ, MAISEMA JA ARVOT

^^ Monumentaalikeskus kuvattuna vuonna 2016.

^Talvinen näkymä teatterilta hotellille. Kesällä saari on suosittu kohtaamispaikka.

Vesipeilin visuaalinen teho on voimakas. Saaren reunojen valaistus on vastikään korjattu.

Vänmanninsaari rakennuksineen on monumentaalikeskuksen kilpailualueen toteutunein ja merkittävin osa. Sen kaupunginpuoleinen reuna on toteutunut kilpailussa esitetyn idean mukaisesti. Kulttuurirakennusten veden yllä leijuva jalusta erottuu korostetun rakennettuna vastakohtana suiston muiden saarien vapaamuotoisille rannoille. Pimeässä saaren kanavan puoleisen reunan alla loistava valaistus korostaa tätä kontrastia. Pikisaaren puoleinen reuna odottaa vielä toteutustaan.

Suiston keskipisteenä monumentaalikeskus on kontrastinen vastapari arvokkaalle Rantakadun 1800-luvun miljöölle. Hotellirakennus katkaisee historiallisen yhteyden torialueen ja Pokkitörmän välillä.

Arkkitehtitoimisto Marjatta ja Martti Jaatisten suunnittelemat teatteri ja kirjasto ovat toistensa pari. Pilareiden varaan, katutasosta irti nostetut suorakulmaiset rakennukset avautuvat suurten ikkunaseinien kautta eri suuntiin; teatteri kohti Kaarlenaukiota ja Linnansaarta, ja kirjasto kohti kaupunkia. Lasiseinät muodostavat elävän julkisivun, joka sekä peilaa että avaa näkymiä rakennusten sisätilojen ja kaupungin välillä. Rakennukset taustoittavat torin elämää ja tapahtumia teatterin lavastetornin kohdessa saaren ylle.

Veistokselliset ja luonteeltaan selkeästi julkiset rakennukset muodostavat arvokasta, kaikille yhteistä julkista kaupunkitilaa niin sisällä kuin ulkotiloissa, niiltä osin kun se on Jaatisten suunnitelmien mukaan toteutunut. Rakennusten ulospäin koettu betonin, lasin ja alumiininkovuus ja sulkeutuneisuus luovat kontrastin lämpimille sisätiloille. Teatterin punaisten sisätilojen lämpö hehkuu ulos ensimmäisen kerroksen aulasta ja toisen kerroksen lämpimien lasijulkisivusta. Kirjastossa vastaavaa lämpöä luo puu. Umpinaiseksi koettu kirjasto yllättää sisältä. Sen

jokaisesta tilasta on avoin näkymä suistoon sekä suoraan että sisätilojen läpi. Suisto on sisätiloissa voimakkaasti läsnä.

Omalla saarellaan erottuva monumentaalikeskus on vaikuttava. Vaikka suunnitteluidean toteutuminen kilpailusta ensin asemakaavoitukseen, sitten teatterin ja lopulta kirjaston rakentamiseen kesti 20 vuotta, on se toteutuneilta osiltaan vahva, niukkaa ja rationalistista modernismia edustava veistoksellinen kokonaisuus, jota keskeneräinen rannan käsittely himmentää.

Aikanaan oululaisia kavahduttanut radikaali ympäristön muutos aikaansai modernin kulttuurikeskittymän, mutta herätti paikalliset puolustamaan Rantakadun rakennusperintöä. Monumentaalikeskus muutti totuttua kaupunkikuvaa. Ristiriitaisia tuntemuksia herättänyt muutos toteutui hitaasti, jolloin monumentaalikeskus nähtiin ainaisena työmaana. Kokonaisuus on kuitenkin muotoutunut osaksi totuttua kaupunkiympäristöä, jossa ruutukaavakeskusta harppaa veden äärelle suiston suunnistus- ja keskipisteeksi. Saarta ympäröivät vesipeilit monistavat kulttuurikeskuksen suiston helmeksi siltojen yhdistämään ketjuun. Kulttuurirakennusten keskittymästä tarjoutuu idylliset ja alati muuttuvat näkymät suistoon.

Aika ajoin esiin nouseva keskustelu suunnitelmassa esitetyn tornin rakentamisesta on paikallisena ilmiönä jo käsite. Toisaalta kokonaisuus on upea aikansa kuva jo tällaisenaankin, kunhan ranta saadaan valmiiksi. Monumentaalikeskuksen suunnitelman täyttäessä pian 60 vuotta, pohdittavaksi jää, millainen uudisrakentaminen on tarpeen.

ALUEEN ARVOT

Monumentaalikeskus on moderni ja ehyt kokonaisuus, joka on valtakunnallisesti arvokasta rakennettua kulttuuriympäristöä. Arvorakennukset ovat löytäneet paikkansa ja lunastaneet asemansa. Keskustan suunnasta näkyvät Vänmanninsaareen laajojen avointen alueiden yli ovat tärkeitä. Saari arvorakennuksineen tarvitsee ympärilleen avoimia vesipeilejä. Pikisaaren sillan rakentaminen on muuttanut saaren aseman pääte pisteestä välietäpiksi, ja se on nykyisin tärkeä osa kevyen liikenteen verkostoa.

SUOSITUKSET JATKOON

Merkittävällä paikalla maisemassa sijaitsevaan saareen kohdistuvat muutokset tulee tehdä harkiten, laadukkaasti ja historialliset arvot huomioiden. Tulevan toiminnan ja muutosten tulisi selkeyttää saarta. Rakennusten ominaispiirteet, mm. jalustaosat ja avautuminen keskustaan ja suistoon suurin lasiseinin tulisi säilyttää. Keskeneräisten rantojen toteuttaminen rakennetuiksi korostaisi alkuperäisen suunnitelman olennaista ideaa. Vuonna 1962 laadittu kokonaissuunnitelman sisältö olisi tarpeen arvioida uudelleen. Avoimet vesipeilit saaren ympärillä tulee säilyttää.

^ Teatteri ja kirjasto taustoittavat kauppatorin tapahtumia.

< Teatterin ja kirjaston valotaide tulee näkyviin illan hämärtyessä. Valot heijastuvat vesipeiliin.

v Vänmanninsaaren monumentaalikeskus on suistossa keskeinen elementti. Pikisaaren puoleinen ranta ei ole valmis. Ilmakuva vuodelta 2016.

MERITULLI - KIIKELI

Suiston kaupunginpuoleisen rannan nuorimmat rakennetut alueet sijaitsevat Meritullin kortteleissa ja Kiikelin saarella. Väliin jää Meritullin kanava, jonka ylittävät kaksi siltaa liittävät Kiikelinsaaren mantereeseen.

Suisto ja vesi ovat täällä monipuolisesti läsnä. Meritullin kanavan rannat ovat jyrkkiä, rakennettuja ja osin rakennuksiin rajoittuvia. Vastakohtana tälle on Kiikelin länsipuolen uimaranta sekä osin luonnontilaiset rannat, jotka mahdollistavat pääsyn kosketuksiin veden äärelle. Kontrastia luo osaltaan myös tilan tuntu; kanavan varrella suoraviivaiset rakenteet ympäröivät vettä, kun taas

Elban saaren kärjessä vesi ympäröi pientä saarta. Kiikelin koillisrannalla sijaitseva venesatama luo merellisyyden tuntua Kauppatorille saakka.

Jo 1600-luvulta lähtien karttaan merkitty Kiikelin saari on aikojen saatossa moninkertaistanut pinta-alansa. Saari onkin ollut monenlaisessa käytössä. Saaren sijainti on mielenkiintoinen. Se sijaitsee keskustassa, mutta omalla saarellaan, keskustan vieressä. Kiikeli tuo rikkaan lisän ruutukaavakeskustan kupeeseen.

Entisessä lahdessa sijaitsevan Meritullin historia sisältää tiivistymän avoimesta tilasta korkeisiin kerrostaloihin.

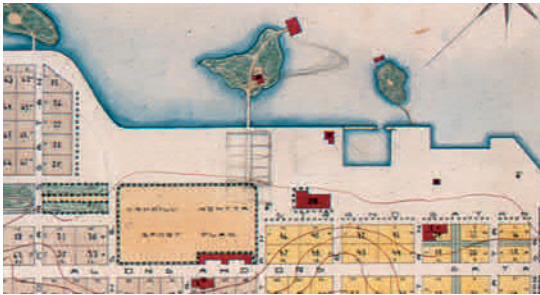
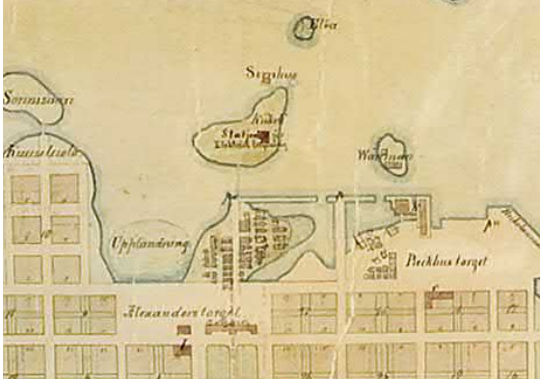
Rauhallinen ja arvostettu asuinalue on saanut pehmyyttä kun alueelle istutetut puut ovat saaneet mittaa.

< Kiikelin ja Meritullin rakennettu ympäristö kohoaa suistosta kohti keskustaa. Ilmakuva 2015.

v Kiikelin eteläranta on saaren rakennetuin alue. Meritullin puolella kerrostalot katsovat Kiikelin yli kohti suistoa.

ALUEEN HISTORIA

^^ 1889 G Wilh Liljebladin kartassa 1889 aittojen täyttämä Pikkusaari on jo kuroutunut niemeksi. Kartalla niemen vasemmalla puolella on merkinnällä "Upplandnigar" kuvattu vesijättömaata. Lahti on siis jo tuolloin mataloitunut. Aleksanterintorin reunalla oleva koulu on edelleen paikallaan. Kiikelin saarella on sähkövoimalaitos ja saaren kärjessä uimalaitos. Elba on vielä erillään.

^ Vuoden 1902 asemakarttalla torin tilalle on esitetty urheilukenttä. Pikkusaarta ympäröivät lahdet on täytetty ja rantaviiva suoristettu.

> Kiikelin rannat on kansoitettu pienillä veneille ilmakuvasa 1939. Pesulaksi muutettu höyryvoimalaitos erottuu edelleen. Saarelle johtaa osittain pengerrytetty silta. Ympärillä olevat matalikot osoittavat miten saari kasvaa. Meritullin puolella entisen Pikkusaaren voi hahmottaa aittojen sijainnin perusteella. Meritullin rantaviiva mutkittelee, rannassa on varastoalueita. Kuusiluoto on torin suuntaan hyvin esillä, Keskuskenttä on rajattu aidalla.

>> 1990 otetussa ilmakuvasa Kiikeliin johtava silta on purettu ja saarella ei ole toimintoja. Keskuskenttä on saanut viereensä pesäpallokentän ja samalla rantaviivakin on suoristettu. Aitat on järjestetty Saaristonkadun jatkeeksi.

KIIKELIN HYLKY

Merikaupungin historia muistutti itsestään vuonna 2000. Tuolloin tehtyjen Kiikelin uimarannan ruoppausten yhteydessä saaren länsipuolelta löytyi hylky. Ruoppaustöiden yhteydessä kaivinkoneen kauhaan tarttui puinen kuusimerinen kölin osa sekä kylkikaari. Tutkimuksissa saatiin esille aluksen pohjalaudoitusta, mutta muuten hylky oli tuhoutunut. Jäljellä olevista kappaleista päätettiin, että aluksen leveys olisi ollut noin 6,5 metriä ja pituus noin 20 metriä.

Tutkimusten perusteella alus oli todennäköisesti rakennettu 1680-luvulla. Oletettavasti sittemmin huonokuntoinen ja hylätty alus oli hinattu lahoamaan löydetylle paikalleen, pois Hahtiperän satamasta.

Maankohoamismisilmiötä ei voi olla ohittamatta Meritullinssa ja Kiikelissä, sillä sen vaikutus tämänkin alueen syntyyn on ollut merkittävä. Meritullin kerrostalokortteleiden kohdalla oli vielä 1800-luvun alussa nykyisen Aleksanterinkadun toiselle puolen ulottuva merenlahti. Kuusiluodon ja Heikolanniemen rajamaassa lahdessa, Saaristonkadun päätteenä, sijaitsi ranta-aittojen täyttämä Pikkusaari. 1822 kaupunkipalon jälkeen Ehrenströmin ja Engelin asemakaavassa 1824 paikalle osoitettiin tori. Tämä Aleksanterintorina tunnettu alue syntyi matalaa lahtea täyttämällä. Pitkänä ja kapeana se asettui Saaristonkadun ja Sepänkadun sekä Aleksanterinkadun ja Rantakadun väliin. Torin reunalle, Aleksanterinkadun ja Albertinkadun kulmaan valmistui vuonna 1883 sittemmin Aleksanterintorin kouluna tunnettu tyttökoulun rakennus, joka on paikallaan edelleen. Torin pohjoispäähän sijoittui sittemmin narikka.

1800-luvun aikana Pikkusaari kuroutui niemeksi. Niemen viereiset lahdet täytettiin ja rantaviivaa alet-

tiin suoristaa. Aleksanterintori muutettiin urheilukentäksi ja mantereeksi muuttuneen Pikkusaaren makasiinit saivat jäädä sijoilleen. Etelässä aluetta reunusti Kuusiluodon Saunarannan talorivi ja Oulun Suomalaisen Yhteiskoulun rakennus, joka sai viereensä 1950-luvulla Kauppaoppilaitoksen korkean rakennuksen. Makasiinien ja Kauppaoppilaitoksen välinen ranta rakennettiin pesäpallokentäksi ja rantaa myötäilevä kävelyreitti syntyi.

Kaupungin tärkein urheilu- ja tapahtumakenttä oli pitkään lähes kahden korttelin kokoinen Keskuskenttä. Varustelluksi urheilukentäksi se valmistui 1924. Kenttä oli varustettu pukuhuoneilla sekä katetulla katsomolla. Sijainti kaupungin laidalla muuttui kaupungin kasvaessa keskeisemmäksi. Raatin urheilukentän valmistuttua vuonna 1953 urheilun ja tapahtumien pääpaino siirtyi vähitellen Keskuskentältä Raattiin ja Keskuskentän merkitys alkoi vähetä.

Kaupungin edustalla sijaitseva Kiikeli ja sen häntänä keikkuva pikkuinen Elba ollut monenlaisen toiminnan paikka. Kiikelinsaarelle on vanhimmissa kartoissa ollut merkittynä rakennuksia, todennäköisesti ranta-aittoja ja makasiineja. Kiikeli, kuten muutkin suiston saaret, oli luonteva teollisuuden ja laitosten alue. Kaupungin ylläpitämä uimalaitos valmistui Kiikeliin 1883, jonne kuljettiin valkoista pukkisltaa pitkin. 1889 saarelle valmistui höyryvoimalla toimiva kunnallinen sähkölaitos, joka tuotti sähköä 20 kaarilampulle katuvalaistusta var-

^Kuvaote ilmakuvausta vuodelta 1949. Kiikelin saarella pestään ja kuivataan pyykkiä, lisäksi se on pienveneiden tukikohta. Ranta-aittojen rykelmä rakennettiin aikoinaan Pikkusaarelle. Aittojen taustalla käydään torikauppaa. Keskuskenttä on aidattu. KUVA Veljekset Karhumäki 1949, PPM

> Keskuskenttä oli keskeinen tapahtumien näyttämö. UL

vv Näkymä Kiikelistä rantamakasiineille. PPM

ten. Sittenmin teknologiakaupunkina tunnettu Oulu oli järjestyksessään Suomessa toinen ja Euroopassa neljäs kaupunki, jossa tähän ryhdyttiin, Tampereelle katuvalot olivat syntyneet vuotta aikaisemmin.

Kaupunki keskitti pyykinpesun Kiikeliin perustaen sinne pesulaitoksen eli virutuslaitoksen 1902. Saarella sijainnut voimalaitos oli jäämässä tarpeettomaksi, kun sähköä alettiin tuottaa tehokkaammin vuonna 1903 Myllytullin Lasaretinväylän padonnessa vesivoimalaitoksessa. Kiikelin voimalan entinen pannuhuone otettiin pesulan käyttöön. Pyykinpesu loppui saarelta 1940-luvulla, jonka jälkeen saarta käyttivät veneilijät. Paikalliset veneseurat rakensivat saarelle pitkän venevajan 1960. Oululainen veneilyharrastus koki kuitenkin kovan kolauksen jouluaattona 1972, kun venevaja arvokkaine veneineen paloi tuhkaksi. Saari jäi pitkäksi aikaa vaille käyttöä. Sille johdava silta purettiin 1980-luvulla ja se alkoi puskittua ja saada takapihamaisen luonteen.

Hiljentyneen Keskusentän ja kaupungin edustalla olevan Kiikelin alueelle oli luonnollista alkaa pohtia tehokkaampaa käyttöä. Oulun kaupunki järjesti Meritullin yleisen aatekilpailun 8.6.-12.10.1992, jonka tarkoituksena oli löytää paikallisista oloista lähtevä, ennakkoluuloton ja Oulun keskustalle uutta omaleimaista ilmentävä hahmo Meritullin tulevaa kaavoitusta ja rakentamista varten. Alueen kaavoitus ja rakentaminen perustuikin kilpailussa palkittujen ehdotusten ideoihin.

v Lehti-ilmoitus Kalevassa 27.9.1929

RAKENNETTU YMPÄRISTÖ, MAISEMA JA ARVOT

Meritullin korkeat ja vaaleat pistetalot ovat kauas näkyvä elementti suiston maisemassa. Vuonna 1996 järjestetyn ideakilpailun jälkeen alue kaavoitettiin ja rakentaminen pääsi alkamaan nopeasti. Avaran, aidoilla suljetun urheilukentän muutos keskustan tuntumassa olevaksi ja läpikuljettavaksi kerrostaloalueeksi tapahtui kerralla ja toi rannat lähemmäs. Tämä näkyy varsin yhdenmukaisesti toteutuneena rakennuskantana. Kortteleiden kerrostalot on järjestetty kahdelle sisäkkäiselle ja eri koordinaatissa olevalle kehälle, joiden väliin jäävät suojaisat korttelipihat. Yhtenä tavoitteena on ollut saada jokaisesta asunnosta näkymä suistoon. Aluetta halkovat kevyen

liikenteen väylät, joiden risteämiskohdassa on urbaani Lohenpyrstö -puisto vesialtainen. Alueen puusto on kasvanut niin, että se alkaa luoda tilaa ja pehmeyttä.

Rantaviiva jatkuu Heikolanniemeltä Meritulliin yhtenäisenä näkymän päätteenä olevalle Kauppaoppilaitoksen rakennukselle saakka. Meritullin ja Kiikelin väliin jäävän kanavan rannat ovat jyrkät ja rakennetut, ja rantabulevardin lehmukset alkavat olla mukavassa mitassa. Mantereen puolelle veneellä rantautuminen ja rannoilla istuskelu on mahdollista, mutta Kiikelin puolella kerrostalot nousevat suoraan vedestä. Kiikeliin johtaa kaksi siltaa, joista toinen on kevyttä liikennettä varten.

Kiikelin saarelle on saatu luontevasti mahtumaan monenlaista ympäristöä, joka vaihtuu tehokkaasti rakennetusta ja ehdottomasta kanavanrannasta puiston kautta lähes luonnontilaiseksi rannaksi. Kanavan varressa sijaitsevat ja tiiviisti rakennetut kerrostalot suojaavat saaren keskellä sijaitsevaa puistoa. Puiston avaralta nurmikentältä aukeaa näkymä uimarannan yli Rommakonselälle. Hiekkainen uimaranta laskeutuu niemekkeen suojaamaan lahteen kaarevan betonimuurin taustoittamana. Hiekkakäytävä johtaa louhikkoisten ja kaislikkoisten rantojen ohi kohti Kiikelin kärkeä ja Elban saarelle johtavaa siltaa. Elbalta pääsee jatkamaan polkua ja rantakiviä pitkin suistosta nousevalle luonnonrantaosalle pikkusaarelle. Vesi on täällä lähellä.

Vänmanninsaaren puolella Kiikelissä on suojaisa venesatama kivetylle aukiolle koottuine palveluineen. Satamaa ympäröivät Vänmanninsaari ja Kauppatori, jonka vilinää voi Kiikelistä tarkkailla etäältä.

^ Meritullin kanavan vesipeili on rakenteiden rajaama. Kanavan ylittää kaksi siltaa. Rantaraitti on ulkoilijoiden suosiossa. Kauppaoppilaitoksen rakennus näkyy kanavan päätteenä.

< Meritullin keskuskorttelipuisto on nimeltään Lohenpyrstö. Kumpuilevan kiveyksen keskeltä nousevat puut luovat elävän varjon ja painanteeseen muodostuu vesiaihe.

Kiikelinpuisto valittiin Vuoden ympäristörakenteeksi 2002. Suunnittelusta vastasivat VSU Arkkitehtuuri- ja Vihersuunnittelu Oy sekä insinööritoimisto Rantakokko & Co Oy. Entinen hoitamaton rantakaistale on muuttunut hyvällä suunnittelulla toimivaksi ja ympäristöönsä hyvin istuvaksi viheralueeksi, jonka erityisesti iltaa viettävä nuorisotoukka on ottanut omakseen.

ALUEEN ARVOT

Meritullin ja Kiikelin alue on rakennetulta ympäristöltään ehyt ja moderni kokonaisuus jota viimeistellyt puisto rantoineen täydentää. Rakennuskanta on toteutunut arkkitehtuurikilpailun ehdotuksen pohjalta yhtenäisenä kokonaisuutena lyhyen ajan kuluessa. Alue sisältää aikakautensa laadukasta asuntoarkkitehtuuria ja viherrakentamista. Kiikelinpuisto rantoineen on sovitettu hienosti urbaanin ja luonnonympäristön väliin ja sieltä avautuvat näkymät eri puolille suistoa. Venesatama tuo merellistä identiteettiä kaupungin keskustaan.

SUOSITUKSET JATKOON

Kokonaisuus on toteutettu yhtenäisen suunnitelman pohjalta, ja myös mahdolliset muutokset on hyvä suunnitella kokonaisvaltaisesti. Meritullin ja Kiikelin välinen kanava on Vänmanninsaaren ja keskustan välistä kanavaa vastaava uusi urbaani vesielementti, joka on syytä säilyttää. Kiikelinpuisto rantoineen tulee turvata kaikille avoimena puistoalueena. Venesataman paikalle suunniteltu merikylypylä ja mahdolliset muut hankkeet on toteutettavana laadukkaana ja korkeatasoisena keskustaympäristönä.

^ Kiikelin uimaranta on suojaista.

< Kiikelinpuiston possut täyhyävät Rommakonselälle. Puiston keskellä on hauska leikkipaikka.

v Kiikelin venesatama luo merellisyyttä Kauppatorille.

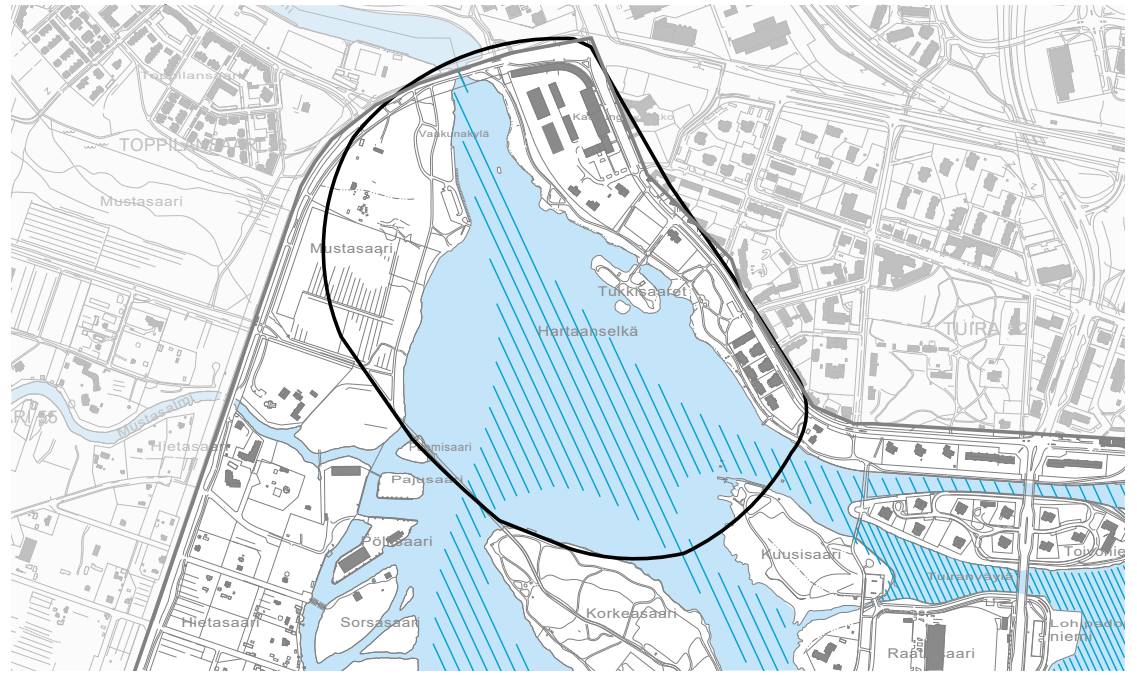
Talvella saaren reunat katoavat ja jälle syntyy uusia reittejä.

Elban saarelta Kiikelin nokassa avautuu suistonäköala moneen suuntaan.

< Ilmakuva 2019, kuvattu Toppilansalmesta kohti keskustaa. Alareunassa Vaakunanranta, vasemmassa alareunassa Kaupunginvarikko, jonka edustalla on Tukksaari. Oulujoki laskee selälle Tuiran ja Kuusisaaren välistä Tuiranväylää myöten. Kuusisaari on avara, Pikisaareen kuuluva Kuusisaari antaa Hartaanselälle vehmaan taustan. Korkeasaaren sillan takaa alkaa Rommakonselkä.

HARTAANSELKÄ

Hartaanselän laajaa vesialuetta rajaavat Tuiranrannan lisäksi Hietasaari, Pikisaari, Kuusisaari ja Toivoniemi. Tilallisesti selkä jatkuu saarten välsiin salmien ylittäviin siltoihin. Selältä on pitkät näkymät Nuottasaareen sekä kaupungin maamerkkeihin

Tuiran korkean rantatörmän reunustama Hartaanselkä on muotoutunut hiljalleen maanousemisilmiön ja kaupungin kasvun myötä avarasta selästä suljetummaksi vesialueeksi. Kaupunkia perustettaessa Pikisaaren itäiset osat sekä Hietasaari olivat vasta merestä pilkottavia

matalikkoja ja luotoja. Maan edelleen noustessa ja sukession edetessä pienet saaret yhdistyivät ja metsittyivät sulkien näköyhteyden avomerelle ja muodostaen selästä jokisuiston ehyen altaan.

Historiallisesta näkökulmasta Hartaanselkä on ollut merkittävä liikenne- ja teollisuusympäristö. Työn äänien ja tehtaiden hajujen täyttämä toimelias teollisuusympäristö on nyt hiljentynyt asuinympäristöksi ja virkistysalueeksi, joka on pienveneilijöiden, ulkoilijoiden ja kalastajien suosiossa. Siian lippoajat, lohien uistelijat ja pilkkijät ovat

Hartaanselkää elävöittävää harrastajakuntaa. Selkää kiertävä kevyen liikenteen reitti on ulkoilijoiden suosiossa.

Hartaanselkä muodostaa vesipeilin, jossa vuodenajat ovat vahvasti läsnä. Jääkannen peittämä allas muuntuu sulaessaan maiseman moninkertaistavaksi vesipeiliksi ja on sellaisenaan vaikuttava elementti suisto-ympäristössä.

Hartaanselkä on kalastajien ja ulkoilijoiden suosiossa. Pitkät näkymät kantavat selän yli, taustalla Nuottasaaren tehtaan piiput.

ALUEEN HISTORIA

^1786 piirrettyssä kartassa Toppilansalmen rannat on otettu käyttöön ja Tervahovin alue on piirretty karttaan. Leveä Holstinsalmi erottaa Toppilansaaren Mustasaaresta, Mustasalmissa on erillisiä saaria. Pikisaaren länsipuolella (kartassa yläpuolella) on pieniä saaria, joista sittemmin muodostuu Korkeasaari. Hartaanselä on siis vielä varsin avoin. Kauppatorilta johtaa Raatinsaaren ja Kuusisaaren editse Tuiraan talvitie/lauttareitti. Tuiraan puolella karttaan on merkitty Tuiraan puolelle lautturin torppa, "Färie karlens Torp". (Geometrisk Charta öfver den Uleåborgs stad tilllydande Skärgården Henr. Holmblom 1786)

Kaupungin perustamisvaiheessa vielä merellisesti sijainnut Hartaanselän vesialue muuttui selkeämmin osaksi kaupunkia, kun 1724 marraskuinen suppoltulva tukki Oulujoen virtauksen ja purkautuessaan loi uuden yhteyden Toppilansaaren ja mantereen välille. Paikalla olleesta ojapahasesta syntyi leveä ja syvä Toppilansalmi, joka väylää syventämällä ja rantoja paaluttamalla oli kuin luotu uuden sataman tarpeisiin. Uusi satama perustettiin Toppilaan pian salmen syntymisen jälkeen. Vanha ja jo mataloitunut satama Hahtiperällä jäi sisäsatamaksi kauppatorin kupeeseen, jolloin Hartaanselästä muotoutui tärkeä liikenneväylä näiden kahden sataman välillä, kun satamaan saapunutta väkeä ja tavaraa kuljetettiin kauppatorille. Vuonna 1783 valmistuneen Tervahovin nouseminen Toppilansalmeen voimisti liikennettä entisestään tervaveneiden suunnatessa Oulujoelta Toppilaan ja kauppatorin kautta takaisin joelle.

Vanhoihin karttoihin on merkitty kulkuyhteys kauppatorin ja nykyisen Merijalinrannan välille. Tämä oli tärkeä reitti ja osa Pohjanmaan rantatietä ennen Tuiraan siltojen valmistumista. Talvisin reittiä pääsi kulkemaan jäitä pitkin, mutta sulan aikaan lautturit kyyditsi kulkijat rannalta toiselle. Merikosken siltojen valmistuttua vuonna 1869 uusi yhteys mahdollisti ympärivuotisen liikkumisen Oulujoen etelä- ja pohjoisrantojen välillä. Pian tämän jälkeen 1886 Toppilaan päästiin jo junalla ja tavaraliikennettä siirtyi raiteille.

Vettä pitkin pääsi myös kaupungin ja Hietasaaren välillä liikennöivien pakettien, eli pienten höyrylaivojen kuljetamana. 1800-luvulla Hietasaaren ja Toppilansalmen molemmin puolin oli syntynyt huvilayhdyskunta.

< 1962 Yleiskarttaan on merkitty vaalenpunaisella teollisuus- ja varastokorttelit. Tuiraanpuoleinen ranta on yksityistä aluetta. Vaalean vihreä merkitsee avointa, luonnontilaista aluetta. Kuusisaarella on tanssipaviljonki, Vaakananrannassa mökkejä.

v Tuiraan asemakaava 1914, Bertel Jung. Tuiraan ranta on osoitettu tehdastonteiksi. Toivoniemen mantereesta erottava voimalaitoksen alakanavalle on kaavassa varaus.

Oulun kaupungin laajeneminen joen pohjoispuolelle alkoi vuodesta 1886, jolloin Tuira liitettiin kaupunkiin. Vuoteen 1916 mennessä liitettiin myös Laanilan ja Toppilan alueet. Tuiraan ensimmäinen asemakaava valmistui 1914 ja siinä Hartaanselän ranta osoitettiin kokonaisuudessaan tehdastonteiksi. Hartaanselän sijaitessa varsinaisen ruutukaavan ulkopuolella, vesialueesta ja sitä ympäröivistä rannoista muodostui toimielias pienteollisuuden ympäristö. Se oli suojassa pahimmalta merenkäynniltä, riittävän etäällä kaupungista, vettä oli rajattomasti saatavilla ja kuljetus vesitse sujuvaa. Ympäröivillä saarilla onkin ollut vuosisatojen aikana nähtävissä teollisuuden ja tekniikan kehitys pikiruukista, käsityöläisten pajoista ja laivaveistämöstä konepajaan ja höyrysaahan, saippuatehtaaseen, makeistehtaaseen ja puusepänverstaaseen - ja lopulta Merikosken valjastamisen jälkeen sähkön suurimittakaavaiseen tuotantoon.

Tervakaupan hiipuesssa 1900-luvulle tultaessa tukinuitto oli jo saanut tukevamman sijan Hartaanselälläkin. Tukkeja uitettiin Oulujoen latvavesiltä saakka aluksi sahojen, mutta myöhemmin myös selluloosan tuotannon tarpeisiin. Tukinuiton mittakaava oli valtava ja se näkyi Hartaanselälläkin. Kevättulvien latvavesiltä jokeen liikkeelle saamia tukkeja vastaanottamaan pystytettiin joka vuosi Hartaanselälle tukinerottelulaitos, joka purettiin ennen lohivadon rakentamista. Tukinuiton ennätys tehtiin vuonna 1937, jolloin Oulujokea pitkin laski 1,3 miljoonaa tukkia. Oulun uittoyhdistyksen tukikohta sijaitsi Tukkiisaarella ja samalla kohdalla Tuiraan rannalla.

Oulujoen valjastaminen Merikosken voimalaitoksen tarpeisiin edellytti Toivoniemen erottamista mantereesta rakentamalla purkukanava. Joen virtaussuunta muuttui

LOSSIKUJA

Tuiraan puoleisella rannalla asusti lautturit, jonka tehtävänä oli kuljettaa matkalaiset kauppatorin ja Tuiraan välillä. Lautta tai lossi on ruotsiksi färja, joten lossirannan nimi taipui oululaisten suussa Värinrannaksi. Tuiraan puolella on paikasta muistona Lossikuja.

suistossa siten, että lähes koko joen virtaama ohjattiin 1948 Alakanavan kautta Hartaanselälle.

1900-luvulla Hartaanselkä alkoi rajautua tarkemmin, kun selkää ympäröivät saaret vähitellen saivat siltayhteydet mantereeseen. Toppilansalmen ylittävä silta rakennettiin Oulussa 1942-1944 oleskelleiden saksalaisten SS-joukkojen aloituksesta ja tuella. Meneillään olleelta voimalaitostyömaalta kuljetettiin maa-ainesta penkereiksi ja niiden välille nostettiin rautatiesilta. Samalla tavoin ja samanaikaisesti rakennettiin myös Pikisaaren ja Raatinsaaren välille silta, jonka kustansivat Pikisaaressa sijainneet teollisuuslaitokset. Alakanavan ja Tuiranväylän ylittävät kevyenliikenteen sillat rakennettiin 1980-luvulla ja siltojen ja saarien helminauha täydentyi 1990-luvulla kun korkea Korkeasaarensilta valmistui. Siltojen rakentamisen myötä Hartaanselkä sai tarkat reunat salmien ja kanavien kohdalle.

Toppilansaaren Hartaanselälle rajautuva ranta tunnettiin Kraakkulanrantana. Tervahovin vuoden 1900 palon jälkeen alueella varastoititiin jonkin aikaa tervatynnyreitä, sittemmin tukkeja. Jatkosodan aikana osa Ouluun sijoitetuista saksalaisten SS-joukoista majaili paikalle perustetulla varuskunta-alueella, jonka portti sekä parakkien ikkunaluukut oli koristeltu vaakunoin. Sodan jälkeen Vaakunakyläksi kutsuttu alueesta muodostui luvaton asuinalue, jonka viimeiset parakit purettiin 1980-luvulla.

>^ Tukkien erottelua Hartaanselällä 1948. Taustalla vasemmalla Merijal. Nahkatehtaan ja Intiön vesitornit hämmöttävät taustalla, Tuomiokirkon torni näkyy kuvan oikeassa yläkulmassa. MM

> Ilmakuva 1939. Hartaanselällä on meneillään tukkien erottelu. Hietasaaren siltaa ei ole vielä rakennettu ja Toivoniemi on vielä niemi. YYP

v Merijal 1950-luvulla.UL

RAKENNETTU YMPÄRISTÖ, MAISEMA JA ARVOT

Hartaanselän muutos merellisestä vesialueesta siltojen sulkemaksi tilaksi on tapahtunut maannousun, liikenteen ja teollisuuden kehityksen sekä kaupungin kasvun seurauksena. Nyt osana kaupunkia oleva, suiston saarien ja Tuiran rannan rajaama Hartaanselkä muodostaa suuren vesipeilin, joka jatkuu tilallisesti eriluonteisiin salmiin ja rajautuu niitä ylittäviin siltoihin. Vesi selälle virtaa koko Oulujoen voimalla Alakanavan kautta. Muissa salmissa vesi virtaa selältä ulos, ja niistä virtaaman kanalta merkittävin on Hietasaaren ja Pikisaaren välinen salmi. Virtapaikkojen takia Hartaanselälle ei muodostu talvisin koko vesialuetta peittävää jääkantta. Paikoin jää on ohut ja Alakanavan kohdalla aina sula.

Pienteollisuuden siirryttyä Hartaanselän rannoilta muualle on tarkkaan käytettyjen rantojen luonne muuttunut yksityisestä julkiseksi. Tukinuiton päätyttyä 1980-luvulla Hartaanselän ympäristöä alettiin kunnostaa. Pohjasta naarattiin kuutiokaupalla upotukkeja ja tukinuittoon liittyvät kiinteät rakennelmat purettiin vesialueelta pois. Selkää kiertävän silta- ja kevyen liikenteen verkoston valmistuttua kaupunkilaiset ovat ottaneet ympäristön suosituksen virkistysalueekseen.

Hartaanselkä on otollinen paikka harrastaa. Ulkoijat, vetouistelijat, pilkkijät ja lippoajat, melojat ja jollapur-

jehtijat pitävät alueen elävänä ympärivuotisesti. Rantoja kirjoittavat soutuveneiden säilytyspaikat ovat ikiaikaisia ja sellaisia kohtia suistossa, joissa veden äärelle on helppo päästä. Laivaliikenteestä muistuttaa Vaakunakylän jyrkkä laituri ja venesatama.

Rantoja kiertävä kevyen liikenteen väylä tarjoaa vaihtelevia näkymiä. Hartaanselälle näkyvä Tuomikirkon torni osoittaa kaupungin keskustan sijainnin. Raatin urheilukentän valaisimet, Toivoniemen pistetalot, Nuottasaaren tehtaanniiput sekä Toppilan lämpövoimalaitos ovat selälle suuntaa antavia maamerkkejä.

Hartaanselän vesipeili muodostaa monikerroksisen kulttuuriympäristön, jossa on runsaasti merkkejä entisestä käytöstä. Huvilakulttuuri, uitto, sota-aika ja teollisuus ovat läsnä rakenteina, rakennuksina sekä paikanniminä - aineellisina ja aineettomina elementteinä. Kaupunginvarikon hiljentyessä teollisuuden ajasta on paikannimistön lisäksi muistuttavat Merijalin konttori, puusepän paja, Oulujoen uittoyhdistyksen tukikohta sekä toki varikko itsessään. Satama on siirtynyt kauemmas ja Hietasaaren johtava junaraide on poistettu. Nykyinen asumiseen painottuva rakentaminen on alueella historiallisesta näkökulmasta uusi ilmiö. Hartaanselänrannaksi nimetylle alueelle on vireillä uudisrakentamista.

ALUEEN ARVOT

Hartaanselkä on laaja suiston pohjoisosan vesipeili. Entinen teollisuusympäristö on muuttunut merkittäväksi virkistysalueeksi, jota hyödyntävät niin veneilijät, kalastajat kuin suistoa kiertävät ulkoilijat. Tuiran puolella rakennuskanta on ajallisesti kerrostunutta. Hartaanselän yli avautuu pitkiä näkymiä Nuottasaareen saakka. Näkymiä taustoittavat mm. Tuomiokirkon torni, Intiön ja Nahkatehtaan vesitornit, Raatin urheilukentän valonheittimet sekä Koskikeskuksen pistetalot. Venesatama sekä soutuveneiden säilytys tuo alueelle omaleimaista identiteettiä.

SUOSITUKSET JATKOON

Hartaanselänrannat ovat parhaillaan suunnittelun alla ja alueelle on suunniteltu huomattavasti lisärakentamista sekä uutta kevyen liikenteen siltaa selän yli. Keskeisenä lähtökohtana tulee olla korkea laatu ja Hartaanselkää kiertävien kaikille avoimien virkistysreittien säilyminen ja parantaminen. Tukisaareen esitetty melonta- ja kalastusharrastajien keskus parantaisi alueen harrastusmahdollisuuksia. Vesipeili olisi tärkeä säilyttää vesipintaisena ja pitkät näkymät alueelta kaupungin keskustaan tulisi turvata.

^ Näkymä Tukisaarelta kohti Korkeasaaren siltaa.

< Korkeasaaren rannoilta löytyy merkkejä entisestä käytöstä. Kuvassa paalutettua rantaa ja kiinnityslenkki kivessä.

Toppilansalmi alkaa Hietasaaren johtavan sillan takaa. Toppilaan ja Tuiraan on nousemassa uusia asuinalueita. Kaupunginvarikko odottaa uutta käyttöä.

TOPPILANSALMI

Vuoden 1724 marraskuussa jäätyvä ja sateitten täyttämä joki patoutui ja tulvi kaupunkiin. Tulvavesi purkautui ja raivasi uuden väylän Toppilansalmeen aiemman ojan tilalle. Luonnonilmiön synnyttämään salmeen oli luontevaa siirtää satama jo mataloituneelta Hahtiperältä.

^ Hartaanselkä on kalastajien suosiossa ympäri vuoden. Keskellä kaupunkia on harvinainen mahdollisuus pyytää merilohta. Hartaanselän rantoja koristaakin kalastajien veneet. Merijalin makeistehtaan keltainen konttorirakennus on Hartaanselän alueen vanhin teollisuusrakennus.

v Hartaanselälle saakka näkyviä maamerkkejä ovat Toivoniemen pistetalot, Raatin valaisinpylväät, kaksi vesitornia sekä Tuomiokirkon torni.

<v Varikonrannassa on suojaisa venesatama. Taustalla Korkeasaaren silta ja Nuottasaaren tehdas. Vastarannalla on Vaakonakylän venesataman betonilaituri.

Oulujoen uittoyhdistyksen rakennus on osa merkittävää uittoperinnettä. Rakennus on valmistunut 1937, arkkitehti Eino Pitkänen.

Villa Castrenin rakennutti 1915 senaattori ja kansanedustaja Arthur Castren. Myöhemmin talossa asui Toppila Oy:n tehtaanisännöitsijä K.J.Mattas perheineen. Poika Åke Mattas oli tunnettu taidemaalari.

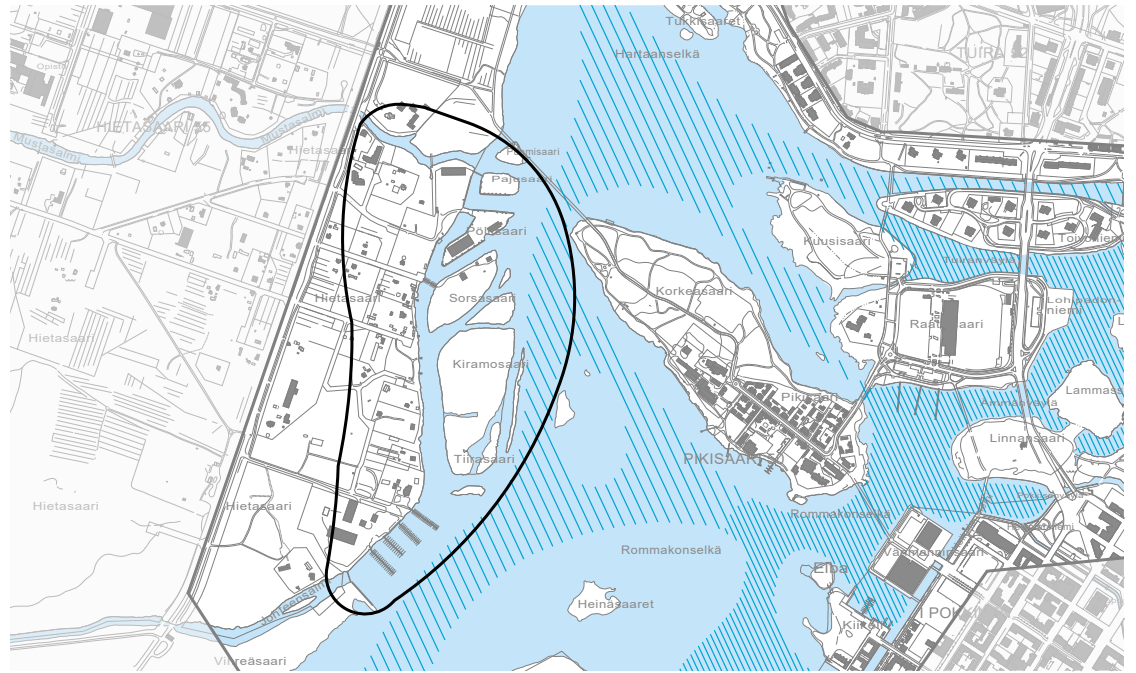

Kaupunginarkkitehti Martti Heikuran suunnittelema Kaupunginvarikko on muodonaltaan omaleimainen, punatiilinen teollisuusrakennus.

Pursiseuran venesatama rakennuksineen sijaitsee Mustasalmen suulla. Korkeasaarensillalta pienille saarille on hyvät näkymät.

v Mustasalmea pitkin pääsee pienellä veneellä suistosta merelle. Taustalla Korkeasaaren silta.

HIETASAARI

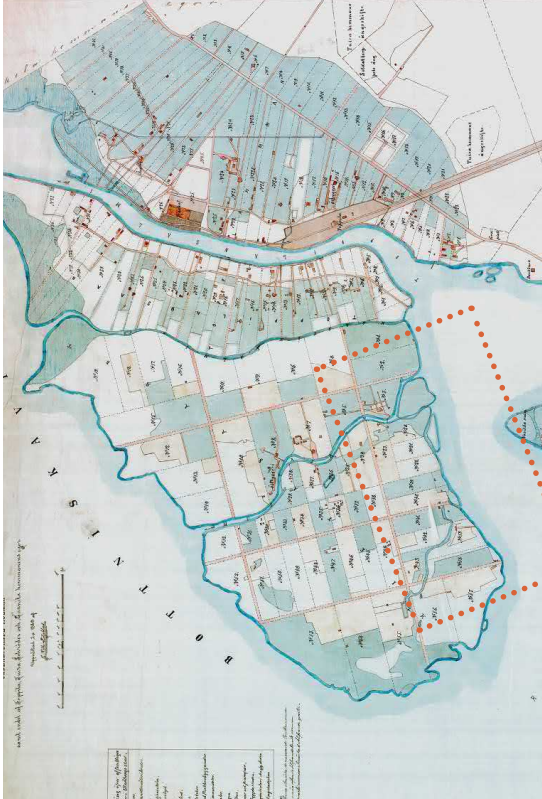
Hietasaareksi kutsutaan suiston ja meren välistä saari-ryhmää, joka koostuu useasta salmien erottamasta saaresta. Näistä suurimmat ovat Toppilansaari, Hietasaari, Mustasaari ja Vihreäsaari. Suiston puolella Hartaanselän ja Rommakonselän väliin jää pienten saarten rykelmä. Niiden väliset salmet muodostavat viehättävän laguuniston, josta Hietasaaren ja Mustasaaren välinen Mustasalmi alkaa. Muita suurten saarten välissä kulkevia salmia ovat Johteensalmi sekä osin jo kosteaksi painanteeksi maatonut Holstinsalmi.

Kaupungista katsoen Rommakonselän toisella puolella, Kauppatoria vastapäätä sijaitseva Hietasaari tunnetaan ennen kaikkea vanhoista huviloistaan. Aikanaan saarilla oli merkittävä huvilayhdyskunta, jonka huviloista osa on edelleen jäljellä. Saari on edelleen virkistytymisen tyysija, josta löytyy tarjontaa monenlaisiin ulkoiluaktiviteetteihin merellä, suistossa ja maalla.

Keskustasta Pikisaaren ja Korkeasaaren kautta Hietasaareen saavutaan Korkeasaaren siltaa pitkin. Silta johtaa Puomisaaren kautta Hietasaaren Parasniemelle, mistä suosittu reitti jatkuu Nallikarin uimarannalle saakka. Hietasaaren kaupunginpuoleisella rannalla on pursiseurojen venesatamia. Mustasalmi yhdistää suiston mereen.

ALUEEN HISTORIA

Hietasaaren erottaa mantereesta Toppilansalmi. Hietasaari jakaantuu ylhäältä alaspäin lukien Toppilansaareen, Mustasaareen, Hietasaareen ja kartasta puuttuvaan Vihreäsaareen.

Karttaote 1889 G.W.Liljebladin laatimasta kaupungin kartasta. Tarkasteltava alue on rajattu pisteiviivalla.

Maankohoaminen sekä joen kuljettamien maa-ainesten sedimentoituminen suistoon on nostanut Hietasaaren merestä hitaasti mutta varmasti. Tasaista ja matalaa aluetta hyödynnettiin aluksi mm. laidun- ja heinämaana. Pensaiden kasvaessa puiksi ja sukcession edetessä saarta voitiin alkaa käyttää vakituisemmin mm. varastointiin.

Hietasaaren asema osana kaupunkia alkoi muuttua Toppilansalmen vuonna 1724 puhkaiseen tulvan jälkeen. Tuolloin joki siirsi uomansa kertarysäyksellä leveästä Holstinsalmesta Toppilansalmeen. Tulvassa syntynyt salmi oli kuin luotu satamaksi. Sataman siirryttyä salmeen Oulun tervakaupan keskus, tervahovi, perustettiin salmen pohjoisrannalle.

Oolannin sodassa 1854 englantilaiset polttivat tervahovin sekä salmen rakennukset, minkä jälkeen Kauppaseuran hallussa olleet maat palstoitettiin salmen molemmin puolin. Kauppaseuran porvarit alkoi-

Ilmakuva 1939. Hietasaaren maisema on avoin. Niityt ja viljelykset pitävät maiseman hoidettuna ja näkymät avarina. Suiston pienet saaret ovat melkoinen labyrintti. Saarten edustalle on koottu tukkilauttoja.

vat rakennuttua muodikkaita pitsihuviloita erityisesti Toppilansaaren puoleisille palstoille 1850-luvulta lähtien. Kaupunki palstoitti Mustasaareen ja Hietasaareen vuokratontteja 1860-luvun lopulla. Tonteille nousi kaupunkilaisten huviloita. Hietasaarelle muodostui vilkas huvilayhteisö. Huvilat olivat kesäkäytössä, mutta vähitellen osa niistä muuttui ympärivuotisiksi työväen asunnoiksi. Hietasaaren tuleva maankäyttö oli sotien jälkeen pitkään epäselvä. Huviloita ei enää pidetty kunnossa ja alueen rakennuskanta pääsi rapistumaan.

Saarelle kuljettiin pitkään veneitse. ”Paketit”, eli Kauppatorilta lähtevät yhteysalukset liikennöivät suistossa myös Hietasaaren laitureille. Siltayhteys rakennettiin Toppilansalmen suulle saksalaisten SS-joukkojen avustuksella 1942. Tavaraliikenne hoitui tämän jälkeen myös junalla.

Peruskartta 1952. Pieniä saaria on paljon ja kaikilla nimi. Hietasaarella olevat maatuneet uomat on merkitty karttaan kosteikkoina.

Hietasaaren edustalla olevia pieniä saaria on hyödynnetty suistossa ja veden äärellä tapahtuvissa toiminnoissa. Puomisaaren, Pöllisaaren, Mertasaaren ja Kiramosaarien nimet viittaavat uittoon ja kalastukseen. Pajusaari, Sorsasaari ja Tiirasaari lienevät saaneet nimensä tyypillisestä linnustosta ja kasvistosta. Mustasalmen suulla on ollut aikaisemmin useampia saaria, mutta ne ovat maatuoneet osaksi isompia saaria.

Idyllinen Mustasalmi oli kaunis ajanviettopaikka. Huvilapalstat ulottuivat sen rantaan saakka. Rannoilla oli huviloiden uimapaikkoja ja laivalaitureita eli rykyjä. Puuston reunustamasta salmesta pääsi kurkistamaan huviloiden elämää. Suojaisassa salmessa oli helppo soutaa.

Johteensalmen suulla, Rommakonselän rannalla Johanssoninrannassa toimi pitkään Hietasaaren Vesitehdas ja lepokoti. Johanssoninrannan kautta oli pääsy Kansankentälle, jonne kokoonnuttiin viettämään suurempia juhlia.

MUSTASALMI

... mutta vene liukui kevyesti keskelle kosken alajuoksua ja ujui sitten Mustasalmen suuta kohti. Tämä salmi oli saanut nimensä siitä, että vaikka sen vesi oli kirkasta, pohja näytti monessa kohden aivan mustalta, ja vesi oli niin tyventä virtaamisestaan huolimatta että se vaikutti sileältä lasilta. Isot puut kaartuivat salmea suojaamaan ja puiden lomitse pilkotti kaupunkilaisten huviloita, joissa paremmat ihmiset asuivat ilman että yhteinen kansa pääsi näkemään heidän elämistään. Linnut viihtyivät veden tuntuunsa tuuheiden puiden latvuksissa ja ilmassa kävi taukoamaton sirinä ja sirkutus.

Matti Hälli, Kosken kuuluvissa, Otava 1967

^ Soutajia Mustasalmissa. UL

< Mustasalmissa soudettiin jo 1900-luvun alussa. Ina Liljeqvistin Mustasalmea esittävä kuvapostikortti. PPM

Oulun Purjehdusseura rakensi oman paviljonkinsa Vihreäsaaren vuonna 1922. Myöhemmin kaupunki tarvitsi Vihreäsaaren omaan käyttöönsä ja seura siirtyi yhdessä Oulun Merenkävijöiden kanssa Kiikeliin perustetulle telakalle vuonna 1960. Jouluna 1972 venevaja siellä säilössä olleine veneineen tuhoutui. Uusi paikka löytyi Johanssoninrannasta. Oulun Työväen Pursiseuran tukikohta on sijainnut Mustasalmen kupeessa 1950-luvulta lähtien. Johteensalmen eteläpuolella olevat pienet saaret yhdistettiin ja täytettiin Vihreäsaareksi. Saarelle perustettiin vuonna 1963 öljysatama.

Korkeasaarensillan rakentaminen 1990-luvulla toi Hietasaaren lähemmäs kaupunkia. Jalankulkijoiden ja pyöräilijäiden matka Kauppatorilta Pikisaaren kautta Hietasaarelle lyheni huomattavasti.

Vuonna 2019 hyväksytyssä Suistokaupunkivisiossa Mustasalmen suuhun esitettiin kehitysideana pienimuotoista uutta tauko- ja rantautumispaikkaa.

**Tilafkaa Hietasaaren
tehtaan limonadia**

 sillä se on parasta, hienointa ja hyvänmakuisinta.

Metsämarjamehu on hienointa ja so-
(Skogsvinsbrus) - pii hyvin käyttää pidoissa sekä juhlissa. Hinta 20 p. pullo ostettaessa korittain.

„OMENIL“ omenista valmistettu juoma nykyajan paras virvoke. - -
Hinta 20 p. pullo ostettaessa korittain.

BENGT JOHANSSON.
Vesitehdas Hietasaari, Oulu,
Telef. 340—384

^ Johanssonin Vesitehtaan mainos 22.5.1908, Kansan Tahto

> Johanssonin Vesitehdas Johteensalmen suulla tarjosi virvoikkeiden ohella myös terveyskylpyläpalveluita vuoteen 1932 saakka. Suurin piirtein samalla paikalla sijaitsee nykyisin Hietasaaren veneilykeskus. PPM

RAKENNETTU YMPÄRISTÖ, MAISEMA JA ARVOT

Hietasaari on nimensä mukaisesti hietainen ja maaston muodoltaan tasainen saari. Luonto on maaperältään viljavilla saarilla vehmasta.

Hietasaaren edustan saaret kapeine salmineen muodostavat suistoon pienen saariston. Pajusaari, Pöllisaari ja osa Sorsasaaresta ovat purjehdusseuran käytössä, mutta muutoin pienet saaret ova luonnontilassa. Osalle saarista johtaa silta. Salmet vaativat jatkuvaa ylläpitoa, jotta ne pysyvät avoimina. Joen virtaus ja virran mukana kertyvä maa-aines täyttää salmia ja muuttaa saarten muotoa jatkuvasti.

Mustasalmi on edelleen idyllinen satumaailma. Salmen ylle kaartuvat puut ja sen ylittävät sillat luovat kiemurtelevalle salmelle erityisen tunnelman. Mustasalmi yhdistää suiston mereen ja se onkin melojien ja sup-lautailijoiden suosima suojaisa reitti. Myös tämän salmen kunnossa pitäminen vaatii ruoppauksia ja jatkuvaa ylläpitoa.

Huvilayhteisön merkit ovat edelleen vahvasti läsnä saaren kulttuuriympäristössä. Paikoin ränsistyneet puutarhat ovat kätkeyntyneet puskituneeksi viidakoksi. Iso osa huviloista on purettu, mutta jäljellä olevista huolta pitävät erilaiset yhdistykset ja yhteisöt. Saari on edelleen monipuolisen viihtymisen, virkistymisen ja merellisyyden paikka. Hietasaarella sijaitsee kaksi pурсeurojen venesatamaa. Niiden näkyminen keskustasta Rommakonselän yli tuo kaupunkiin merellisyyden tuntua.

Korkeasaarensilta toi Hietasaaren lähemmäs keskustaa ja liitti sen osaksi Hartaanselkää kiertävää virkistysreittiä. Hartaanselänrannan kaavoitus ja rakentaminen tulee lisäämään Hietasaarten asukasmääriä ja käyttöä.

Kaupunki näkyy Hietasaareltä Rommakonselän toisella puolen.

Hietasaaren niityt, pellot ja puutarhat ovat kasvaneet lähes umpeen. Ilmakuva 2018.

Hietasaaren katujen nimistö kuvaa huvilayhdyskunnan paikkoja ja entisen käyttöä. Opaskartta 2020.

Mustasalmi on edelleen idyllinen paikka.

Hietasaaren vanhat huvilat viestivät entisen huvilayhdyskunnan loistosta.

ALUEEN ARVOT

Hietasaaren alue venesatamiseen ja vehreine saarineen tarjoaa merellisiä näkymiä kaupungin keskustaan saakka. Veneily ja vesillä liikkuminen on Hietasaaren länsiosassa läsnä. Alueen kulttuurihistoriaan kuuluu vahvasti huvilakulttuuri edelleen säilyneine huviloineen. Saariston luontoympäristö muodostaa pienoismaailman, sen kapeat salmet pysyvät avoimina ruoppaamalla. Mustasalmi on viihtyisä osa Hietasaarta ja suistoa monipuolistava elementti. Alueella on merkittäviä, valtakunnallisesti tunnustettuja rakennetun kulttuuriympäristön ja luonnonympäristön arvoja.

SUOSITUKSET JATKOON

Hietasaaren alueen venesatamatoiminta tulee turvata jatkossakin. Rakennetun ympäristön osalta alueen kulttuurihistoriallinen luonne huvila-alueena tulee huomioida, ja sitä tulee korostaa. Mahdollisen uuden rakentamisen tulee olla pienimittakaavaista ja ympäristöön sopivaa. Luonnonympäristön osalta Hietasaaren edustalla olevien pienten saarten säilymistä saarina ja viheralueina luontoarvojen ehdoilla tulee edistää. Mustasalmi tulee pitää melontaan ja soutuun sopivana vesireittinä, ja sen suulle voi tutkia uuden taukopaikan osoittamista. Pitkät vesipeilinäkymät Hartaanselälle, Nuottasaareen ja Kauppatorille tulee säilyttää.

^^ Oulun Työväen pursiseura sijoittuu suiston pienille saarille ja salmiin.

^ Mustasalmi yhdistää suiston merelle. Salmi on suosittu melontapaikka.

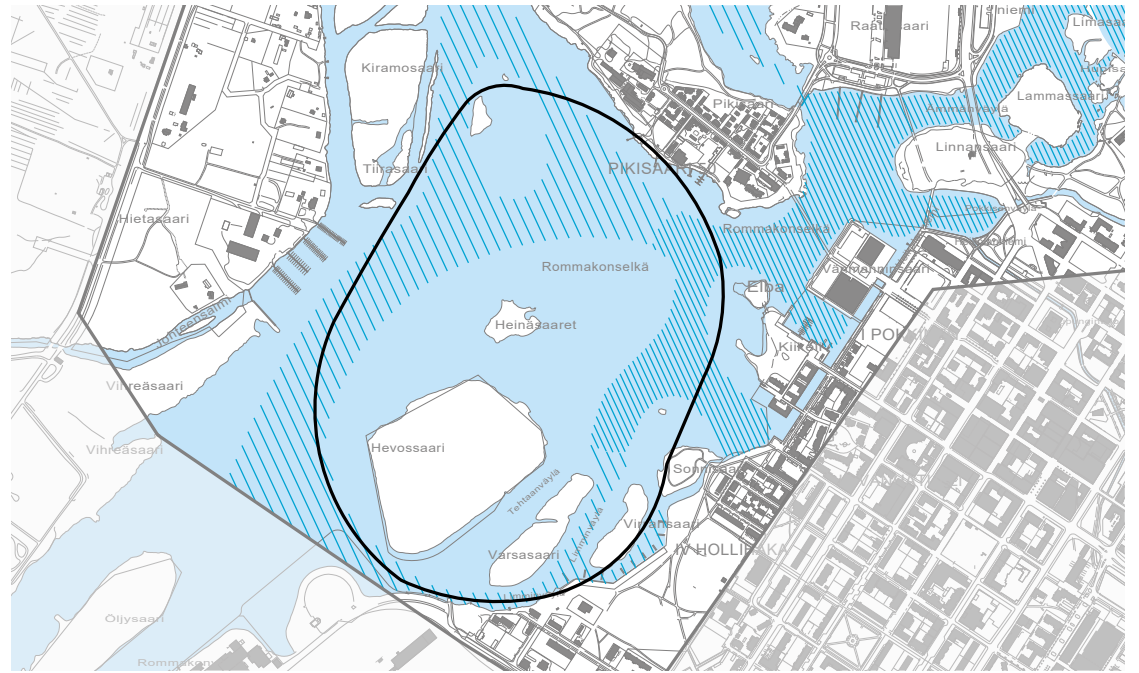
v Veneilykeskusten elämä rytmittyy vuodenaikojen mukaan. Kesällä vilkas ja veneitä täynnä oleva satama hiljenee talveksi. Hietasaaren edustalla virtaus Hartaanselän ja Rommakonselän välillä on kova.

< Rommakonselkää rajaavat Hollihaan edustalla olevat saaret. Niistä suurin on Hevossaari (vas.), jonka kupeessa on pitkä Varsasaari. Virransaari jää Hollihaan venesataman ja Sonnisaaren väliin. Pikisaari siltoineen rajaa Rommakonselkää pohjoisessa.

v Rommakonselän taustalla maamerkinä nousee Nuottasaaren tehdas. Kuva Pikisaaresta.

ROMMAKONSELKÄ

Keskustasta, Kauppurienkadulta saakka näkyvä Rommakonselän vesipeili tekee vuodenajat ja säätilat näkyviksi kaupunkilaisille. Rommakonselän kaukomaisema avautuu tiiviin kaupungin vastakohtana laajimmillaan Kiikelin, Hietasaaren ja Pikisaaren edustalla. Etelässä vesipeiliä pilkkovat Hollihakaa vasten sijaitsevat Heinäsaaret, Hevossaari, Varsasaari ja Sonnisaaren vieressä oleva Virransaari. Taustalla maamerkinä on Nuottasaarella sijaitseva tehdas. Hietasaaren venesatamat Kauppatorin vastarannalla luovat maisemaan virkistävää merellisyyttä.

Oulujoen vesi laskee Rommakonselälle Pikisaaren molemmin puolin ja purkautuu Rommakonväylän kautta merelle. Selkää ei pääse kiertämään, mutta se on läsnä monesta suunnasta. Avointa selkää pitkin aukeavat pitkät näkymät kävelysilloilta Kauppatorille, Hietasaareen ja Nuottasaareen.

Aikoinaan laivojen päälähestymissuunta mereltä Oulun satamaan oli Rommakonselän kautta. Sisäntuloväylän merkitys väheni, kun Toppilansalmi syntyi ja satama siirrettiin Hahtiperältä sinne. Aikoinaan selältä oli näkymät merelle, mutta maankohoaminen on kasvatta-

nut saaria ja ranta-alueita niin, että meri aukeaa vasta Rommakonväylän takaa. Pienemmät veneet ja alukset pääsevät edelleen mainiosti kulkemaan Rommakonselkää Kiikelin, Raatin ja Hietasaaren venesatamiin.

Matalan veden aikaan mataloitumisen ja maankohoamisen aiheuttamat muutokset ovat ajoittain jo näkyvillä. Tuolloin Heinäsaarten ja Hevossaaren edustan matalikot paljastuvat esille.

ALUEEN HISTORIA

Rommakonselkä on ollut merkittävä osa Oulun kaupunkimaisemaa kaupungin perustamisesta lähtien, perustettiin kaupunki sen rannalle. Mereltä saapuvat alukset suuntasivat kaupunkiin Rommakonselän yli rantautuen nykyisen hotellirakennuksen paikalla sijainneeseen satamaan Hahtiperällä. Satama kävi lopulta liian matalaksi suurille aluksille, ja se siirrettiin myöhemmin vuoden 1724 tulvan jälkeen syntyneeseen Toppilansalmeen. Tämä oletettavasti vaikutti Rommakonselän luonteeseen, kun keskeinen satamaliikenne väheni.

Vaikka suuret alukset muualle siirtyivätkin, Rommakonselällä veneliikennettä on riittänyt. Veneistö ”paketeilla” ja yhdysaluksilla tapahtuva suiston saarille ja merelle suuntautunut henkilöliikenne jatkui pitkään. Kauppatorille tuotiin tavaraa myytäväksi veneillä. Huvi- ja soutuveneet täplittivät kaupunginpuoleisia rantoja ja saaria, samoin Hietasaarelta ja Pikisaareltä kurottavat monet laiturit. Talvella jäätyneen selän yli pääsi oikaisemaan helposti kävelen.

Rommakonselän rannoilla on riittänyt toimintaa. Pikisaaren laivavarvien, tehtaiden, konepajan ja sahan teollisen työn äänet ovat kaikuneet selälle. Kiikelissä sijainnut pesula toi rannoille naisia ja lapsia arjen touhuihin. Talvisin kaupunkilaiset saivat noutaa kaupungin ylläpitämältä vedenottopaikalta avannosta vettä taloustarpeisiin.

Rommakonselän maiseman muutti Oulun Oy:n selluloosatehtaan valmistuminen Nuottasaarelle 1937. Tehtaan piippu savuvanoineen piirtyi Rommakonselän taustaksi ja tehtaalle uitettavien tukkien suuret lautat alkoivat peittää Rommakonselkää.

Rommakonselän eteläosassa sijaitsevia Hevossaarta, Varsasaarta ja Virransaarta on muokattu, yhdistetty ja kasvatettu moneen kertaan. Hietasaaren saarista eteläisimmälle Vihreasaarelle perustettiin öljysatama 1963. Rommakonselän luonne toimeliaana, liikenteellisenä ja teollisena ympäristönä alkoi muuttua teollisuuden siirtymässä muualle.

Ilmakuva 1927 kaupungin yli kohti Rommakkoa.

Kuvassa vasemmalla oleva Nuottasaari on kapean uoman erottama saari. Tehdasta ei ole vielä rakennettu. Rommakonväylä on leveä ja avoin salmi. Hietasaarilla Vihreäsaaren kohdalla on Johteensalmen erottamia matalikkoja ja matalia saaria. Pikisaarella on teollisuutta. PPM

< Pokkitörmältä aukeni näkymät Rommakonselän yli merelle asti. Etualalla Pokkisenväylän vesi virtaa kohti purjeveneiden taustalla olevaa Rommakonselkää. Oikeassa reunassa Pikisaaren niemi. Vasemmalla Heikolanniemi. PPM

v Kaupunkilaiset saivat tulla pyykille Kiikelisaarelle, missä oli kaupungin ylläpitämä pesula. Pyykkäys oli naisten työtä ja mukana kulkivat myös lapset. Rannassa oli mukava polskutella. Kuva Kiikelistä kohti Rommakkoa. PPM

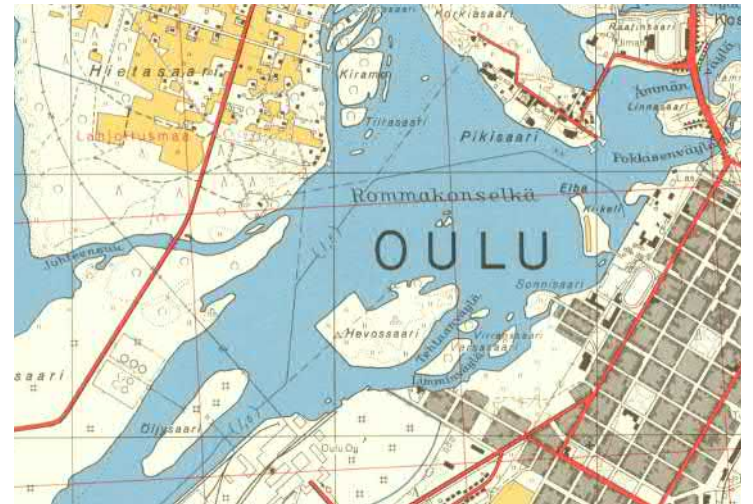
^Vielä 1920-luvulla Rommakonselän suu merelle oli suhteellisen avoin. Vihreäsaaren kohdalla on joitain saaria. Nykyisten Hevossaaren ja Varsasaaren kohdalla on Hevossaariksi nimetty pienten saarten ryhmä. <https://www.doria.fi/handle/10024/115908> Oulun varuskunta-aluekartta, Yleisesikunnan topografia-kunta, Helsinki. 1929.

> Ilmakuva 1939. Nuottasaaren tehdas on vain muutaman vuoden ikäinen, ja sen vaikutus näkyy laajalti. Tehtaalle uitetut tukkilautat on koottu Hevossaaren ympärille. Pikisaaressa ja Korkeasaaressa on vilkasta teollista toimintaa. Näkymä Linnansaarelta ja Pokkitörmältä Rommakonselälle on varsin avoin.

> Vuoden 1965 peruskarttaan on merkitty veneväylät. <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

v> Vuoden 2019 ilmakuvassa Rommakonselän matalikot kuultavat vesipeilien alla. Hevossaarta on laajennettu, Kiekeli ja Vänmanninsaari on rakennettu, Pikisaarelle johtaa Rommakkoa rajaava silta.

v Hevossaarella sijainneesta, insinööri livari Karhin 1900-luvun alussa rakennuttamasta huvilasta tuli yhdistysten kesäviikko paikka 1928 mennessä. PPM

RAKENNETTU YMPÄRISTÖ, MAISEMA JA ARVOT

^Rommakonselälle tajoutuu pitkiä näkymiä Pikisaareen johtavilta korkeilta silloilta. Selkä on monenlaisten vesiliikkujien suosiossa.

v Rommakonselkä ulottaa maisemansa keskustaankätkä.

> Kaupungin silhuetti piirtyy Rommakonselän taustaksi. Kuvassa näkymä Hietasaaresta kohti keskustaa.

>v Maan kohoaminen ja joen tuoman maa-aineksen kertyminen suistoon nostaa Rommakonselän matalikot näkyviin matalan veden aikaan.

Kun kulkee keskustasta Vänmanninsaaren kautta Pikisaaren sillalle, huomaa äkkiä saapuvansa kaupunkiympäristöstä veden äärelle ja suiston avariin maisemiin. Pikisaaren- ja Korkeasaarensilloilta tarjoutuu huikeat näkymät Rommakonselälle. Kiikelinsaaren ja Pikisaaren välisestä salmesta kohoaa Hevossaaren takana Nuottasaaren tehtaan silhuetti. Tehtaan suunnassa saarten vihreys luo maisemalle taustaa. Merelle ei näy, mutta Rommakonväylän kautta merelle johtava väylä on viitoitettu merimerkein. Kauempana korkea siilo ja tuulimylly osoittavat Vihreäsaaren öljysataman paikkaa. Hietasaaren ja Kiikelinsaaren venesatamat ovat maisemassa merellinen lisä. Hevossaaren edustalla olevat matalikot paljastuvat kun vesi on alhaalla.

Rommakonselkä avautuu näkyville monesta suunnasta. Rantojen reiteiltä avautuu näkymiä eri suunnista. Yllättävästi se on läsnä myös kaupungin keskustasta saakka Kauppurienkätua pitkin. Rommakonselän rannoilla veden äärelle pääsee Kiikelin uimapaikalta ja venesatamista. Pikisaaren ja Korkeasaaren sillat lyhentävät matkaa keskustasta Hietasaareen ja tuovat myös Rommakonselän pitkä näkymät liki.

Rommakonselän vesipeili elää vuodenaikojen ja säätilan mukaan. Tyynenä iltana vesi peilaa auringonlaskun ja tehtaan valot. Sumuisella säällä vastaranta katoaa näkyvistä, ja kovalla tuulella kova aallokko rikkoo vesipeiliä. Talven tullen jääkansi kattaa Rommakonselän. Keväällä selkä alkaa sulaa ensin virtapaikoilta.

Nuottasaaren tehtaan silhuetti, höyryt ja valot ovat vihreiden rantojen ja avaran vesipeilin kontrasti. Se on Oululle tunnusomaisuutta luova osa maisemaa ja edelleen toiminnassa oleva merkki Rommakonselän teollisesta ympäristöstä.

Rommakonselän rantojen teollisuus on lakannut. Monenlaisen vesiliikenteen risteyspaikka on muuttunut virkistysalueeksi ja ennen kaikkea maisematekijäksi. Vilkas laiva- ja veneliikennöinti on vaihtunut huviveneilyksi. Rommakonselkä näyttyykin varsin toimeiliana paikkana. Huviveneilijät, melojat ja sup-lautailijat tuovat selälle elämää. Talvella vesipeiliin jäädyttyä Rommakonselälle syntyy kuin itsestään uusia reittejä. Virransaarelle ja Varsasaarelle pääsee talvella jäitä pikin, mutta kesällä saarille päästäkseen tarvitsee veneen. Selältä kaupunkiin saa toisenlaista näkökulmaa.

Matalan veden aikaan Rommakonselän vedenpinnan alta paljastuu matalikkoja. Maankohoaminen ja joen tuoman kiintoaineksen kertyminen on nostattamassa selälle uusia maa-alueita. Suiston alueista Rommakonselkä tulee kokemaan suurimman muutoksen. Toistaiseksi vesipeilit, näkymät, maisema ja veneritit pysyvät avoimina vain ruoppaamalla ja raivaamalla.

ALUEEN ARVOT

Rommakonselkä on suistoalueen laajin vesipeili. Se luo toimintoineen keskustaan merellisyyttä ja virkistysmahdollisuuksia. Maiseman kautta vesi ja vuodenaajat ovat läsnä kaupungissa. Selän yli avautuvat pitkät näkymät ovat tärkeitä, tehtaan siluetti kuuluu Oulun profiiliin. Maankohoaminen on pisimmälle edennyt Hevossaaren pohjoispuolella, ja alueen vesipinta on paikoin hyvin matala.

SUOSITUKSET JATKOON

Maankohoamisen myötä tapahtuva vesipinnan muutos edellyttää vesipeilien säilyttämisen näkökulmasta erillistä tarkastelua ja toimenpiteiden määrittelyä. Mahdollisissa laajemmissa maankäytön muutoksissa pitkät näkymät Korkeasaarensillalta Nuottasaaren ja Kiikeliin tulee edelleen turvata. Sonnisaaren ja Virransaaren virkistysmahdollisuuksia voidaan kehittää kokonaissuunnitelmalla ja toteuttamalla reitistö saarten alueelle luontoarvot huomioiden ja saarten luonnonmukainen vesiraja säilyttäen.

^ Miltä Rommakonselän tulevaisuus voisi näyttää? Suistokaupunkivisiossa ideoitiin Rommakonselän suistokaupunginosaa.

Pikisaarensillalta Rommakonselälle otettuun kuvaan on sommiteltu kuvitteellinen suistokaupunginosa. Kuva Suistokaupunkivisio, OUKA

> Arvio keskivedenkorkeudesta vuonna 2100 kuvaa Rommakonselälle tulevaisuudessa paljastuvia maa-alueita. Maankohoaminen Oulujoen suistossa, Pöyry.

v Viistokuva suistosta vuonna 2016.

LÄHTEET

KUVAT

Valokuvat Oulun kaupunki (OUKA) ellei toisin mainita.

Käytetyt lyhenteet:

Pohjois-Pohjanmaan museo, Uuno Laukan arkisto (UL) <http://oulu.ouka.fi/ppm/laukka/index.htm>

Pohjois-Pohjanmaan museo, kuva-arkisto (PPM)

Museovirasto (MV), Journalistinen kuva-arkisto (JOKA)

Finna.fi -hakupalvelu (Finna)

Mauno Mannelin (MM)

ARKISTOT

Kansalliskirjasto, digitaaliset aineistot. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/>

Kansallisarkiston tiedonhakupalvelu Finna. www.finna.fi

ORTOKUVAT, KARTAT JA KAAVAT

Oulun kaupunki, karttapalvelu <https://kartta.ouka.fi/>

Maanmittauslaitoksen historiallisten ilmakuvien arkisto <https://kartta.paikkatietoikkuna.fi/>

Oulun historialliset kartat www.ouka.fi/oulu/kadut-kartat-ja-liikenne/oulu-historialliset-kartat
www.vanhatkartat.fi

SÄHKÖISET LÄHTEET

Aikamatka Oulu. Oulun 400-vuosijuhlan verkkosivu. www.oulu.ouka.fi/aikamatkaoulu

Arkkitehtitoimisto Jorma Teppo Oy. *Oulun Torinrannan kaavoitushistoriaselvitys*. Oulun kaupunki, 2012.

Huhmo, Veli-Pekka. *Oulujoen vesistön voimalaitosarkkitehtuuri. Esiselvitys maailmanperintöarvoista*. Humanopolis Oy, 2017.

Hupisaarten puistoalueen yleissuunnitelma 2001. http://oulu.ouka.fi/tekninen/lasareinvayla/013_yleissuunn/puistoalueenyleissuunn.pdf

Meriläinen Anniina. *Oulun Lasareinväylän alue*. Rakennushistoriallinen selvitys. Diplomityö, Oulun yliopisto, Arkkitehtuurin osasto 28.4.2010.

Muinaisjäännösrekisteri. www.kyppi.fi

Niilo Naakan kertomuksia, Pohjois-Pohjanmaan museo. <http://oulu.ouka.fi/ppm/naakka/>

Pohjois-Pohjanmaan 2. vaihemaakuntakaava. Pohjois-Pohjanmaan rakennettu kulttuuriympäristö.
www.pohjois-pohjanmaa.fi/kehittaminen/maakuntakaava/2-vaihemaakuntakaava-lainvoimainen/

Suistokaupunkivisio, Oulun kaupunki. www.ouka.fi/oulu/uudistuva-oulu/suistokaupunki

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. www.rky.fi

www.ouka.fi/oulu/kaupunkisuunnittelu/rakennushistoriaselvitykset

Pohjois-Pohjanmaan ympäristöhistoria. Ympäristöhallinnon yhteinen verkkopalvelu. www.ymparisto.fi/fi-FI/PohjoisPohjanmaan_ymparistohistoria

PAINETUT LÄHTEET

- Autio, E.Alpo. *Merikosken voimalaitos*. Oulun kaupunki, 1951.
- Arkkitehtilehti 1-2/1943. Alvar Aalto. Oulu. Koskikeskuksen arkkitehtooninen ratkaisu. Selostus luonnoksissa ehdotetuista toimenpiteistä.
- Arkkitehtilehti 1-2/1943. E. Alpo Autio. Oulu Merikosken kilpailu
- Halila, Aimo. *Oulun kaupungin historia II 1721-1809*. Oulun kaupunki, 1953.
- Hautala, Kustaa. *Oulun kaupungin historia III 1809-1856*. Oulun kaupunki, 1975.
- Hautala, Kustaa. *Oulun kaupungin historia IV 1856-1918*. Oulun kaupunki, 1976.
- Hautala, Kustaa. *Oulun kaupungin historia V 1918-1945*. Oulun kaupunki, 1982.
- Hietakari, Eero. *Oulun kaupungin sähkölaitos 1998-1964*. 1964.
- Historiallisen kaupunkimiljöön suojeleatlas: Oulun Kuusiluoto-Hollihaka. Oulun yliopisto, Arkkitehtuurin yksikkö, julkaisusarja B 6 2019.
- Julku, Kyösti, toim. *Valkean kaupungin vaiheet. Oulun historiaa*. Studia Historica Septentrionalia 13. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, 1987.
- Kallio-Seppä, Titta. *Oulu - Uleårgorg. Kaupunkiarkeologisen inventoinnin päivitys*. Museovirasto, Rakennushistorian osasto 2007.
- Kuusiluotolehdet 1/2002, 3/2003, 3/2007
- Manninen, Turo. *Oulun kaupungin historia VI 1945-1990*. Oulun kaupunki, 1995.
- Niskala, Kaarina. Okkonen, Ilpo. Kalleinen, Lassi. *Puistojen Oulu*. Studio Ilpo Okkonen Oy, 2008.
- Niskala, Kaarina. Okkonen, Ilpo. *Oulun graadi. 350 vuotta asemakaavoitusta*. Kaarina Niskala, Ilpo Okkonen, Oulun kaupungin tekninen keskus, Studio Ilpo Okkonen Oy, 2002.
- Oulun kaupungin rakennussuojelutyöryhmä. *Oulun kulttuuriympäristöohjelma*. Oulun kaupunki 2013.
- Oulun Meritullin aatekilpailu. Kilpailuohjelma 8.6.-12.10.1992. Oulun kaupunki.
- Oulun monumenttaalikeskuksen suunnittelukilpailun ohjelma 15.7.1962
- Palola, Ari-Pekka. *Kirkko keskellä kaupunkia. Oulun kirkkohistoria I vuoteen 1870*. Oulun evankelisluterilainen seurakuntayhtymä 2000.
- Pohjamo, Ulla. *Esikaupunki moniäänisenä kulttuuriperintönä - Oulun Hietasaari*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 43. Jyväskylän yliopisto, 2011.
- Satokangas, Reija, toim. *Oulun vuosisadat 1605-2005*. Studia Historica Septentrionalia 46. Pohjois-Suomen Historiallinen yhdistys, 2005.
- Toropainen, Ritva. *Oulun paikannimet -mistä nimet tulevat* (väitöskirja, Oulun yliopisto). Oulun yliopistopaino 2005.
- Vasala, Paavo, toim. *Sata vuotta sähköä Oulussa 1889-1989. Juhlakirja*. Oulun kaupungin energialaitos 1989.
- Wacklin, Sara. *Sata muistelmää Pohjanmaalta*. Scripta Historica XV, Oulun historiaseuran julkaisuja, Oulu, 1989.

Pentti Koivisto, Kükelin rannasta, 1953. Öljyväri kankaalle, 170 x 115 cm

Oulun taidemuseon kokoelmat.

Teoskuva: Mika Friman

”Oulun kaupunki on syntynyt Oulujoen suistoon, meren ja joen yhtymäkohtaan. Vuosisatojen ajan vesireitit mahdollistivat kaupungin kasvun ja kehittymisen muun muassa tervakaupan ja lohen myötä. Sillat, rautatie ja voimalaitosrakentaminen mahdollistivat uusia yhteyksiä vesistöjen yli. Vuosikymmenten myötä maankohoaminen ja täytöt muuttivat suistoa, rakennettiin uutta liikunnalle ja kulttuurille. Yksi asia kuitenkin säilyi, vesipeilien ja rantojen tärkeys kaupunkilaisten sydämissä.”

*Päivi Laajala
kaupunginjohtaja*

Oulun kaupunkisuunnittelu, sarja A 225
ISSN 0357-8194

OULU

Oulu Capital
of Northern
Scandinavia